

ANTROPOLOGIN KENTTÄ JA TYÖ

Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn
pohdintaa kahden kenttätyökokemuksen perusteella

Jyväskylän yliopisto

Etnologian laitos

Kulttuuriantropologian maisteritutkielma

9.5.2002

Pirjo Rautiainen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Etnologian laitos
Tekijä Pirjo Rautiainen	
Työn nimi Antropologin kenttä ja työ - Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdintaa kahden kenttätökokemuksen perusteella	
Omnia Etnologia (kulttuuriantropologian linja)	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Kevät 2002	Sivumäärä 128
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Pro gradu-tutkielma tarkastelee antropologista kenttätöitä henkilökohtaisen reflektoinnin kautta. Aineisto koostuu kahden erilaisen kenttätökokemuksen aikana kirjoitetuista kenttäpäiväkirjoista, muistiinpanoista ja sähköposteista. Niiden perusteella analysoidaan osallistuvaan havainnointiin ja haastatteluun sekä yleisemmin kenttätööhön liittyvää tematiikkaa. Keskeisenä kysymyksenä on, millaisia ongelmia kenttätöissä kohdataan ja miten ne vertautuvat kenttätökirjallisuuden antamaan kuvaan. Lisäksi kartoitetaan aineiston ja kirjallisuuden perusteella sitä, mikä ja mitä itse asiassa on antropologin 'kenttä' ja analysoidaan antropologisten kenttien välisiä eroja. Lopuksi tarkastellaan kenttätöntekijän ominaisuuksia. Mitä kenttätutkijalta vaaditaan? Onko olemassa ideaalilenttätöntekijää? Lisäksi kartoitetaan sitä, mitä etnografian tuottaminen vaatii kenttätöntekijältä.</p> <p>Yksikään kenttätökokemus ei ole samanlainen, mutta jokainen antropologi kohtaa kentällä samankaltaisia ongelmia. Juuri tämä moninaisuus aiheuttaa vaatimuksia metodikirjallisuudelle ja tekee kenttätöön opettamisesta haastavaa. Kokemus on pätevin työhön ohjaaja, mutta tutkijalta vaaditaan myös henkilökohtaisia ominaisuuksia, jotta kenttätö onnistuisi. Näistä tärkeimpiä on kyky itsereflektioon.</p> <p>Antropologisen kentän käsite on sirpaloitunut ja laajentunut 1800-luvun lopusta alkaen. Kenttä on moniulotteinen ja -selitteinen asia, jonka ominaisuuksia lopulta kaikki antropologit joutuvat pohtimaan. Pelkkä kentän paikallistaminen ei riitä, vaan kentän käsitettä avataan yhä enemmän tutkimusongelman kautta. Kenttätöön tuloksen, etnografian, ensimmäinen vaihe on kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen. Kirjoittaminen ei ole vain osa antropologien ammatti-identiteettiä, vaan myös osa ammattitaitoa. Kenttätöön nähdään legimitoituvan vasta kun se tuottaa tuloksia raportoitavaksi.</p>	
Avainsanat Kenttä, kenttätö, osallistuva havainnointi, haastattelu, itsereflektio	
Säilytyspaikka Etnologian laitos	
Muita tietoja	

1. Johdanto	3
2. Nojatuoliantropologiasta itsereflektioon: antropologisen kenttätöön historiaa	8
Nojatuolista sankariantropologiaan	8
Suomalaisen kenttätöön juuret	12
Kentältä itsereflektioon	14
3. Kulttuuriantropologin työvälineet	20
Kenttämetsodiikan perusteita	20
Osallistuva havainnointi	23
Haastattelu	26
Kentän ominaisuudet: paikka, aika, tutkimusongelma -- toiseuden representaatio?	29
Kenttämetsitiinpanot ja kentän muistot	32
4. Kentälle 1: Menominee-reservaatti	36
Saapuminen	36
Ensimmäiset epäilyt	39
Antropologian opiskelijan idealismi kohtaa 'todellisuuden'	40
Hämmennys	42
Kriisi	44
Ratkaisu	46
Noviisin erheet	48
Reservaatissa opittua	52
Antropologit norsunluutornissa	55
5. Kentälle 2: Matkaviestintä-projekti	57
Tausta	57
Aloittelijan ongelmia	61
Epävarmuus	65
Kontaktin luominen: jään murtaminen vai epäonnistuminen?	67

Tilanne: paikka, aika, keskittyminen	72
Objektiivisuus haastattelutilanteessa	78
Haastattelunäytelmän roolijaot	82
Tunnustukset	88
Matkaeksotismista kenttäväsymykseen	92
Rutinoituminen	94
6. Pohdinta: Kentän työläisestä tulkitsijaksi	97
Kentän työläinen	97
Ideaali kenttätyöntekijästä	97
Ideaalista todellisuuteen: roolileikkelyä	101
Kentän ulottuvuudet	105
Kaukana 'siellä' – lähellä 'täällä'	105
Kentän 'totuudet'	110
Kentän tekstit etnografiaksi	112
Muistiinpanot: yksityisiä vai jaettuja?	112
Tulkinnan kautta etnografiaan	116
Kenttäromantiikkaa ja raskasta työtä	120
Lähteet	123
Painamattomat	123
Painetut	123

1. Johdanto

Tämän pro gradu-tutkielman tavoite on kuvata kenttätöitä henkilökohtaisen reflektoinnin kautta. Ensimmäiset harjoituskenttätöni tein vuonna 1995 suorittaessani etnologian aineopintoja. Vuodet 1998-2001 koin eläväni jatkuvasti keskellä tutkimuskenttää työskennellessäni matkaviestintä-tutkimushankkeessa. Tavoitteeni on tarkastella, millaisia 'kentän' piirteitä havaitsin aiemmin ja mitä ominaisuuksia 'kentällä' mielestäni on nyt. Päähuomioni saa kuitenkin itse kenttätöiden pohtiminen. Mitä kenttätö oli mielestäni kuusi vuotta sitten? Entä nyt? Mitä tuosta käsityksestä on muuttunut ja miksi? Millaisia ongelmia olen kenttätöissä kohdannut?

Koko kulttuuriantropologian opintojeni olen ollut kiinnostunut ajan amerikkalaisesta alkuperäisväestöstä. Päätin tehdä myös opinnäytetyöni niinkin "loppuun tutkitusta" aiheesta kuin Pohjois-Amerikan intiaanikansoista. Toisaalta olin aina halunnut perehtyä lasten ja nuorten tutkimukseen. Pidin nuorten ikäryhmää läheisenä ja kiinnostavana tutkimuskohteena, sillä olin työskennellyt paljon lasten ja nuorten parissa ollessani sijaisopettajana ala- ja yläasteella ja lukiossa. Lisäksi lapset ja nuoret olivat mielestäni olleet melko vähän tutkimuskohteena kulttuuriantropologiassa³ (ks. Korkiakangas 1996, 41-45). Intiaanikansoista löytyi paljon tutkimuksia, mutta niissä viitattiin vain harvoin lapsiin tai nuoriin.

Kandidaattiseminaariohjaajan avustuksella päätin lopulta keskittyä intiaaninuoren identiteetin kartoittamiseen. Löysin Internetistä tietoja reservaattien kouluista ja otin niihin kirjeitse ja sähköpostitse yhteyttä pyytäen koulujen lapsia ja nuoria kirjoittamaan aineita otsikolla 'How do I maintain my Native American identity in Anglo-American world'. Lisäksi laitoin aineistopyyntöilmoituksen 'native heritage'- ja 'native culture'-keskusteluryhmiin Internetissä. Ilmoituksessa pyysin nuoria kirjoittamaan samasta aiheesta kuin koululaisiakin. Vastaukseksi sain 22 kirjoitusta, joiden pohjalta tein vuonna 1996 kandidaattiesitelmäni 'Intiaaninuoren etninen ja bikulttuurinen identiteetti -

---

³ Klassikkoja lasten ja nuorten tutkimuksessa antropologiassa ovat esimerkiksi Margaret Meadin 'Coming of Age in Samoa' (1928) ja 'Growing Up in New Guinea' (1930). Suomalaisessa tutkimusperinteessä Hilma Granqvistin teokset 'Birth and Childhood among the Arabs' (1947) ja 'Child Problems among the Arabs' (1950).

pohjoisamerikkalaisen intiaani-identiteetin tarkastelua 22 kirjoituksen pohjalta'. Olin niin innostunut aiheestani, että halusin ehdottomasti jatkaa saman aiheen parissa. Minusta kuitenkin tuntui, ettei pelkkä kirjallinen aineisto enää riittänyt, vaan halusin *kentälle*.

Olen ollut KVT:n, Kansainvälisen vapaaehtoistyöjärjestön, jäsen kevästä 1994. Järjestön kautta voi hakea palkattomia työpaikkoja ympäri maailman. Tavallisesti työ tapahtuu teemaleireillä, esimerkiksi lasten kesäleiriohjaajana. Kesällä 1994 olin ohjaajana lasten leirillä Irlannissa, Dublinin vähävaraisessa Ringsendin kaupunginosassa. Palkitsevimpana pidin Irlannissa sitä, että kymmenhenkinen kansainvälinen vapaaehtoistyöleiriryhmä otettiin välittömästi mukaan paikallisten elämään: ringsendiläiset veivät meidät harrastuksiinsa, koteihinsa, pubeihinsa. Irlannin kokemuksen perusteella arvelin työleirin olevan minulle hyvä keino päästä näkemään intiaanireservaatin elämää. Ulkopuolisen, vieraan vapaaehtoistyöntekijän rooli oli mielestäni sopiva tapa lähestyä tuota maailmaa, josta olin luonut vahvan ennakkokäsityksen. Keväällä 1996 hain KVT:n kautta neljään eri intiaanireservaattiin töihin, ensisijaisesti menominee-reservaattiin. Toukokuun alussa sain tietää, että minut oli hyväksytty juuri menominee-reservaatin kesäkouluun varhaisnuorten kesäkoulun apulaisopettajaksi ('assistant teacher').

En laatinut etukäteen tutkimussuunnitelmaa, koska en ollut muodostanut tutkimusongelmaa. Päätin kuitenkin pitää tarkkaa päiväkirjaa koko matkan ajan havainnoistani, näkemästäni ja kokemastani. Otin mukaan myös nauhurin siltä varalta, että saisin mahdollisuuden haastatteluihin. Ensisijaisena tavoitteenani oli luoda kontakteja ja ylipäänsä päästä näkemään reservaatin elämää, ja toivoin pystyväni tekemään osallistuvaa havainnointia. Arvelin myös löytäväni reservaatissa ollessani tutkimusteeman pro gradua varten. Olin jo etukäteen varma, että kuukauden leiri antaisi tähän erinomaiset mahdollisuudet; työskentelisinhan koko ajan reservaatin alueella paikallisessa perheessä. Odotukset olivat siis korkealla.

Opintojen pakollisten kenttätyöharjoitusten lisäksi minulla oli vain yksi varsinainen kenttätyökokemus ennen reservaattimatkaani. Olin mukana etnologian laitoksen järjestämässä kenttätutkimusprojektissa Luhangan Judinsalossa. Tämän viikon aikana tein ensimmäiset haastatteluni. Haastattelujeni tavoitteena oli selvittää karjatalouden menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuuden näkymiä Judinsalossa. Keskeisiä teemoja olivat

koneistumisen vaikutus työhön, maitotuotteiden omavaraistalous sekä karjatalouteen liittyvät uskomukset ja tavat. Haastattelin yhteensä kuutta informanttia viideltä tilalta. Emme saaneet erityistä kenttätyökoulutusta tätä varten vaan käsitelimme etukäteispalavereissamme lähinnä tutkimusteemallisia seikkoja. En pitänyt Judinsalossa kenttäpäiväkirjaa, mutta muistan miten hätäisesti tein ensimmäiset haastatteluni. En käyttänyt nauhuria vaan yritin tehdä muistiinpanot käsin. En siis ollut kovin harjaantunut ennen ensimmäistä pidempää kenttämätkaani.

Palattuani reservaattimatkan jälkeen Suomeen suunnittelin edelleen jatkavani tutkimusta Pohjois-Amerikan intiaaneista, mahdollisesti juuri menomineista. Maisteriseminaarissa päädyin tekemään pro gradua samasta aiheesta, josta olin kirjoittanut kandidaattiesitelmänikin: intiaaninuorten identiteetistä. Päätin pyytää aineistoa menominee-kouluista, yläasteilta ja lukiosta. Sain lopulta 72 menominee-nuoren kirjoitusta otsikoilla ‘Menominee Culture’, ‘Menominee Belief’, ‘How Did I Learn My Menominee History, Culture and Traditions’, ‘Menominee Culture: What Does It Means to Me’, ‘How I Maintain My Native American Culture and Identity’. Osa näistä 11-18 -vuotiaista nuorista oli minulle tuttuja kesäleiriltä. Päätin jatkaa ensisijaisesti kirjalliseen aineistoon pohjautuvalla linjalla, mutta halusin käyttää myös omia reservaattikokemuksiani kenttämuistiinpanoineen tukemassa lasten ja nuorten kirjoitelmia. Olin reservaatissa ollessani kyseenalaistanut paljon asioita, joista olin kirjoittanut kandidaattityöhöni itseäänselvyyksinä. En uskonut kirjoitelmien riittävän syväanalyysiin, tarvitsin omia havaintokokemuksia tukemaan tulkintojani. Ja kääntäen: omat havainnot eivät yksistään riittäneet aineistoksi.

Olin suorittamassa laudatur-opintoja, kun pääsin tutkijaksi ‘Lasten ja nuorten matkaviestintä’ -projektiin Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitokselle tietoyhteiskunnan tutkimuskeskukseen. Tutkimuksen päätavoitteena oli matkaviestintäkulttuurin perustutkimus. Tutkimushanke pyrki kuvaamaan uuden viestintäkulttuurin syntyä ja nykytilaa sekä ennakoimaan tähän nojautuen tulevaisuuden kehitystä. Tutkimushanke alkoi elokuussa 1998 ja ensimmäinen vaihe päättyi vuoden 1999 lopussa. Projekti jatkui vuoden 2000 helmikuussa ja päättyi vuoden 2001 lopussa. Tämä aika muutti täysin käsitykseni kenttätöistä.

Olin päättänyt kirjoittaa pro graduni tutkimushankkeen ensimmäisen vaiheen jälkeen, ja aiheena oli edelleen tarkoitus olla menominee-nuoren identiteetti. Syksyllä 1999 olin vastuussa yhden tutkimusjakson kokonaisuuden toteuttamisesta matkaviestintä-projektissa. Työtehtäviini kuuluivat tutkimusongelmien kartoitus, tutkittavien rekrytointi, suurin osa kenttätöistä, aineiston analyysi ja raportointi, siis lähes koko tutkimusjakson toteutus. Aiemmin olin toiminut lähinnä kentällä haastattelijana ja havainnoijana. Työnkuvan muutos sai minut pohtimaan entistä enemmän kenttätöiden asemaa tutkimuksen kokonaisuudessa.

Neljän vuoden aikana tein yhteensä 180 haastattelua. Kirjoitin vuosina 1998 ja 1999 kaikista haastatteluistani kenttäpäiväkirjaani; merkitsin havaintojani ja kokemuksiani haastattelusta. Tein myös havainnointimatkoja nuorten tapahtumiin, esimerkiksi rock-festivaaleille. Myös näistä kirjoitin kenttäpäiväkirjaani. Lopulta päätin tehdä myös pro gradu-tutkielmani teemoista, joita olin problematisoinut tutkimushankkeen aikana.

Lähestyn kenttätöitä kahdesta perspektiivistä. Erityisesti pohdin aineistojeni pohjalta sitä, mitä ja millaista on kentällä tehtävä työ: millaisia ongelmia olen kenttätöissä kohdannut. Olen saanut kenttätökokemukseni kahdella hyvin erilaisella kentällä. Analysoin näiden kenttien välisiä eroja ja kartoitan aineistojeni ja kirjallisuuden perusteella sitä, mikä ja mitä itse asiassa on antropologin 'kenttä'.

Aineistonani käytän menominee-reservaatissa kirjoittamiani kenttäpäiväkirjamuistiinpanoja, sähköpostikirjeitäni ystäville Suomeen ja etenkin omia muistojaani ('headnotes', ks. Ottenberg 1990, 144). Perspektiivini on kuitenkin muuttunut täysin. En tarkastele muistiinpanojani menominee-nuoren identiteettiä kartoittaakseni vaan analysoidakseni kenttätöitä. Samasta näkökulmasta lähestyn kenttämuistiinpanoja, jotka olen kirjoittanut matkaviestintä-tutkimushankkeen aikana. Lisäksi käytän materiaalina niitä esseitä, joita olen kirjoittanut opintojeni aikana. Kirjallisuuslähteinä luvussa 'Kulttuuriantropologin työvälineet' käytän niitä teoksia, jotka olivat apuna kirjoittaessani esseitä ja lukiessani tentteihin metodiikkaan, osallistuvaan havainnointiin ja haastatteluun liittyvissä kysymyksissä. Näiden kirjojen oli tarkoitus toimia myös opaskirjoina kenttätöitä suunnitellessa.

Luvussa kaksi luon katsauksen kenttätöiden historiaan. Luvussa kolme kartoitan antropologin työvälineistöä: määrittelen metodologian keskeisiä käsitteitä ja kenttätöön käytetyimpiä menetelmiä: osallistuvaa havainnoitua ja haastattelua. Pohdin myös antropologin työpaikan, kentän, sisältöä sekä kuvaan kenttätöön tuloksen, etnografian, ensimmäistä vaihetta: kenttämuistiinpanojen kirjoittamista. Luku neljä toimii eräänlaisena avauskertomuksena. Kerron muistojeni, kenttämuistiinpanojen ja sähköpostikirjeiden perusteella menominee-reservaattiin suuntautuneesta matkastani ja lopuksi pohdin ensimmäisessä kenttätöössä kohtaamiani ongelmia. Luvussa viisi analysoin haastattelukokemuksiani matkaviestintä-projektin aikana kirjoittamieni kenttäpäiväkirjojen pohjalta. Lopuksi tarkastelen kenttätööntekijän ominaisuuksia. Mitä kenttätutkijalta vaaditaan? Onko olemassa ideaalikenttätööntekijää? Pohdin myös käsitteen 'kenttä' ulottuvuuksia. Millaisia kentän piirteitä havaitsin aiemmin ja mitä ominaisuuksia kentällä mielestäni on nyt? Kartoitan lopuksi sitä, mitä etnografian tuottaminen vaatii kenttätööntekijältä. Tavoitteenani on kuvata omaa oppimisprosessiani tekstin edetessä.

2. Nojatuoliantropologiasta itsereflektioon: antropologisen kenttätöön historiaa

Nojatuolista sankariantropologiaan

Antropologian tavoite on aina ollut inhimillisen kulttuurin ymmärtäminen vieraita kulttuureita tarkastelemalla. Kulttuuriantropologian keskeinen tunnusmerkki on pitkäaikainen kenttätö tutkittavassa yhteisössä. Kenttätöillä tarkoitetaan intensiivistä ja pitkäkestoista oleskelua ja elämistä tutkittavan kulttuurin parissa sekä tutkimusaineiston keruuta (ks. esim. Powdermaker 1966, 9; Pelto & Pelto 1976, 13-14; Keesing 1981, 5-8; Stocking 1983a, 7-8; Fetterman 1989, 18, 41; Van Maanen 1988, 2). Antropologisten kenttätömenetelmien kehitys 1800-luvulta lähtien on ollut pohjana kaikille kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien muodostumiselle. Antropologinen kiinnostus kehitysopillisiin ideoihin ja mahdollisuus ”primitiivisten” kansojen tutkimiseen olivat pohjana, kun teorioita ihmisyyhteisöjä koskevista kehitysopeista alettiin muodostaa. Tällä perusteella on ymmärrettävää, että varsinainen antropologia loi perustuksensa evolutionismiin. 1800-luvun antropologit tekivätkin yleistyksiä koko ihmiskunnan kehityksestä ja historiasta usein varsin hataran aineiston pohjalta. Kulttuurintutkimus perustui lähes aina toisen käden lähteisiin. Tutkijat käyttivät aineistonaan esimerkiksi lähetyssaarnaajien ja hallintovirkamiesten raportteja, kauppiaiden ja tutkimusmatkailijoiden kertomuksia. Kenttätömatka ei tuolloin ulottunut yliopistoa ja sen kirjastoa kauemmaksi. Siksi tätä metodia kutsutaankin ’nojatuoliantropologiaksi’. Tiedeyhteisö kuitenkin huomasi 1800-luvun loppupuolella tultaessa monien kysymysten jäävän avoimiksi nojatuoliantropologiaan tukeutumalla. (Grönfors 1982, 15-16; Van Maanen 1988, 15.)

Toisinaan materiaalia kerättiin kyselylomakkein esimerkiksi lähetyssaarnaajilta, kauppamiehiltä ja konsulaattien edustajilta, jotka asuivat ”alkuasukkaiden” parissa. Esimerkiksi antropologian uranuurtajat Lewis H. Morgan, E. B. Tylor ja J.G. Frazer tiedustelivat lomakkein alkuperäisasukkaiden tapoja; he vertailivat nojatuoliantropologian menetelmällä maailmanlaajuisesti eri kulttuurien yksityiskohtia (Grönfors 1982, 16;

Nisula 1994, 227). E. B. Tylor oli koko uransa ajan kiinnostunut metodikysymyksistä. Vaikka Tylor teki itse jonkin verran kenttätöitä Meksikossa, hänen kirjallinen tuotantonsa perustui lähinnä muiden tuottamaan materiaaliin. Hän kuitenkin korosti, että toisen käden aineistoon oli mahdollista suhtautua kriittisemmin oman kokemuksen pohjalta. Tylorin aloitteesta perustettiin ensimmäinen varsinainen antropologian oppituoli Oxfordin yliopistoon. Sen haltijana hän lähetti oppilaitaan ympäri maailmaa tekemään havaintoja pitkän ja huolellisen valmennuksen jälkeen. Tylor vaikutti osaltaan huomattavasti antropologian muuttumiseen nojatuoliantropologiasta omakohtaisiin kenttätietoihin perustuvaksi tieteeksi. (Grönfors 1982, 16-17.)

Vuosisadan taitteeseen tultaessa kyselylomakkeiden, sekundaarilähteiden ja toisen käden informanttien varassa toteutettava tutkimus koettiin vähitellen harrastelijamaiseksi tieteenharjoittamiseksi. Teoreettiset ongelmanasettelut täsmentyivät eikä evolutionistinen vertaileva menetelmä enää riittänyt. Kenttätutkimuksen keskeiseksi intressiksi tuli kerätä uutta materiaalia sellaisilta alueilta, joista ei katsottu saatavan relevanttia tietoa muilla tavoin. (Nisula 1994, 227.)

Modernin antropologian synty yhdistetään usein puolalaissyntyiseen Bronislaw Malinowskiin ja hänen urauurtaviin kenttätöihinsä. Hän vietti vuodet 1914-1918 Trobriand-saarilla, Melanesiassa. Yleisesti on todettu Malinowskin aloittaneen Trobriandeilla uuden jakson antropologian historiassa: kenttätutkimuksen perinteen. Itse asiassa Malinowski otti ensiaskeleensa kenttätutkimukseksi Port Moresbyssä 1914, mutta petyttyään sen tutkimusmahdollisuuksiin hän siirtyi sieltä pian Uuden-Guinean etelärannikolle Mailun saarelle. (Nisula 1994, 221.)

Malinowskilla oli kuitenkin edeltäjänsä. Kenttätutkimuksen historiaa voidaan venyttää vieläkin kauemmaksi, sillä Malinowskin opettaja, suomalainen Edward Westermarck, aloitti kenttätutkimuksensa Marokossa 1898, jossa hän asui muutamia vuosia (lisää Westermarckista sivulla 13). Lisäksi A. R. Radcliffe-Brown teki antropologisia tutkimuksia Andamanien saarilla Intian valtamerellä 1906-1908 ja Australian alkuperäiskansan parissa 1910-1912. (Nisula 1994, 221.) Adam Kuper (1993, 5-6) puolestaan pitää W. H. R. Riversin, Alfred Haddonin ja C. G. Seligmanin matkaa 1898-1899 Torresinsalmelle ensimmäisenä brittiläisenä akateemisenä etnologisena tutkimusmatkana. Myös George W. Stocking Jr.

(1983b, 85-89) ja Tapio Nisula (1994, 221-222) korostavat Riversin merkitystä. Stockingin mukaan Rivers oli silti enemmän 'tiedustelija' ('inquirer') kuin 'havainnoija' ('observer'). Rivers kuitenkin korosti muutamia uudenlaisia näkökohtia esimerkiksi siitä, että 'tiedustelijan' tuli olla aidosti sympaattinen ja tahdikas; natiivit huomaisivat pian, oliko tutkija aito vai ei. Aluksi Rivers kannatti kahden tai useamman itsenäisen tutkijan läsnäoloa, sillä erimielisyydet tulkinnoissa olivat hänen mielestään yksi hedelmällisimmistä tiedonlähteistä. Lopulta Rivers päätyi tulokseen, että etnografista tutkimusta tulisi kunkin tutkijan suorittaa yksinään. Etnografian tulisi olla jakamatonta, koska sen tutkimuskohdekin, kulttuuri, oli yhtenäistä. Riversin mukaan yksittäisten koulutettujen tutkijoiden tuli tuottaa etnografiaa muiden tieteiden eksaktien metodien avulla. Nämä olivat tutkimustyön edellytykset. Intensiivinen tutkimustyö puolestaan toteutettaisiin oleskelemalla neljän tai viidensadan ihmisen yhteisössä yhden tai useamman vuoden ajan. Yleinen informaatio ei olisi riittävää vaan jokainen elämän piirre ja tapa konkreettisine yksityiskohtineen tuli ottaa huomioon, alkuperäiskielellä. (Stocking 1983b, 80-93.)

Stocking (1983b, 93) huomauttaa, että Riversin vaatimukset ideaalietnografialle vaikuttavat sisältävän juuri sellaisia metodeja, mitkä Malinowski sittemmin toteutti Trobriandeilla käytännössä. Mutta Malinowski ei pelkästään noudattanut Riversin ohjeita kenttätyöstä, vaan käytännössä muutti tutkimuksen primaarilokusta lähetyslaivan kannelta ja lähetysaseman verannalta keskelle kylän kuhisevaa elämää. Samalla etnografian rooli muuttui; 'tiedustelijasta' tuli havainnoija ja osallistuja.

Malinowskin urauurtavan työn jälkeen oli selvää, että kenttätyö oli saanut uuden menetelmällisen lähtökohdan. Kenttätyö oli nyt kentällä olemista, yhteisön arkielämän käytäntöjen havainnointia; kenttätyöntekijällä oli oltava välitön kontakti tutkittavien elämään. Vaikka esimerkiksi Rivers ja Radcliffe-Brown olivat tehneet useita kenttämatoja, olivat Malinowskin kenttäolosuhteet, tutkimusasetelmat ja -näkökulmat olleet ratkaisevasti erilaisia. Nämä periaatteet ovat pääosin samoja, joille antropologinen kenttätyö edelleen rakentuu: osallistuva havainnointi, kenttäpäiväkirjan pito, paikallisen kielen hallinta sekä kommunikointiin perustuvan, välittömän ja jatkuvan kosketuksen varmistaminen yhteisöön asumalla tutkittavien keskuudessa pitkiä aikoja. Malinowskin työn jälkeen ei enää riittänyt, että antropologi asui lähetysasemalla tai eurooppalaisten

parissa ja teki sieltä käsin pikavisiittejä tutkittavaan yhteisöön. Metodinen uudistuminen sopi yhteen uusien teoreettisten intressien kanssa. Historiallisten lähestymistapojen menettäessä kannatustaan ja funktionaalisen näkemyksen voimistuessa antropologin tehtäväksi katsottiin sosiaalisen elämän kuvaaminen ja tarkastelu nykyisyydessä, ei enää ihmiskunnan historian opettaminen. (Stocking 1983b, 93; Kuper 1993, 72; Nisula 1994, 229-230.)

Franz Boas on amerikkalaisen kenttätöperinteen vakiinnuttaja ja koko modernin amerikkalaisen antropologian keskeinen hahmo. Boas ei hyväksynyt evolutionistisia teorioita ja arvosteli voimakkaasti kulttuurista toiseen ulotettuja yleistyksiä. Kulttuureja tuli tarkastella niissä ainutlaatuisissa olosuhteissa, joissa ne olivat muodostuneet. Boas olikin luomassa historiallis-partikularistista koulukuntaa, jonka mukaan kulttuurisia vertailua voidaan tehdä vasta kun niitä on tutkittu pitkään autenttisessa ympäristössä. (Grönfors 1982, 17-18.) Hänen mukaansa kullakin kulttuurilla oli oma historiansa, jonka selvittely loi edellytykset olennaisten tutkimuskysymysten asettamiselle. Boas vaati tutkimaan alueellisesti rajattuja ongelmia, mutta säilytti kuitenkin siteitä diffusionismiin. Hän piti kenttätöitä keskeisenä, sillä se takasi aineiston pätevyyden. Boas oli myös ensimmäinen, joka filmasi tutkimiaan ihmisiä ja ilmiöitä. (Vesterinen 1999, 105; ks. myös Söderholm 1996, 130.)

Boas sai maailman ensimmäisen antropologian professuurin vuonna 1899 Columbian yliopistosta New Yorkissa. Kun Boas jäi eläkkeelle vuonna 1936, hän oli kasvattanut antropologiyhteisön, joka hallitsi amerikkalaista antropologiaa 1900-luvun alusta aina 1950-luvun loppuun saakka. Esimerkiksi Edvard Sapir, A. L. Kroeber, Robert Lowie, Ruth Benedict ja Margaret Mead olivat hänen oppilaitaan. Kenttätöitä kuuluivat alusta saakka Boasin oppilaiden rutiiniin. Sekä Malinowskin että Boasin urauurtava ansio oli, että he painottivat opiskelijoilleen itse tehdyn kenttätöiden merkitystä ja kehottivat luopumaan toisen käden materiaalista. Silti kenttätöiden opetus ei juuri kehittynyt: ajateltiin, että kenttätö opittiin parhaiten itse tekemällä (Stocking 1983, 73-74; Van Maanen 1988, 17-18).

Antropologisten kenttätömenetelmien kehityksessä voidaan huomata joitakin yhteisiä piirteitä Englannissa ja Pohjois-Amerikassa. Tavoitteet olivat tärkeämpiä kuin keinot,

joilla niihin päästiin. Tutkijat pyrkivät keräämään ensisijaisesti kulttuuriaineistoa eivätkä juurikaan korostaneet sosiaalisista suhteista kertovaa materiaalia. Yhteisöjen uskottiin muodostavan oman ainutkertaisen järjestelmänsä, jonka tutkiminen vaati ainutkertaisia metodeja. Amerikkalaista tutkimusta hallitsi Boasin ajatus siitä, että mitä enemmän erilaista kentältä kerättyä aineistoa oli, sitä onnistuneempi tutkimustyö oli ollut. Antropologit alkoivat myös ”omia” yhteisöjä ja jokaisen antropologin tavoitteena oli löytää oma tutkimuskohteensa; tutkijat vaalivat mustasukkaisesti tutkimussuhdettaan informantteihin. Muiden tutkijoiden oli siten vaikea suorittaa tutkimusta kertaalleen tutkituissa yhteisöissä. Lisäksi aineistonhankintamenetelmien kuvausta ei pidetty välttämättömänä, koska antropologin ajateltiin todella tuntevan yhteisönsä. Tämä hidasti kenttätutkimusmenetelmien kehitystä. (Grönfors 1982, 19.)

Suomalaisen kenttätutkimuksen juuret

Suomalaisen kansatieteen ja folkloristiikan kehitys pohjautuu hyvin pitkälle kenttätutkimukseen, vaikka sen ansiot kansainvälisissä oppihistorioissa on lähes täysin unohdettu. Kansanrunoudentutkimuksessa kenttätutkimuksen juuret ulottuvat jo vuosisatojen päähän ja kansatieteessäkin aina 1800-luvun lopulle saakka. Ei voida sivuuttaa Elias Lönnrotin laajoja keruumatkoja 1820-luvulta lähtien; kansanrunouden keruu tapahtui ’kentällä’ informantteja kuullen. Olli Alho (1981, 12) huomauttaa, että monille saattaa olla yllätys, ettei Malinowski ollut ensimmäinen tutkija, joka astui ulos tutkijan kammiostaan antropologiselle kentälle. Oman maamme tutkimushistoria on täynnä tutkijoita, joiden uraa leimaa Alhon mukaan ”maanisuuksi lähentelevä innostus kenttätutkimukseen”.

Suomalainen kansatiede ja kansanrunoudentutkimus vakiinnuttivat asemaansa akateemisessa maailmassa jo 1800-luvun lopulta lähtien, samoin kenttätutkimus metodisena lähtökohdaksi (ks. Niiranen 1992, 21-40; Anttila 1997, 11-13). Uranuurtajia olivat erityisesti M. A. Castrén, Axel Olai Heikel ja Uuno Taavi Sirelius, jotka tekivät tutkimusmatkoja suomalais-ugrilaisien kansojen pariin. Castrénia on jopa pidetty

”maailman ensimmäisenä etnologina”. (Sarmela 1977b, 17; Alho 1981, 9; Pennanen 1992, 196-197.)

Suomalaisen kulttuuriantropologian historia liittyy erottamattomasti kansallisten yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden vaiheisiin. Venäjä oli autonomian aikana suomalaisille tutkijoille lähes samanlaisessa asemassa kuin alusmaat suurten siirtomaavaltujen tiedemiehille. (Alho 1981, 8-9). Ilmari Vesterinen toteaa artikkelissaan ’Mitä kulttuuriantropologia on’ (1999) antropologian historian näkökulmasta olevan kiinnostavaa, että suomenkieliset ja ruotsinkieliset kulttuurintutkijat suuntasivat kenttätyönsä aivan eri puolille maailmaa. Suomenkieliset tutkijat hakeutuivat Venäjälle suomensukuisten kansojen joukkoon, ruotsinkieliset Marokkoon, Etelä-Amerikkaan, Papua-Uuteen-Guineaan ja Palestiinaan. (Vesterinen 1999, 113.) Toisin kuin suomensukuisiin kansoihin keskittynyt kenttämatkat, Euroopan ulkopuolisiin kulttuureihin suuntautuneet tutkimukset ovat saaneet myös kansainvälistä huomiota (ks. esim. Stocking 1983b, 81-85). Näiden tutkijoiden tausta on myös selkeästi antropologinen. Sen sijaan antropologian asema oppituolina suomalaisessa yliopistomaailmassa on ollut huomattavasti heikompi kuin kansatieteellä ja folkloristiikalla.

Varsinaisen antropologisen, kulttuureita systemaattisesti vertailevan tutkimuksen historia Suomessa voidaan Matti Sarmelan (1977b, 15) mukaan katsoa alkaneeksi Edward Westermarckista ja hänen seuraajistaan, etenkin Gunnar Landtmanista, Rafael Karstenista ja Hilma Granqvistista. Westermarckin merkitystä oppihistorialle lisää se, että Lontoossa hänen oppilaanaan oli Bronislaw Malinowski. Myös amerikkalainen Hortense Powdermaker oli hänen kuulijoitaan. Westermarck teki useita kenttämatkoja Marokkoon, Karsten puolestaan tuli kansainvälisesti tunnetuksi intiaanitutkimuksistaan. Landtman teki yhden, mutta perusteellisen kaksi ja puolivuotisen kenttämatkan Papua-Uuteen-Guineaan ja Granqvist perehtyi yhteen eteläpalestiinalaiseen kylään. (Sarmela 1977b, 15-16; Vesterinen 1999, 114.)

Suomalais-ugrilaisen etnologian, suomalaisen kansanrunoudentutkimuksen ja kansatieteen nousu syrjäytti Euroopan ulkopuolisten kansojen tutkimuksen. Evolutionistisesti ja fenomenologisesti sävyttynyt tutkimus heikensi sosiaaliantropologiaa

ja se joutui perääntymään sosiologisen tutkimuksen tieltä. (Sarmela 1977a, 13.) Lähes ainoa suomalainen antropologi oli pitkään Karstenin ja Landtmanin oppilas Arne Runeberg. Hän sai ensimmäisen antropologisen oppituolin Helsingin yliopistossa sosiaaliantropologian apulaisprofessorina vuonna 1971. (Vesterinen 1999, 116.)

Kansatieteen ja folkloristiikan voimakas perinne vaikutti antropologisen tutkimuksen hitaaseen kehittymiseen Suomessa niin tieteenalana kuin sen aseman vakinaistamisessa yliopistollisina oppiaineena. Antropologian uusi nousu nähtiin Suomessa 1970-luvun alussa. Aluksi antropologisesti suuntautuneet tutkijat saivat koulutuksensa lähinnä kansatieteessä, folkloristiikassa ja uskontotieteessä. Hiljalleen suuntauksat ovat monipuolistuneet; sekä folkloristiikka että kansatiede käyttävät antropologiasta peräisin olevia käsitteitä ja tulkintatapoja. Samalla suomalaisten antropologien kenttätöet alkoivat taas ulottua ympäri maailman. (Vesterinen 1999, 117.)

Kentältä itsereflektioon

Malinowskin ja Boasin kaltaisten uranuurtajien jälkeen antropologinen kenttätö oli vakiinnuttanut asemansa tieteenalan profiloivana tekijänä. Lähes kaikkien merkittävien antropologian suuntausten taustalta on löydettävissä mittava kenttätöön pohjautuva metodi ja lähes kaikki antropologian klassikotutkijat ovat meritoituneet kenttätöössä.

Bronislaw Malinowski ja A. R. Radcliffe-Brown edustivat funktionalistista koulukuntaa. Funktionalistinen teoria pitää yhteisöä tai kulttuuria integroituneena yksikkönä, jossa jokaisella piirteellä on tehtävänsä kokonaisuudessa. Radcliffe-Brownin tutkimukset ovat merkittävä vaihe antropologisessa kenttätöössä. Andamaaneilla suorittamansa kenttätöön perusteella hän kehitti funktionalismia edelleen ns. strukturaalis-funktionalistiseksi teoriaksi. (Grönfors 1982, 17-18.) Radcliffe-Brownin kuuluisimpia tutkimuksia ovat Nuer-heimon tarkastelut Sudanissa ('The Nuer', 1940). Kenttätööntekijänä hänen on todettu olleen etäisempi kuin Malinowskin; häneltä puuttui sympatiaa tutkittavia kohtaan. (Kuper 1993, 39-40.) Radcliffe-Brown keskittyi sosiaalisten suhteiden tutkimukseen; hän korosti sosiaalisen elämän ja sen funktioiden merkityksestä koko sosiaaliselle

järjestelmälle. (Grönfors 1982, 17-18.) Kulttuurin hahmoteorian eli konfiguralismin mukaan jokaisella kulttuurilla on keskeinen ajatus, hahmo, joka pitää sitä koossa ja jonka mukaan sitä oli mahdollisuus kuvata. Konfiguralismin tunnetuimman edustajan, Ruth Benedictin, kenttätöitä keskittyivät etenkin intiaanikansojen pariin. Benedictin kaksi kenttämätkaa Lounais-Amerikkaan loivat perustan teoreettiselle työskentelylle, esimerkiksi hänen klassikkoteokselleen 'Patterns of Culture' (1934) (Vesterinen 1999, 108.) Hilary Lapsley (1999, 3) kuitenkin huomauttaa, että Benedictin vahvuus ei ollut kenttätöissä, vaan hän hankki maineensa suurena teoretikkona, muiden kenttätöiden syntetisoijana, lahjakkaana opettajana ja kirjoittajana. Hänen oppilaansa Margaret Mead sen sijaan loi asemansa ansiokkaana kenttätööntekijänä. Mead vietti vuosia kentällä ilmaantuen välillä julkisuuteen uuden julkaisun kanssa. Hän herätti tutkimuksillaan hämmästyksiä ja ihailua yleisössä ja oli esikuvana naisliikkeelle. Meadista tuli Lapsleyn sanojen mukaan 'antropologian kasvot', ja Time-lehti nimesi hänet 'maailman äidiksi' ('mother of the world'). (Lapsley 1999, 3, 102.)

Strukturalismin juuret ovat 1900-luvun alun strukturalistisessa kielitieteessä. Kulttuuriantropologiassa strukturalismi yhdistetään keskeisesti ranskalaiseen Claude Lévi-Straussiin. Vaikka joidenkin arvioiden mukaan Lévi-Strauss oli kenttätööntekijänä keskinkertainen (ks. esim. Wengle 1988, xvi; Rabinow 1977, 4), hänen ansionsa strukturalistisen teorian kehittäjänä on kiistaton. Lévi-Straussin mukaan vertailemalla eri kulttuureja toisiinsa voidaan paljastaa kulttuurikäyttäytymisen takana olevat merkitys- ja ajatusrakenteet, jotka ovat universaaleja ja tiedostamattomia (Vesterinen 1999, 108-109). Antropologisen maailman reaktio 'Tristes Tropiques' -teokseen oli kahtalainen: toiset pitivät sitä hienona ranskalaisen kirjallisuuden näytteenä, toiset osoituksena kenttätöön epäonnistumisesta (Rabinow 1977, 4).

James Clifford (1986a, 13) toteaa, että Malinowskista lähtien osallistuvaa havainnointia käyttävä antropologi on tasapainoillut subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välillä. Tutkijan omia persoonallisia kokemuksia on pidetty keskeisinä tutkimusprosessille, mutta ne on tiukasti erotettu etnografiassa objektiivisen etäisyyden nimissä. Klassisissa etnografioissa kirjoittajan ääni on aina ollut manifesti, mutta tekstuaalisen esittämisen konventiot estivät liian läheisen yhteyden kirjoittajan ja esitetyn todellisuuden välillä. 1960-luvulla tämä ajattelutapa alkoi murentua. Etnografit kirjoittivat

kenttäkokemuksistaan siinä määrin, että se murensi perinteistä subjektiivisuus/objektiivisuus-asetelmaa. Aiemmin oli ollut jo muutamia tällaisia yksittäisiä murtumakohtia, mutta ne pidettiin tieteen marginaalissa. James Clifford mainitsee Michel Leirisin teoksen 'L'Afrique fantome' (1934), Lévi-Straussin 'Tristes Tropiquesin' (1955) ja Eleonore Smith Bowenin 'Return to Laughterin' (1954). Kuvaavaa pioneerien varovaisuudelle oli esimerkiksi se, että Laura Bohannan kätkeytyi peitenimen 'Bowen' taakse vielä 1960-luvun alussa ja muotoili kertomuksensa novelliksi kuvatessaan naisantropologin kenttätöitä Länsi-Afrikassa. Pian pioneerit saivat kuitenkin seuraajia esimerkiksi Georges Balandierista ('L'Arfique ambigue' 1957), David Maybury-Lewisistä ('The Savage and the Innocent', 1965), Jean Briggsistä ('Never in Anger', 1970), Jean-Paul Dumontista ('The Headman and I', 1978) ja Paul Rabinowista ('Reflections on Fieldwork in Morocco', 1977). (Clifford 1986a, 13-14; ks. myös Powdermaker 1966, 11; Okely 1996, 30-42.)

Hortense Powdermaker huomauttaa vuonna 1966 ilmestyneen 'Stranger and Friend. The Way of an Anthropologist' -teoksensa esipuheessa, että kuusikymmentäluvun puoliväliin mennessä oli kiinnitetty vain vähän huomioita kenttätöihin liittyviin ongelmiin. Antropologin kokemuksiin ja tunteisiin kenttätöiden aikana ei myöskään ollut paneuduttu. Powdermakerin mukaan Malinowskin kuuluisan 'Argonauts of the Western Pacific' -tutkimuksen johdannossa oli siihen mennessä yksityiskohtaisin kuvaus antropologin työskentelystä kentällä (Powdermaker 1966, 11.) Powdermaker keskittyikin teoksessaan kuvaamaan kenttätöitään Lesun kylässä Uudessa-Guineassa, Mississipin maaseutumaisemissa, Hollywoodissa ja Pohjois-Rhodesiassa analysoimalla osallistuvaa havainnointia.

Kustantajat kulkivat hiukan jälkijunassa verrattuna siihen, mitä tieteen sisällä keskusteltiin. Vasta 1960-luvulla kustantamot alkoivat vastata etnografian muutoksiin, vaikka tendenssi antropologian sisällä oli jatkunut jo pitempään. Tässä kontekstissa eräiden yksittäisten teosten julkaisulla oli tärkeä rooli antropologisessa itsekritiikissä – merkittävimpänä mainitaan usein Malinowskin päiväkirjojen, 'Diary in the strict sense of the word', julkaiseminen 1967. Tämän jälkeen jälkeen on nähty kenttätöprosesseja kuvaavien kirjojen aalto. Tutkijat alkoivat yhä selvemmin problematisoida kenttätöiden epistemologisia, metodologisia, psyykkisiä, eettisiä ja poliittisia teemoja, ja myös

autobiografisten teosten määrä kasvoi. Yhä enemmän antropologit kirjoittivat itsensä tutkimukseen. Huomattiin myös, että antropologian opetuksenkin oli muututtava. (Stocking 1983a, 9; ks. myös Söderholm 1996, 134-135.) Myös James Clifford korostaa 1960-luvun lopulla alkanutta muutosta; etnografinen ääni kyseenalaistettiin entistä selvemmin ja kysyttiin, kuinka tekstuaalinen objektiivisuus lopulta itse asiassa rakennettiin. Tästä muodostui etnografisen kirjoittamisen alalaji: itsereflektiivinen kenttäkertomus ('fieldwork account'). Ne olivat Cliffordin mukaan samaan aikaan sofistikoituja ja naiiveja, tunnustuksellisia ja analyttisiä, ja ne tarjosivat tärkeän foorumin epistemologisille keskusteluille. Kulttuurin analysointi ei enää voinut olla yksinkertaisesti vain havainnoijan kuvaamaa ja tulkitsemaa. Etnografisesta kokemuksesta ja osallistuvan havainnoimisen ideaalista tuli problemaattisia. (Clifford 1986a, 13-14.)

1970-luvulla antropologeja kiinnosti ihminen toimijana, kokijana ja tapahtumien aikaansaajana. Strukturalismin jälkeen antropologia hajosi useisiin suuntiin. Niistä on käytetty nimityksiä poststrukturalismi, postmodernismi ja kriittinen antropologia. 1970-luvulta lähtien myös kysymykset symboleista ja tulkinnoista ovat olleet keskiössä. Tulkitsevan antropologian merkittävin edustaja on ollut amerikkalainen Clifford Geertz. Hänen mukaansa ihminen on merkityksiä etsivä ja symboleja käyttävä olento. Kulttuuri koostuu julkisista symboleista, joilla ihmiset operoivat. Koska kulttuuri on julkista, havainnot siitä tehdään ihmisten välisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä ('thin description'), josta taas tutkija muodostaa oman tulkintansa oman tieteenalansa tradition mukaisesti ('thick description'). Antropologi siis purkaa julkisia symboleja ja selittää todellisuutta niiden kautta. Etnografiat ovat itsessään jo tulkintoja todellisuudesta ja siten niiden luonne on fiktiivinen. Geertz teki omat kenttätyönsä Balilla ja hän tuo teoriansa esille käsitellessään balilaista kukkotappelia teoksessaan 'Interpretation of Cultures' (1973). (Söderholm 1996, 136-137; Vesterinen 1999, 110-111.)

1980-luvulla kenttätyön subjektin (kulttuuri), että sen tuotteen (etnografia) välinen suhde problematisoitiin antropologisessa keskustelussa. Kenttätyötä alettiin harjoittaa muillakin tieteenaloilla ja sitä kautta menetelmät saivat uusia näkökulmia. Kenttätyön "pyhä menetelmä", havainnointi, menetti "sädekehäänsä" ja kenttätyö nähtiin yhä enemmän tulkitsevana prosessina kuin yksinkertaisena visuaalisena ja auditorisena toimintana. (Van Maanen 1988, 24)

Postmodernin antropologian on todettu olevan vailla selkeää suuntaa jopa siinä määrin, että postmoderni antropologia voi olla mitä hyvänsä. Lisäksi poststrukturalismia ja postmodernia tutkimussuuntaa on vaikea erottaa toisistaan. Poststrukturalismissa painotetaan kuitenkin epistemologiaa ja erityisesti symbolien merkitystä kun taas postmodernismissa kulttuurikritiikkiä. 'Minän' painottaminen on sen sijaan molemmille yhteistä. Postmodernismi ja osittain myös poststrukturalismi hylkäävät empirismin. Kuten Geertz painottaa, kulttuuria voi tarkastella sen omilla termeillä. Jotkut postmodernistit, esimerkiksi Pierre Bourdieu, ovat skeptisiä ajatukselle, että antropologi pystyisi lainkaan kuvaamaan toista kulttuuria; kenttäaineiston perusteella ei olisikaan mahdollista toistaa todellisuutta. Antropologi siis loisi kulttuurin etnografiassa. Tässä etnografian problematisoinnin ohessa antropologinen kenttätyö on saanut paljon huomiota osakseen. On kysytty, voidaanko ylipäänsä tutkia mitään vierasta kulttuuria; omastakin kulttuurista on tullut vieras, 'toinen'. Tämän keskustelun avaajina toimivat erityisesti kaksi teosta: George E. Marcuksen ja Michael M. Fischerin 1986 ilmestynyt 'Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences' sekä James Cliffordin ja George E. Marcusin 'Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography' (1986). (Vesterinen 1999, 112-113; ks. myös Söderholm 1996, 137-138.)

Eri tieteenalojen kenttämetsodiikoissa on eri aikoina ollut erilaisia painopisteitä ja kullakin on omat erityispiirteensä. Kenttätyön perusta on kuitenkin ollut yhteinen: tutkijan pyrkimys päästä kenttätyöllä mahdollisimman lähelle tutkimuskohdettaan. Etnologian ja antropologian empiirinen perinne pohjautuu tutkijan itse keräämiin kenttätyöaineistoihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Antropologisessa kenttätyössä tutkija joutuu yleensä täydentämään, yhdistelemään, soveltamaan ja joskus jopa kehittämään tutkimusaiheen sekä tutkimuskohteensakin vaatimusten mukaan omia tutkimusmenetelmiä. Tässä mielessä kenttätyö on itsessään hyvin luovaa toimintaa. Perustellusti onkin väitetty, että etnologin ja antropologin tärkein "tutkimusväline" on kenttätyöntekijä itse. Kenttätyöntekijä vaikuttaa omalla persoonallaan väistämättä koko tutkimuksen muodostumiseen; sen lisäksi, että tutkijalla on valittavanaan monia erilaisia tutkimusmenetelmiä, on tutkija itse omien kokemustensa ja havaintojensa kautta tärkein yhteyden luoja tutkimuskohteen ja tutkimusaineiston välillä. (Suojanen 1997, 154; Junkala 1999, 190.) Kenttätyön problematisointi onkin vaihtanut näkökulmaansa melko

rajusti vuosikymmenien aikana. Nykyantropologien monografioissa kenttätyö on ollut yhä enemmän 'itsen' ja 'toisen' pohdintaa. Kenttätyö on itse asiassa varsin kaksijakoista; se on toisaalta osallistuvaa, jolloin tutkijalla on läheinen suhde tutkittavaansa, mutta toisaalta tarvitaan reflektiota. Tarvitsemme siis etäisyyttä ja holistista kuvaa kulttuurista, jotta teoreettinen pohdinta olisi mahdollista (Lönnqvist 1999, 14.)

3. Kulttuuriantropologin työvälineet

Kvalitatiivisen tutkimuksen kulkua selvittävässä teoksissa määritellään keskeisiä käsitteitä: metodologia, menetelmä ja tutkimustekniikka. Seuraavaksi esittelen näitä termejä sekä kartoitan opinnoissani käyttämieni kurssikirjojen näkemyksiä kvalitatiivisen tutkimuksen kahdesta keskeisestä menetelmästä: osallistuvasta havainnoinnista ja haastattelusta. Esimerkkeinä käytän otteita opintoihin liittyneistä raporteista ja esseistä ensimmäisistä havainnointi- ja haastatteluharjoituksistani. Lisäksi kartoitan kentän käsitteen ulottuvuuksia ja etnografian ensimmäisen vaiheen, kenttämuistiinpanojen, tuottamista.

Kenttämetodiikan perusteita

H. Russel Bernardin mukaan ennen 1970-lukua antropologian opiskelijoille ei annettu konkreettista kenttätöökoulutusta (Bernard 2002, vii). Pertti J. Pelto toteaa opiskelijoiden perehtyneen deskriptiivisiin ja teoreettisiin tutkimustuloksiin, mutta ei siihen, miten niihin oli päädytty. Opettajat vakuuttivat kenttätöiden salaisuuksien avautuvan vasta tekemällä kenttätöitä itse. (Pelto & Pelto 1980, 6.) Myös Douglas Raybeck muistaa, kuinka 1960-luvulla opiskelijoille korostettiin kenttätöiden keskeisyyttä, mutta ohjausta siitä, mitä kenttätöitä itse asiassa oli tai miten sitä tehtäisiin, ei annettu. 'Methods in Anthropology'-kurssilla luettiin lähinnä Malinowskin kirjoituksia. Kurssin keskeisenä sisältönä oli, että kenttätö on vaikea ja yksinäinen kokemus, joka saattoi aiheuttaa henkilökohtaisia ongelmia. (Raybeck 1992, 3-4.)

Kenttätöitä on usein kuvattu etnografisen tutkimuksen sydämeiksi. Kentällä antropologian peruskäsitteet, materiaalin keruumetodit ja tekniikat sekä analysointi ovat paljaimmillaan. (Fetterman 1989, 12.) Margaret Mead jopa väitti, että ”antropologia on kenttätöitä” (Wengle 1988, xvi: Mead 1965, 1). John L. Wengle toteaa Meadin liioitelleen, mutta myöntää samalla hänen olleen oikeassa tunnustaessaan kenttätöiden keskeisen roolin

antropologiassa. Wengle tulkitsee Meadin tarkoittaneen sitä, että yhteisön elämää ymmärtääkseen antropologi on elänyt siinä tarpeeksi kauan, jotta edes jossain määrin sisäistää yhteisön tapaa hahmottaa maailmaa. (Wengle 1988, xvi.)

Martti Grönfors (1982, 153-154) erittelee tutkimusprosessiin liittyvää termistöä. Metodologia liittyy menetelmien tarkasteluun, eikä siis tarkoita samaa asiaa kuin menetelmät. Tutkimustekniikalla tarkoitetaan niitä menettelytapoja, joita käytetään tutkimuksessa. Tekniikat eroavat toisistaan soveltuvuudeltaan ja laajuudeltaan. Menetelmät puolestaan tarkoittavat tutkimustekniikoita, joita käyttämällä työskentelystä tulee tieteellistä. Menetelmiä ovat esimerkiksi käsitteiden ja hypoteesien muodostaminen, havainnoiminen, erilaiset mittaukset ja kokeet ja teorian muodostaminen. Metodologian tehtävä on kuvata ja analysoida näitä menetelmiä, selvittää niiden rajoituksia ja ennakoita niiden vaikutuksia. Metodologian avulla pyritään helpottamaan tieteellisen prosessin ymmärtämistä. Vaikka tutkimustuloksien ymmärtämiseen tarvitaan myös metodologisten seikkojen selvittämistä, prosessin käsittely ei tarkoita samaa kuin aineiston analysointi.

Pertti J. ja Gretel H. Peltto (1980, 9) määrittelevät, että metodologia tarkoittaa niitä menettelyjä ja transformaatioääntöjä, joiden avulla tutkija organisoii kerättyä aineistoa. Tutkimustekniikalla puolestaan tarkoitetaan tutkimusaineiston keräämistä ja keruuseen liittyvien käytännön ongelmien ratkaisumalleja. Metodologiassa on siis pohjimmiltaan kyse niistä periaatteista, joita tarvitaan tutkimustekniikoiden valitsemisessa, niiden arvioimisessa ja tietojen yhdistämisessä teoreettisiksi kokonaisuuksiksi (Peltto & Peltto 1980, 9-10). Päivikki Suojanen (1982b, 11) toteaa artikkelissaan 'Tutkimusstrategia ja tutkijan ideologia' kulttuurintutkijan tietoteoreettisten ongelmien liittyvän tutkimuskohteeseen, aineistoon, teorioihin, menetelmätekniikoihin ja tutkijaan itseensä. Tutkijan tulee pohtia kaikkien näiden osatekijöiden suhdetta toisiinsa. Empiirinen tutkimus liikkuu kolmiossa, jonka muodostavat ongelmat, aineistot ja menetelmät. Tutkimusongelma on tutkimuksen lähtökohta. Aineisto tulee valita niin, että vastauksien antaminen on mahdollista. Tutkimusmenetelmien keinoin saadaan vastaukset esille. Tutkimusongelman tulisi siis olla tutkimusasetelman määräävä elementti, sillä se määrittelee, millaista aineistoa tarvitaan ja miten tätä aineistoa on analysoitava. Toisaalta tutkimuksen ongelmanasetteluun vaikuttaa se, millaisia aineistoja on mahdollista saada ja millaisia analyysimenetelmiä on tarjolla. Myös aineiston ja menetelmän valinnan välillä

on vuorovaikutussuhde; käytettävissä olevan aineiston luonne rajaa menetelmien valintaa. Tutkijan tuleekin pohtia seuraavia kysymyksiä: miten validia aineisto on kentän suhteen, miten tutkija vaikuttaa kohteeseen ja aineistoon ja päinvastoin, miten menetelmät vaikuttavat aineistoon, miten tutkija vaikuttaa valitsemiinsa menetelmiin, miksi toinen tutkija päätyy käyttämään toista teoriaa, miten tietyt menetelmät soveltuvat tietyn teorian tukirakenteeksi, mikä on tutkijan rooli kentällä, mitkä ovat tutkijan ennakkokäsitykset tutkimuskohteesta ja mitkä ovat tutkimuskohteen ennakkokäsitykset tutkijasta. (Suojanen 1982b, 11-17.)

Eräs keskustelun avaaja maassamme oli Pertti J. ja Gretel H. Pellon 1980 suomeksi ilmestynyt 'Antropologinen tutkimus. Kenttätöön oppikirja'. Peltojen (1980, 141) mukaan avoin keskustelu antropologien kokemuksista ja metodeista poistaa kenttätöön mystiikkaa ja auttaa tutkimusten operationalisoimisessa. Anita Kellesin teos 'Antropologisen kenttätöön ongelmia – tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen' jatkoi keskustelua samoista teemoista vuonna 1984. Siinä Kelles (1984, 18-20) asettaa keskeiseksi näkemyksen, että tutkija itse toimii tiedonhankinnan välineenä ja lähteenä. On tärkeää tarkastella, miten hän ja hänen suhteensa ja vuorovaikutuksensa tutkittaviin vaikuttaa antropologiin tutkimuksiin. Vaikka Kellesin mukaan henkilökohtaisten tekijöiden ja taustan tarkastelun merkitystä olikin alettu korostaa yhä enemmän, kokoava analyysi niiden hyödyntämisestä puuttui 1980-luvun puoleenväliin mennessä. Silloinkin kun näihin teemoihin oli pureuduttu, niihin oli suhtauduttu piristävinä anekdootteina vailla suurempaa merkitystä. Monet antropologiset tutkimukset, oppikirjat ja menetelmäoppaat eivät antaneet riittävää kuvaa siitä, mitä tutkimuksen aikana tapahtuu. Tutkimustyö on moniulotteisempi prosessi kuin mitä annetaan ymmärtää, sillä tutkimuksen myötä ei muutu ainoastaan tutkija ja kohde vaan myös tutkimusongelmat ja –menetelmät. Siksi on ensiarvoisen tärkeää kuvata tutkimuksessa myös tutkimuksen elinkaari. Sen tavoite on pyrkiä löytämään keinoja, joiden avulla tutkijasta peräisin oleva subjektiivinen aines voitaisiin ilmaista entistä ekplisiittisemmin. Kellesin mukaan ei ole kovin hedelmällistä tyytyä ajattelutapaan, että jokaisen antropologin on itse opittava selviytymään kentällä ja että ainoana vaihtoehtoina siellä on joko ”upota” tai ”uida”. (Kelles 1984, 18-24.)

Osallistuva havainnointi

Raporttini kenttätöyömenetelmät -kurssin havainnointiharjoitustyöhön syksyllä 1995:

Osallistuvan havainnoinnin harjoitus 15.9.1995, tanssiravintola Viihdekeskus, Jyväskylä kesto n. 22.00 – 01.00

Saavuin paikalle hiukan ennen klo 22.00. Asettuminen tanssilattian sivuun "sisäterassille", josta näki hyvin koko tilan. Olin kahden miehen seurassa, joista toinen harrasti tanssimista. Toinen oli seurani pöydässä ikään kuin esiliinana. Muistiinpanovälineitä en ottanut sisälle, vaan merkitsin havainnot muistiin tilaisuudesta poistuttuani.

Tila oli suunniteltu tanssimista varten. Musiikin voimakkuus ei suosinut kommunikointia, vaan seurustelemaan siirryttiin sisäterassille, jossa itekin olin, tai yläkerran publiin. Valaistus oli mielestäni yllättävän hämärä verrattuna muihin tietämiini "perinteisiin" tanssipaikoihin. Liikkuminen salin poikki tanssin aikana oli lähes mahdotonta, koska tila oli täynnä tanssivia pareja.

Tilaan sijoittuminen: naiset seisoivat salin yhdellä seinustalla, miehet ja pariskunnat vierekkäisellä seinustalla. Miehet kävivät hakemassa naisia tanssimaan, naiset hakivat huomattavasti harvemmin. Tanssin jälkeen mies vei partnerinsa takaisin paikalleen ja palasi itse "miesten alueelle" tai sitten sama pariskunta jatkoi tanssimista pidempään. Tanssin aikana ei juuri keskustella. Tähän vaikutti nimenomaan musiikin voimakkuus. Koska tanssilattia oli melko täynnä, tanssivat parit törmäilivät pakostakin välillä toisiin pareihin. Tämä ei kuitenkaan aiheuttanut mitään hämminkiä; "törmäilyt" otettiin huumorilla ja luonnollisina. Muutenkin tunnelma oli rento; tänne oltiin selvästi tultu harrastamaan tanssimista eikä esim. humalaisia näkynyt paljon. Tanssijat kävivät välillä "huilaamassa" sisäterassilla tai ilmeisesti yläkerran pubissa. Ainakaan sisäterassilla ei nautittu paljoakaan alkoholia, vaikka sielläkin oli baari.

Naiset seisoskelivat seinustalla useimmiten pareittain tai isommissa porukoissa, miehet olivat yksikseen. Pariskuntia oli melko paljon. Naisia oli n. 65%, miehiä 35%. Ikäjakauma: 25-50 vuotta; eniten oli n. 30-35-vuotiaita. Pukeutuminen oli siistiä ja juhlavaakin; naisilla hameet, miehillä puvut.

Erytishuomioita: Illan pääesiintyjä oli Isto Hiltunen, joka aloitti osuutensa n. klo 23.00. Tällöin n. 30 naista (25-50 -vuotiaita) piiritti lavan edustan. Tämä joukko pysyi paikallaan koko Hiltusen esiintymisen ajan; heitä ei edes yritetty hakea tanssimaan. Kappaleiden välillä tämä joukko keskittyi kommunikoimaan Hiltusen kanssa (juttelua, nimikirjoitusten pyyntöä jne).

Muuta: Havainnointi on aika vaikeaa tilassa, jossa on näin paljon ihmisiä (n. 200-300). Ei millään voi keskittyä kaikkiin yksityiskohtiin, vaan tilannetta on havainnoitava kokonaisvaltaisemmin. Kokonaisuuden tarkkaileminen on kuitenkin helppoa, sillä ihmiset ovat niin selvästi sijoittuneet tanssijoiden alueelle, naisten "odotusalueelle" ja miesten "katsastusalueelle" (jossa siis olivat myös pariskunnat).

Havainnointia harjoitetaan luonnollisissa konteksteissa ja se on yleensä osallistuvaa tai tarkkailevaa eli piilohavainnointia. Siihen liittyvät joko systemaattiset tai epäsystemaattiset muistiin merkityt havainnot. (Suojanen 1982a, 137.) Pertti J. ja Gretel H. Pellon (1980, 86) mukaan osallistuvaan havainnointiin perustuva tietojen suhteellisen

epäsystemaattinen tarkastelu muodostaa pohjan muille, kehittyneemmille tutkimusmenetelmille. Osallistuva havainnointi tarjoaa kenttätyöntekijälle ennakkotietoja ja vihjeitä, joita tarvitaan haastattelukysymysten, psykologisten testien tai muiden vielä erikoistuneempien tutkimusmenetelmien kehittämisessä. Kenttäprojekti muodostuu tavallisesti osallistuvan havainnoinnin ja muiden keruumenetelmien keskinäisestä vuorovaikutuksesta. (Pelto & Pelto 1980, 86.)

David M. Fetterman (1989, 45) toteaa, että osallistuva havainnointi saattaa vaikuttaa epäsystemaattiselta ja alussa jopa kontrolloimattomalta ja sattumanvaraiselta. Kenttätyön alkuvaiheessa etnografi etsii kokemuksia ja tapahtumia sitä mukaa kun niitä tulee esille kentällä. Osallistuva havainnointi muodostaa pohjan pidemmälle kehitetyille menetelmille ja jalostuu itsessäänkin, kun tutkija alkaa ymmärtää tutkimaansa kulttuuria paremmin. (Fetterman 1989, 45.) Myös Päivikki Suojanen (1982a, 143-144) kirjoittaa artikkelissaan 'Osallistuva havainnointi työvälteenä' osallistuvan havainnoinnin olevan kulttuurin tutkimuksen alkuvaiheiden tärkeimpiä keinoja ongelmien selkiyttämisen, uuden tiedon hankkimisen ja tutkittavan ilmiön kontekstuaalisen ymmärtämisen kannalta.

Usein havaintojen tarkka tallentaminen - niin tapahtumahetkellä kuin sen jälkeenkin - voi viedä yhtä kauan kuin itse tapahtuma. Ihmiset eroavat niin havainnointikyvyltään kuin myös siinä, miten tapahtumien eri aspektit herättävät heidän mielenkiintoaan ja tallentuvat heidän muistiinsa. Havainnoimista ja havaintojen tallentamista tulisi harjoitella käytännössä, jolloin päästään selville omista havainnointitaitumuksista ja kyetään kehittämään järjestelmällisempiä muistamismenetelmiä. Tutkijan on tiedettävä, kuinka laajat muistiinpanot tarvitaan, jotta muistamisen tarkkuus taataan. On myös opittava suuntaamaan huomiota niihin piirteisiin, joilla on taipumus jäädä huomaamatta. Osallistuvassa havainnoinnissa käytetyt tavat ovat läheisessä yhteydessä tutkijan teoreettiseen perehtyneisyyteen: ekologiseen teoriaan tukeutuva antropologi katselee esimerkiksi seremoniallista toimitusta erilaisella näkökulmalla kuin tutkija, jota kiinnostaa tapahtumasarjan symbolinen analyysi. Kenttätyöntekijän on tutkittava kenttähavainnoissa käytettyjen luokitusten ja käsitteiden luonne erityisen huolellisesti, sillä vaarana on horjahtaminen abstraktioon. Alustavan selostuksen kentän konkreettisista tapahtumista tulisi edetä mahdollisimman matalalla abstraktiotasolla. (Pelto & Pelto 1980, 86-87.)

Osallistuva havainnointi menetelmänä sisältää käsityksen, että osallistumalla opitaan tuntemaan muita kulttuureita. Anita Kellesin (1984, 176) mukaan havainnoinnin analysointi on kuitenkin saanut enemmän huomiota osakseen kuin osallistumisen prosessi. Osallistuminen voi merkitä pelkkää tutkijan läsnäoloa kentällä eikä suinkaan kokemuksellista osallistumista. Bronislaw Malinowskia, tunnetuinta osallistuvan havainnoinnin uranuurtajaa onkin myöhemmin kritisoitu juuri osallistumattomuudesta. Kelles jatkaa, että osallistumisessa korostuu läheisyys, havainnoimisessa etäisyys. Joidenkin tutkijoiden mielestä osallistuminen on ollut jonkinlaista teeskentelyä, jotta tutkittavat saataisiin luottamaan tutkijaan tarvittavan tiedon hankkimista varten. Tutkijoiden osallistumisen aste voikin vaihdella tutkijasta riippuen ja se voi muuttua samankin tutkijan eri kenttätöiden kohdalla. (Kelles 1984, 176, 201-202.)

H. Russel Bernard antaa erinomaisen ohjeiston, mitä osallistuvan havainnoijan tulisi hallita kenttätöissä. Ensimmäiseksi tutkija tarvitsee yhteisen sanaston informanttien kanssa. Sen saavuttaminen saattaa olla tutussakin ympärisössä vaikeampaa kuin miltä näyttää. Toiseksi antropologin on hallittava eri havainnointitekniikoita, jotta arkipäivän moinimutkaisten toimintojen ylöskirjaaminen onnistuu. Kolmanneksi tutkija tarvitsee taitoja kenttämuistiinpanojen kirjoittamiseen ja tietoa siitä, miten oma muisti toimii: kuinka tarkkoja muistiinpanoja tarvitaan. Neljänneksi antropologin on osattava ylläpitää noviisi-asennetta ja miettiä kysymystä: mitä voin oppia näiltä ihmisiltä. (Bernard 2002, 338-348.) Kaikkia näitä pitäisi mielestäni harjoitella opintojen aikana, käytännön tutkimustilanteissa.

Ote osallistuvan havainnoinnin harjoituksen raportista uskontoetnologia -kurssille keväällä 1996:

Havainnointiraportti ortodoksisesta jumalanpalveluksesta

Ortodoksinen jumalanpalvelus sunnuntaina 31.3.1996 Jyväskylässä klo 10.00-12.00.

-osallistujat: määrä: n.60; keski-ikä n.40; naisia n.65%

Vaikeinta tilaisuuden raportoinnissa on se, että ei muista tarkasti kaikkia tapahtumia, koska ei tehnyt muistiinpanoja sen aikana. Vaikka tilaisuuden päättymisestä on nyt kulunut vain neljä tuntia, on kokonaisuutta hankala muistaa. Esimerkiksi en ole enää aivan varma tapahtumien järjestyksestä.

Kiinnitän eniten huomiota toimintaperusteisiin havaintoihin. Aluksi kiinnitin huomiota oikeastaan ainoastaan tapahtumiin ja ihmisten toimintaan. Meni ainakin puoli tuntia ennen kuin aloin tehdä kuuloperusteisia havaintoja ja pystyin kuuntelemaan MITÄ pappi ja seurakuntalaiset lauloivat. En kuitenkaan jaksanut kauaa keskittyä laulun sisältöön; laulun

monotonisuus häiritsi keskittymistä tekstiin. Erikoiselta tuntui, että tein paljon hajuperusteisia havaintoja; suitsukkeiden tuoksu kiinnitti huomiota.

Tein havaintoja varsin epäsystemaattisesti; yritin saada kokonaisvaltaisen kuvan keskeisistä tapahtumista. Jotta pystyisi paremmin ja järjestelmällisemmin tekemään havaintoja tapahtumista, olisi hyvä tietää etukäteen tilaisuuden "käsikirjoitus". Keskittymistä kokonaisvaltaiseen havainnointiin häiritsi se, ettei tiennyt "mitä tuleman pitää". Olin hämmentynyt esimerkiksi silloin, kun ihmiset tilaisuuden alkupuolella kerääntyivät keskenmälle. Menin mukaan. Pian selvisi, että tiivistyminen tapahtui, jotta pappi pystyisi suitsukkeinneen kiertämään seurakunnan. Eli, kun itse joutuu toimintaan mukaan, saattaa havainnointi häiriintyä; keskittyäkin siihen, mitä itse PITÄÄ TEHDÄ.

Olin sijoittunut melko taakse. En aina pystynyt näkemään, mitä papit tekivät. Tässä paikassa näin kuitenkin hyvin, mitä ihmiset tekivät. Takanani ei ollut enää ketään, joten tuskin herätin osallistumattomuudellani (etten kumartanut tai tehnyt ristinmerkkejä) huomiota. Vieressäni oli muitakin, jotka eivät osallistuneet tapahtumiin (noin viisi ihmistä). Mietin ennen tilaisuuden alkua, mahtaako paastonaika vaikuttaa esimerkiksi ihmisten pukeutumiseen. Halusin pukeutua mahdollisimman neutraalisti (hame ja paitapusero), jotta en herättäisi huomiota. Pukeutuminen osoittautui mielestäni varsin "normaaliksi" ja heterogeeniseksi: oli farkkuja, hameita, pukuja.

Vaikeinta oli kokonaiskuvan luominen tapahtumista. Koska ortodoksinen jumalanpalvelus on minulle täysin vieras tapahtuma, oli hankala päättää, mitkä tapahtumat tilaisuudessa olivat keskeisiä. Helpointa oli tehdä näköhavaintoja; esimerkiksi ennen jumalanpalveluksen alkua oli mielenkiintoista havainnoida ympäristöä: ihmisten sijoittautumista, ikoneja jne. Vaikeaa oli siis myös osallistuminen tapahtumiin. Mietinkin, että helpointa havainnoimiselle olisi, jos saisi olla ikäänkuin "kärpäsenä katossa". Tällöin ei olisi riskiä toimia väärin tai loukkaavasti, jos ei osallistukaan toimintaan.

Haastattelu

Tein ensimmäisen haastatteluni 24.2.1996, jolloin haastattelin isoisääni temasta 'Pettukesä 1917' kenttämätodologia -kurssia varten. Ote haastattelulitteraation raportin 'huomautuksia' kohdasta:

Eemil Rautiainen on nauhoittajan isoisä ja siten haastateltavana helposti lähestyttävä. Haastateltava kertoo mielellään "entisistä ajoista". Haastattelu oli ajoittain haastateltavan vapaata kerrontaa, nauhoittaja ei aiheen vierauden takia keksinyt tarkennuskysymyksiä. Lisäksi nauhoittaja halusi kunnioittaa vanhuksen muisteluita keskeyttämättä kerrontaa.

Haastattelu on ollut kauan keskeisimpiä kenttätömenetelmiä antropologiassa, etnologiassa ja folkloristiikassa. Haastatteluilla on pyritty syventämään, kohdistamaan ja tarkentamaan havainnoimalla saatua materiaalia. Kvalitatiivinen tutkimusote pyrkii hahmottamaan ilmiön taustaa ja yksityiskohtia haastateltavan viitekehyksen kautta ja siten ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Haastattelu on etnografin tärkein

aineistonkeräämistekniikka; se asettaa suurempaan kontekstiin sen, mitä etnografi näkee ja kokee (Fetterman 1989, 49.)

Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (1982, 24) mukaan yksinkertaisin tapa määritellä haastattelu on pitää sitä keskusteluna, jolla on ennalta määritetty tarkoitus. Haastattelu muistuttaa tavallista keskustelua. Molempiin sisältyy verbaalinen ja non-verbaalinen viestintä, jonka avulla ajatukset, asenteet, mielipiteet, tiedot ja tunteet välittyvät. Haastattelu kuitenkin eroaa olennaisesti yhdessä suhteessa: haastattelun tavoite on kerätä informaatiota ja siten se on suunniteltua päämäärähakuista toimintaa. Haastatteluteemojen suunnittelu onkin merkittävää koko tutkimuksen onnistumisen kannalta. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 24-25, 41.)

Marjatta Jauhiainen (1982, 177) määrittelee haastattelun sosiaalisen vuorovaikutuksen säätelmäksi tieteelliseksi tiedonkeruumenetelmäksi, jonka avulla pyritään saamaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Haastattelu on altis inhimillisen vuorovaikutuksen aiheuttamille epäoperationaalisille muuttujille: kielellisen kommunikaation lisäksi non-verbaalinen viestintä, psykofyysiset ja sosiaaliset tekijät sekä haastattelijan että haastateltavan osalta vaikuttavat haastatteluun. (Jauhiainen 1982, 177, 179.)

Erilaiset tutkimushaastattelut eroavat toisistaan. Erot riippuvat siitä, kuinka kiinteästi kysymykset on muotoiltu ja missä määrin haastattelijalla ohjaa tilannetta. (Grönfors 1982, 105-106.) Hirsjärvi ja Hurme (1982, 28-35) jakavat tutkimushaastattelut kolmeen lajiin niiden strukturointiasteen perusteella. Strukturoidussa eli lomakehaastattelussa kysymysten ja väitteiden muoto ja niiden esittämisjärjestys on ennalta määrätty. Puolistrukturoidussa haastattelussa eli teemahaastattelussa aihepiirit, teema-alueet, on etukäteen suunniteltu, mutta toisin kuin strukturoidussa haastattelussa, kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuu. Teemahaastattelu sopii tutkimusmenetelmäksi silloin kun haluamme tietoa ilmiön perusluonteesta ja -ominaisuuksista. Teemahaastattelu on erinomainen tutkimusmenetelmä, kun tutkimuskohteena ovat emotionaalisesti arat aiheet tai kun tutkitaan ilmiötä, jota kartoitettaessa tutkittavat kertovat arvostuksistaan, aikomuksistaan, ihanteistaan ja perusteistaan kriittisessä mielessä. Strukturoimaton eli avoin haastattelu on hyvin keskustelunomainen ja soveltuu samantyyppisten aihealueiden kartoitukseen kuin teemahaastattelu. Avoimessa haastattelussa kaikkia aihealueita ei

kuitenkaan ole määritelty etukäteen, vaan haastattelija antaa informantin ottaa esille erilaisia teemoja. (haastattelutyypeistä ks. myös Grönfors 1982, 105-106; Fetterman 1989, 48-50; Wolcott 1995, 106; Bernard 2002, 203.)

Avoimet haastattelut saattavat vaikuttaa helpoimmilta, sillä niiden kysymysjärjestystä ei ole ennalta määrätty ja haastattelu voi edetä hyvin keskustelunomaisesti seuraten joko haastattelijan tai haastateltavan intressejä. Fetterman kuitenkin huomauttaa, että epäformaalit haastattelut ovat todennäköisesti vaikeimpia suorittaa tuottavasti ja tarkoituksenmukaisesti. Avoimissa haastatteluissa eettisyyteen ja kontrolliin liittyvät asiat nousevat esille. Kuinka haastattelija muodostaa ja ylläpitää luonnollisen tilanteen samalla kun yrittää saada selville asioita toisen ihmisen elämästä suhteellisen systemaattisesti? Kuinka avoin haastattelumuoto on tasapainossa tutkimuksen huolellisesti suunnitellun tavoitteen kanssa, jossa tutkitaan nimenomaan tiettyjä asioita ja ongelmia? Ja: milloin on sopiva aika kysyä arkoja, intiimejä kysymyksiä ja milloin on parasta olla utelematta? Hyvin tehtynä haastattelu vaikuttaa lähes luonnolliselta dialogilta, mutta vastaa jopa tutkijan kysymättömiin kysymyksiin. (Fetterman 1989, 49.)

Usein kulttuurin kenttätutkimus sisältää sekä havainnointia että haastattelua ja molemmilla on hyvät ja huonot puolensa. Bruce Jackson (1986, 66) toteaa haastattelun olevan usein nopein tapa saada informaatiota, mutta se ei ole välttämättä paras metodi. Haastattelu tuo mukanaan aina vieraan elementin, se on järjestetty tilanne. Kenttätutkijan tuleekin tiedostaa haastattelun vaikutus tutkimuksen kokonaisuuteen.

Ote Judinsalon kenttätöprojektin raportista kesällä 1996:

Paljon jäi kysymättä! Esimerkiksi kaikilta informanteilta ei tullut kysyttyä kaikkea. Aihe ja mielenkiintoisimmat kysymykset muotoutuivat vasta haastattelujen aikana. Siksi materiaalissa on paljon hajanaisuutta. Lisäksi haastattelijalla oli mahdollisimman huono aloituskysymys: paljonko tilalla on/oli lehmiä. Tämähän on lähes sama asia kuin kysyisi kuinka iso tai varakas tila on. Tällaiseen kysymykseen useat haastateltavat suhtautuvat varovaisesti, varsinkin jos se esitetään ensimmäisenä. Ennen ensimmäisiä haastatteluja ajattelin, että se olisi helppo, kokreettinen kysymys, jolla päästäisiin alkuun. Myöhemmin aloitin muilla kysymyksillä.

Ihmettelin, miksi informantit suhtautuivat nihkeästi navettavierailuun. Epäilin aluksi 'salailua', ettei halua näyttää karjaa tai välineistöä. Selitys olikin EU:n aikana tulleesta säädöksestä, jonka mukaan ulkopuolisia ei saisi tulla navettaan tautien tarttumisvaaran vuoksi.

Ensimmäisten kenttätökokemusteni muistiinpanot ja raportit kertovat hapuilevasta ja epävarmasta havainnoijasta ja haastattelijasta, jonka huomiot tutkimustilanteista ovat ulkokohtaisia. Kirjoituksissa tutkijasubjekti ei tule juurikaan esille. En pitänyt itseäni lainkaan kenttätöntekijänä; olisin mieluummin ollut antropologisessa nojatuolissa tutustumassa teoreettiseen kirjallisuuteen. Harjoituskenttätötyöt kuuluivat kuitenkin opintovaatimukseen, joten ne oli pakko suorittaa mikäli mieli edetä opinnoissaan. Havainnoijana hakeuduinkin mieluiten piilohavainnoijaksi, en osallistujaksi. Ensimmäinen haastateltavani oli isoisäni, sillä arkuuteni esti hakeutumasta vieraamman tutkittavan seuraan. Kenttätilanteet olivat jonkinlaisia kuriositeetteja ja erikoistilanteita enkä voinut kuvitellakaan, että tulevaisuudessa työni voisi sisältää runsaastikin haastatteluja ja havainnointia. Kokemuksen puute paljastuu myös kiirehtiminen päätelmiin ja tulkintoihin; siitä kertoo esimerkiksi Judinsalon navettavierailun epäonnistumisen tulkitseminen salailuksi. Hakeuduin Judinsalo-projektiin saadakseni lisää kokemusta tutkimustyöstä. Tiesin kenttätöiden olevan merkittävällä sijalla Judinsalossa. Silti yritin välttää haastattelutilanteita viimeiseen asti; arkailin kovasti kontaktin ottoa informanteihin. Minulla ei ollut edes halua voittaa kenttätööhön liittyvää jännittämistä. Ja etenkin: minulla ei ollut antropologin työvälineistöä - kokemusta havainnoimisesta tai haastatteluista eikä syvällistä tietoa kentän käsitteestä tai kenttämuistiinpanojen kirjoittamistaitoa.

Kentän ominaisuudet: paikka, aika, tutkimusongelma – toiseuden representaatio?

Kenttää alettiin hahmottaa metodologisesti ensimmäisiä kertoja 1800-luvun lopulla, jolloin Englannissa alettiin Alfred Haddonin ja Charles Seligmanin johdolla vaatimaan ”rajatun alueen intensiivistä tutkimusta” (Stocking 1983b, 81; Vesterinen 1999, 98). Tämä intensiivinen tutkimustyö suoritettaisiin oleskelemalla neljän tai viiden sadan ihmisen yhteisössä yksi tai useampi vuosi, kehotti puolestaan W. H. R. Rivers (Stocking 1983b, 89). Niin ikään Franz Boas vaati tutkimaan alueellisesti rajattuja ongelmia (Vesterinen 1999, 105).

Klassisen kenttätutkimuksen keskeinen organisoiva tekijä on ollut ja on edelleen paikka. Jukka Siikala (1997, 28) tuokin esille, että antropologien keskustelussa paikka on itse asiassa primäärimpi kuin tutkimusongelma, ja vasta paikan jälkeen siirrytään ongelmakesteluun. Globalisoitumisen seurauksena kuitenkin paikka ja siinä oleva yhteiskunta ja kulttuuri on asetettu kyseenalaiseksi. Kenttäkohteen määrittely on saanut kokonaan uusia piirteitä: enää ei voi kysyä pelkästään, missä, vaan täsmennetään samalla mitä. (Siikala 1997, 28.) Otso Kantokorpi (1997, 78) kuvaa kulttuuriantropologisessa keskustelussa 'kentän' konstituoituvan yleensä tutkimuksellisista lähtökohdista. Tutkijan kenttä on jossain toisaalla oleva rajattu paikka struktuureineen ja ongelmineen, jonne tutkija ja hänen tutkimussuunnitelmansa matkustavat tekemään 'kenttätutkimusta'. (Kantokorpi 1997, 78.)

Etnologian laitoksen Judinsalo-projekti oli ensimmäinen kenttätutkimus. Silloin en vielä problematisoinut termin 'kenttä' merkitystä. Rajasin kentän kaksinkertaisesti: paikaksi (Judinsalon saari) ja teemaksi (elinkeinot Judinsalossa). Tein kandidaattiesitelmäni aineistonani intiaaninuorten kirjoitelmat. Halusin jatkaa aiheen parissa, mutta kuten johdannossa totesin, mielestäni pelkkä kirjallinen aineisto ei enää riittänyt, vaan halusin *kentälle*. Minulla oli tuolloin mielessäni klassinen, paikkaan sidottu kentän määritelmä ja kuten Siikala totesi, paikka tuntui ensisijaiselta, ei tutkimusongelma. Ennen reservaattikokemustani oletinkin, että kenttä pystyttäisiin rajaamaan hyvin konkreettisesti. Vaikka en ollut määritellyt tutkimusongelmaani tai kenttätutkimusmetodejani tarkasti, ennakoisin reservaation olevan hyvin hallittavissa oleva kenttä; pystyttiinhan alue rajaamaan kartan mukaiseksi alueeksi.

Stig Söderholmin (1997, 110) mukaan kentän käsite on yllättäen jäänyt lähes huomiotta antropologien itsetutkiskelussa. Antropologit ovat pohtineet enemmän kenttätutkimusta kuin kenttää. Kentän olemuksen problematisointi alkoi enemmälti vasta kenttätutkimuskokemuksia, etnografista kirjoittamista ja kulttuurien tekstuaalistamista pohtivissa keskusteluissa 1980-luvulla. Omien kenttätutkimuskokemusten rajutkin itsekriittiset arvioinnit liittyvät näihin keskusteluihin, joissa kyseessä on ollut jopa antropologian epistemologinen uskottavuus. (Söderholmin 1997, 110.)

Söderholm korostaa, että kentän, ei niinkään kenttätyön, problematisointi voisi tuoda ratkaisuja antropologian epistemologisiin ongelmiin. Tämä olisi tarpeellista, sillä kentät eivät ole tarkkarajaisia pisteitä kartalla, vaan rajoiltaan häilyviä, toisiinsa limittyviä kokonaisuuksia. Tämä aiheuttaakin haasteita metodologisiin ratkaisuihin. Tällaiset rajoiltaan häilyvät kentät ovat niitä joihin myös metodologisia ratkaisujaan pohtivan antropologin ja etnologin tulee suuntautua. Jos antropologi ohittaa ne, ohittaa hän oman kulttuurinsa. (Söderholm 1997, 113-114.)

Epistemologis-metodologisista murroksista huolimatta kenttä on aina mielletty paikkana, Söderholmin mukaan ”kartalle piirrettävissä olevana pisteenä”. Kentän rajat on siis mielletty samaksi kuin yksittäisen kulttuurin rajat. Söderholm kysyykin: onko antropologinen kenttä pohjimmiltaan paikka vai ei-paikka. Ajallinen ja paikallinen rajautuneisuus ja pyrkimys tutkia etnografista nykyhetkeä oikeuttaisi ymmärtämään kentän samaksi kuin paikan. Söderholm muistuttaa, että kuvio ei ole näin yksioikoinen. Hän viittaa James Cliffordin (1986a, 23): antropologit ovat aina pyrkineet pois historiallisten ja kirjallisten monumenttien merkitsemistä kulttuureista ja hakeutuneet yhteisöihin, joita voitiin luonnehtia historiattomiksi, ei-kirjallisiksi, primitiivisiksi. Onkin helppo ymmärtää, että antropologien diskurssissa kenttä on ollut kulttuurisen toiseuden representaationa. Kenttä on edustanut eurooppalaisen kulttuurin vastakohtaa tai ainakin siitä selvästi erottuvaa kulttuuria. Tällaisen tutkimusintressin läpi suodatettuna kentän voisi antropologisen tutkimusperinteen kannalta määritellä yhtä lailla ei-paikaksi. Kentästä tulisikin kiinteästi rajautunut paikka vasta silloin, kun kentällä käynyt antropologi kirjoittaa siitä etnografisen kertomuksen. (Söderholmin 1997, 110-111.)

Teoksessa 'Fieldnotes' (1990) tutkijat pohtivat kentän käsitettä kenttämuistiinpanojen kautta. James Clifford (1990, 64-65) kysyy, miten kenttä määritellään alueellisesti ja ajallisesti. Kenttämuistiinpanot kirjoitetaan kentällä, mutta mistä itse asiassa kenttä alkaa ja mihin päättyy. Voiko kenttämuistiinpanon tehdä, vaikka ei olisi fyysisesti kentällä: voiko tutkijanhuoneessa kirjattu muistiinpano olla kenttämuistiinpano? Rene Lederman (1990, 88) vastaa tähän, että kentällä oleminen sisältää itsensä sijoittamisen harkitusti toisenlaiseen kontekstiin kuin tavallisesti. Tämän ei tarvitse sisältää matkustamista: joskus kentällä oleminen tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että kiinnittää huomiota erilaisiin asioihin omassa tutussa ympäristössään. Roger Sanjek (1990, 95) täsmentää: ”Fieldnotes

are 'of' the field, if not always written 'in' the field." Ledermanin näkökulman mukaan kenttä ei ole niinkään paikka, vaan se on erityinen suhde 'itsen' ja 'toisten' välillä sisältäen monimukaisen yhdistelmän sitoutumista ja vapautumista, suhdetta ja irtaantumista. Se, että kirjoittaa samalla siitä missä elää, on osa irtaantumista. (Lederman 1990, 88.)

Kenttämuistiinpanot ja kentän muistot

Clifford Geertz kysyi ja vastasi teoksessaan 'Interpretation of Cultures': "What does the ethnographer do – he writes". Tämä huomaus oli etnografioiden ympärillä käydyn keskustelun aloittaja. (Clifford 1990, 53; Geertz 1973.)

Harry F. Wolcott (1995, 66) korostaa, ettei ole kenttätöitä ilman raporttia. Kenttätö tulee validiksi vasta, kun se tuottaa tuloksia raportoitavaksi. Kirjoittamaton kenttätö on osittaista ja epätäydellistä eikä ole kuin tekijälleen tärkeä psykologinen kokemus. Wolcottin mukaan kirjoittamista ei voi aloittaa liian aikaisin ja hän kehottaakin aloittamaan jo ennen varsinaista kenttätöitä. Muistiinpanot ovat paras dokumentti tutkimuksen etenemisestä – ja sen muuttumisesta. Etnografia ei saisi olla jotain, joka irrallisena seuraa kenttätöön jälkeen, vaan kirjoittamisprosessin olisi hyvä olla käynnissä koko ajan. (Wolcott 1995, 66, 201.)

Kenttämuistiinpanojen tekeminen ja hallinta on keskeinen osa tutkimuksen kokonaisuutta. Eri tutkijoille kenttämuistiinpanojen kirjoittamisella on erilaisia merkityksiä. Judith Okely (1996, 40) toteaa, että toisille kirjoittaminen voi olla itseanalyysiä, mutta myös väline tietoisille ajatuksille ja kokemuksille. Yksikään antropologi ei Okelyn mukaan harkitsisi retrospektiivista monografiaa tutkimuskohteesta ilman kenttätöön aikaisia muistiinpanoja. Keskustelujen ja tapahtumien yksityiskohdat katoavat mielestä, jos niiden kirjoittamista lykkaa. Lisäksi muistiinpanojen kirjoittaminen stimuloi ja kehittää ideoita, kirjoittaessaan antropologi työstää tutkimusteemaa. (Okely 1996, 40-41.)

Martti Gronfors (1982, 136) erittelee, että tavallisten kenttämuistiinpanojen lisäksi kannattaa pitää erillistä kenttäpäiväkirjaa, johon tutkija tekee päivittäin merkintöjä. Kenttäpäiväkirja on tarkoitettu tutkimuksen yleisen kulun, metodologisten ja menetelmällisten seikkojen sekä tutkijan omien arvioivien kommenttien kirjaamiseen. Siihen voi myös tallentaa kenttätöissä ilmenneiden erilaisten seikkojen synnyttämät alustavat arviot, tutkijan subjektiiviset tunteet ja hänen oma käyttäytymisensä eri tilanteissa.

H. Russel Bernard (2002, 367-377) jakaa muistiinpanot lajeihin sen mukaan, millaista tarkoitusta ne palvelevat. Jatkuvat muistiinpanot ('jottings') ovat vähiten valikoituja ja valikoivia. Aiheena on tajunnanvirta koko runsaudessaan: mitä tutkija havaitsee, mitä tapahtuu ja millaisia kysymyksiä mielessä herää. Päiväkirjaan ('diary') merkitään henkilökohtaiset tuntemukset, joiden tarkastelu myöhemmässä vaiheessa voi olla aineiston luonnetta selkiyttävää ja tulkintojen perusteltavuutta lisäävää. Seurantapäiväkirja ('log') koostuu kenttätöjaksosta koskevasta työsuunnitelmasta ja suunnitelman edistymisen seuraamisesta. Kenttätöissä on pyrittävä systemaattisuuteen ja seurantapäiväkirja on tässä avuksi. Varsinaiset kenttämuistiinpanot ('field notes proper') ovat tutkimusraportin rakennusainetta, eli muistiinpanoja ja kirjoituksia, joissa itse tutkimusongelmaa on edelleen työstetty. Varsinaiset kenttämuistiinpanot voidaan jakaa metodologisiin, kuvaileviin ja analyttisiin sen mukaan, koskevatko ne tutkimusmenetelmiä, tutkimuskohdetta vai aineiston tulkintaa ja tutkimusongelman ratkaisuyrityksiä. (Bernard 2002, 367-377; ks. myös Sanjek 1990, 94-115.)

Jean E. Jackson (1990, 6) haastatteli seitsemääkymmentä yhdysvaltalaisista antropologia kenttämuistiinpanojen tekemisestä. Antropologit määrittelivät kenttämuistiinpanot eri tavoin. Toisille kenttämuistiinpanot olivat arkistomateriaalia, toisille 'muistoesineitä' kentältä. Tiukimmin käsitteen määrittelivät ne, joille kenttämuistiinpanoja olivat vain tutkimusta varten tehdyt kirjoitukset. Jotkut pitävät jopa itseään kenttämuistiinpanona: "I am a fieldnote". Tutkija siis luo kenttämuistiinpanonsa, mutta ne myös luovat tutkijaa: niiden kirjoittaminen luo ja ylläpitää ammatti-identiteettiä. (Jackson 1990, 6-7, 21-22.)

Jackson tutki myös sitä, miten tutkijoita oli opetettu kirjoittamaan kenttämuistiinpanoja koulutuksen aikana. Osa kritisoi sitä, ettei mitään opetusta ollut annettu. Ohjausta saaneet

taas pitivät koulutusta ristiriitaisena. Heidän mukaansa kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen on niin henkilökohtaista, että jokaisen tulisi löytää itsenäisesti oma tyylinsä niiden kirjoittamiseen, koska tutkimusintressit ja kenttätötilanteet eivät ole verrannollisia. Haastateltujen mielestä paras tapa opettaa kenttämuistiinpanojen kirjoittamista oli antaa opiskelijoille nähtäviksi useita tekniikoita arvottomatta mitään toisen ylitse. Toiset eivät pitäneet mitään koulutusta tarpeellisena. (Jackson 1990, 8.) Rena Ledermanin mukaan antropologit ovat harvoin lukeneet muiden kenttämuistiinpanoja ennen kuin kirjoittavat itse omiaan; heillä ei useinkaan ole mallia siitä, miten kenttämuistiinpanoja kirjoitetaan tai miten niitä käytetään (Lederman 1990, 72).

Jotkut Jacksonin haastateltavat asettivat kenttämuistiinpanot vastakkain esimerkiksi kyselyjen ja standardisoitujen tutkimusmenetelmien kanssa. Kenttämuistiinpanot nähtiin individualistisina ja autenttisina - niitä pidettiin antropologian runoutena. Kun haastatellut yhdistivät kenttämuistiinpanot ammatti-identiteettiinsä, puheeseen tuli romanttisia ja seikkailullisia aspekteja. Osa suhtautui kenttämuistiinpanoihin kielteisesti liian subjektiivisen sävyn vuoksi. Jacksonin mukaan yleinen länsimainen ajattelutapamme dokumenttien totuusarvosta on tämän mielipiteen taustalla. (Jackson 1990, 32.)

Simon Ottenberg (1990, 144) on ottanut käyttöön termin 'headnotes' ('notes in my head'). Niillä hän tarkoittaa muistoja kenttätutkimuksesta. Ottenberg toteaa, että kentällä ollessaan hänellä oli enemmän kokemuksia kuin mitä hän pystyi kirjaamaan ylös. Tutkiessaan Nigeriassa afikvoja Ottenberg ei pitänyt päiväkirjaa ja kirjoitti vain harvoin päiväkirjatyyppistä tekstiä kenttämuistiinpanoihin. Tätä hän katuu nykyisin. Hän opiskeli positivistisuuden aikana, jolloin henkilökohtaiset muistot tai vaikutelmat eivät olleet niin tärkeitä kuin 'faktat' ('facts out there'). Ottenberg kuitenkin korostaa muistiinpanojen olevan tälläkin hetkellä olemassa - hänen muistissaan. Joistakin asioista hän kirjoittaa vielä nykyisinkin, vaikka niistä ei löydy jälkeäkään kenttämuistiinpanoista; hän on varma niiden olevan oikeita eikä vain mielikuvituksen tuotetta. Ottenberg jopa väittää tutkijan muistojen olevan etnografiaa kirjoitettaessa arvokkaimpia. Vasta antropologin kuoleman jälkeen kenttämuistiinpanot ovat tärkeämpiä, koska muistot eivät ole enää saatavilla. (Ottenberg 1990, 144-146.)

Roger Sanjek (1990, 93) kuvaa tutkijan palaavan kentältä kenttämuistiinpanojen ja muistojen ('headnotes') kanssa. Kenttämuistiinpanot pysyvät samana paperilla, mutta muistot jatkavat kehitystään ja muuttuvat kuten ne muuttuivat jo kentällä olon aikana. Muutkin tutkijat ovat Sanjekin mukaan kirjoittaneet samasta asiasta käyttämättä kuitenkaan tätä termiä. Esimerkiksi Margaret Mead (1977, 283) kirjoittaa teoksessaan 'Letters from the Field': "Because of ....It's my individual consciousness which provides the ground on which the lives of these people are figures."

Edellä olevien näkemyksien mukaan kirjoittaminen ei ole vain osa antropologien ammatti-identiteettiä, vaan myös osa ammattitaitoa. Kenttämuistiinpanojen kirjoittamista ei harjoiteltu opintojeni aikana. Tehdessämme harjoituskenttätöitä näkyville tuli vain havainnointi- tai haastattelutilanteesta tuotettu essee tai raportti. Se *mitä* ja *miten* kenttämuistiinpanoja tutkimustilanteessa tuotettiin, jäi omalla vastuulla ja pimentoon ohjaajilta. On varmasti totta, että kenttämuistiinpanojen tekemistä on vaikea opettaa ja opetusta hankala vastaanottaa. Osa Jacksonin haastattelemista antropologeista totesi kirjoittamisen olevan niin henkilökohtaista, että jokaisen tutkijan tulisi löytää oma tapansa tekstin tuottamiseen, varsinkin kun tutkimukset ovat harvoin verrannollisia. Mielestäni koulutuksessa olisi kuitenkin syytä ottaa huomioon myös muistiinpanotekniikkojen opettaminen ja kenttämuistiinpanojen ja kenttäpäiväkirjan kirjoittamiseen kannustaminen.

Seuraavissa luvuissa esittelen kaksi kenttätyökokemustani. Luku neljä toimii avauskertomuksena. Kerron muistojeni, kenttämuistiinpanojen ja sähköpostikirjeiden perusteella menominee-reservaattiin suuntautuneesta matkastani, ja hahmotan kentällä kohtaamiani ongelmia. Luvussa viisi esittelen matkaviestintä-tutkimushankkeen aikana kertynyttä aineistoa. Analysoin kenttäpäiväkirjojeni pohjalta kenttätyöhön liittyviä teemoja.

4. Kentälle 1: Menominee-reservaatti

Saapuminen

Saavuין Wisconsinin Green Bayhin tiistaina 11.6.1996. Minua oli vastassa Loretta Jones⁴, 50-vuotias menominee-nainen, College of Menominee Nationin apulaisrehtori ja kesäkoulun johtaja. Kesäkoulun ulkomaalaiset työntekijät majoittuisivat hänen luokseen ja minä olin ensimmäinen, joka oli tullut paikalle.

En tiennyt paljoakaan menomineista ennen reservaattiin lähtöä. En ollut saanut käsiini George ja Louise Spindlerin tutkimusta 'Dreamers Without Power. The Menominee Indians' (1971) tai samojen kirjoittajien artikkelia 'Fieldwork among the Menominee' teoksessa 'Being an Anthropologist. Fieldwork in Eleven Cultures' (1970). Tietoni menomineista pohjautuivat Pentti Virrankosken kirjaan 'Yhdysvaltain ja Kanadan intiaanit. Intiaanikansojen kulttuuri ja historia Rio Grandelta Yukonjoelle' ja Internet-sivuun www.menominee.com.

Menominee-reservaatti sijaitsi noin tunnin ajomatkan päästä Green Baystä. Olin väsynyt pitkästä matkasta, mutta se ei estänyt minua innostumasta reservaattiin saapumisesta. Tunnin aikana olin mielestäni nähnyt tyypillistä amerikkalaista maalaismaisemaa: tasaisia pelloja kilometrikaupalla. Heti saavuttuamme reservaattiin maisema muuttui täysin. Olimme keskellä kaunista metsäaluetta. Välillä näkyviin tuli pieniä asutuskeskuksia. Vertasin näkemääni siihen, miltä olin kuvitellut reservaatissa näyttävän. Ympäristö vaikutti paremmin hoidetulta kuin olin odottanut, mutta osa taloista oli paljon huonommassa kunnossa kuin reservaatin ulkopuolella olleet maalaistalot. Pikasilmäyksellä ihmiset eivät juuri eronneet reservaatin ulkopuolisesta väestöstä, vaikka kaikki olivatkin tummahipiäisiä ja mustatukkaisia; ainoatakaan "valkolaista" en nähnyt. Olin melko yllättynyt, kun saavuimme Lorettan kotiin. Hän asui yksin suuressa, komeassa puutalossa keskeisellä paikalla Neopitissä, reservaatin keskustassa. Kesäkoulun aikana hänen luonaan asui myös Matthew Jones eli Matt, Lorettan sisarenpoika, joka työskenteli

---

⁴ Luvussa esiintyvät nimet muutettu.

leirillä perinnetietouden opettajana. Arvelin Mattin olevan avain menominee-kulttuuriin tutustumiselleni.

Seuraavana päivänä menin Loretan kanssa opistolle ja tapasin collegen henkilökuntaa. Iltapäivällä paikallinen avustajaopettaja Hank Simms haki loput vapaaehtoistyöntekijät, saksalaisen Silken, norjalaisen Kirstinin ja pennsylvanialaisen Jenniferin. Illalla työleiri yhteisömmä oli siis koossa.

Kolmantena päivänä kesäkoulu alkoi ja tapasimme leirin lapset. Ajattelin naiivisti, että olin aiemmin tavannut tutkimuskohteitani vain ”paperilla”, mutta nyt saisin viettää kuukauden keskellä tutkimuskohdetta. Aivan aluksi ohjelmassa oli työntekijöiden ja lasten esittäytyminen toisilleen ja kesäkouluohjelman läpikäynti. Lopuksi menominee-yhteisön vanhin, Clifford Penn, siunasi kesäleirin:

Kenttäpäiväkirja 13.6.: Cliff puhui pitkään. Harmitti, etten tajunnut kaikkea. Mutta oppilaat olivat hiirenhiljaa. Matt itki, sellainen iso järkäle. Silloin Cliff taisi puhua huumeista. Tuskin kaikki edes tunsivat tätä, mutta elder täällä on elder ja Cliff aina toistikin ”listen to your elders”. Siunaukseen kuului myös sage, cedar, sweetgras !!! savu, menomineekielen rukous ja savun levittäminen kotkan sulalla. Muistan kuinka tarkkailin varsinkin lasten reaktioita siunaukseen. Osa käyttäytyi siten, että näki heidän aiemminkin osallistuneen vastaavankaltaiseen siunaukseen. He painoivat pänsä, sulkiivat silmänsä ja viittoivat käsillään savua päällensä.

Ajattelin toiveikkaasti nuorten elämään kuuluvan usein tällaisia seremonioita ja pääseväni havainnoimaan heidän reaktioitaan ja ehkä haastattelemaan heitä. Olin varma, että lopulta saisin myös materiaalia opinnäytetyöhöni.

Seuraavana päivänä vapaaehtoistyöntekijöiden koulutustilaisuudessa meille selvitettiin kesäkoulun taustaa ja tavoitteita, työtehtäviämme ja myös reservaatin historiaa. Menominee-reservaatti oli perustettu alunperin 1852, mutta se lakkautettiin 1953, minkä vuoksi menomineet aloittivat hyvin organisoidun vastarinnan, jonka tuloksena hallitus perusti reservaatin uudelleen vuonna 1973. Reservaatti sijaitsee Koillis-Wisconsinissa, Wolf- ja Oconto-jokien yläjuoksulla ja on kooltaan 234 000 eekkeriä. Pääelinkeinoina

ovat ja puuteollisuus sekä matkailu reservaatissa sijaitsevan kasinon ansiosta. Reservaatissa on noin 5000 asukasta.

Leirille osallistui viisikymmentäyksi 11-14 -vuotiasta lasta. Leirin päätavoite oli osoittaa lapsille, millaisia mahdollisuuksia metsäteollisuuden, uuden teknologian ja tietoliikenteen yhdistämisellä olisi menominee-yhteisön tulevaisuudelle. Käytännössä tavoitteet yritettiin toteuttaa antamalla opetusta tietotekniikasta ja metsän ekosysteemistä, so. puu-, eliö- ja eläinlajeista. Ympäristötietoutta opettivat Sarah Kelly sekä Charlie Hill. Kesäkoulun johtamisen lisäksi Loretta opetti koulussa tietotekniikkaa. Opetussuunnitelmassa oli myös hiukan menominee-kulttuuritietouden opetusta. Matt kertoisi menominee-historiasta ja äidinkielen opettaja Tessa Elliot tutustuttaisi nuoria menominee-kertomusperinteeseen. Olin tietenkin innoissani Mattin ja Tessan tarjoamasta opetuksesta ja odotin toiveikkaana osallistumista näille oppitunneille.

Oma tehtäväni olisi olla jatkuvasti oman ryhmäni viidentoista nuoren kanssa. Olisin heidän kanssaan oppitunneilla, avustaisin heitä tehtävissä ja valvoisin heidän toimiaan välitunneilla. Loretta korosti, että leirillä oli tärkeitä tavoitteita pitkällä aikatahtimella. Reservaatin johto oli jo useita vuosia panostanut nuorten koulutukseen, osoituksena siitä oli 1993 perustettu College of Menominee Nation. Leirin järjestäminen oli yksi tämän aktivointikampanjan pitkäaikaisista tavoitteista. Koulun perimmäinen tarkoitus oli antaa lapsille toivoa reservaatin toimeentulomahdollisuuksista nimen omaan metsä- ja puuteollisuuden parissa. Konkreettisenä osoituksena tästä lapset saivat 500 dollaria palkkaa osallistumisestaan leirille. Loretta kertoi suuren osan reservaatin väestä muuttavan pois työn perässä. Palkka saisi ehkä ennen pitkää varhaisnuoret suhtautumaan positiivisemmin reservaatin elinkeinojen mahdollisuuksiin.

Kesäkoulun rutiinit alkoivat virallisesti seuraavana maanantaina 18.6. Päivät muotoutuivat hyvin samanlaisiksi. Heräsimme kuudelta aamulla ja olimme opistolla puoli kahdeksalta, kun lapset saapuivat kouluun. Opetus alkoi puoli yhdeksältä ja jatkui kolmeen saakka. Opetusohjelma vaihteli päivittäin. Koulupäivän jälkeen opettajat ja me avustajaopettajat kävimme läpi päivän tapahtumat ja suunnittelimme seuraavan päivän ohjelman. Työpäivä päättyi viiden kuuden tienoilla illalla.

Ensimmäiset epäilyt

Jo ensimmäisen viikon aikana meille avustajaopettajille oli selvää, etteivät lapset olleet tyytyväisiä leirin sisältöön. Käsiteltävät asiat olivat vaikeita, vaativia tunteja oli keskikesän helteessä peräkkäin ja välitunteja oli liian vähän. Me vapaaehtoisopettajat olimme eniten yhteydessä nuoriin, vietimme koko leiriajan kukin oman ryhmämme 15 nuoren kanssa ja solmimme heihin myös läheisemmät suhteet kuin varsinaiset opettajat. Kuulin pian oman ryhmäni lapsilta, miten tylsää ja hyödytöntä opetus heidän mielestään oli.

Läheisimmäksi 15 lapsen ryhmästäni minulle tuli Cathy Reynolds, 12-vuotias tyttö. Hän vaikutti aluksi ujolta ja hiukan syrjäänvetäytyvältä, ja siksi hakeuduin usein hänen seuraansa ensimmäisen viikon aikana. Hän kertoi minulle aina ensimmäisenä oppilaiden suhtautumisesta kesäleirin ohjelmaan, opettajiin ja toisiinsa. Jo ensimmäisellä viikolla Cathy valitti: ”*This is so boring, everyone thinks this is so boring*”. Muidenkin mielestä ainoat mielenkiintoiset tunnit olivat iltapäivän askartelutunnit ja retket luontoon. Heitä eivät kiinnostaneet luennot metsän ekologiasta tai tietokoneista. Ymmärsin heidän mielipiteensä täysin, olinhan ollut kuuntelemassa heidän kanssaan kaikki tunnit. Minunkin mielestäni kysymys oli luennoista eikä vuorovaikutteisista oppitunneista. Lisäksi koulun lukuvuosi oli loppunut vasta viikko ennen kesäkoulun alkua, joten murrosikäisten koulunkäyntimotivaatio oli alhaalla. Kerroimme lasten mielipiteistä opettajille sekä leirin johdolle. Kritisoimme myös opetuksen korkeaa abstraktiotasoa. Meitä neljää vapaaehtoistyöntekijää ei kuitenkaan kuunneltu. Myös henkilösuhteissa alkoi esiintyä hankaluuksia. Erityisesti Kirstinillä ja Mattilla oli jatkuvasti erimielisyyksiä lähinnä opetuksesta. Huonot välit heijastuivat pian koulumaailman ulkopuolelle.

Toisella viikolla koulun organisaatio alkoi mureta: Sarah jättäytyi yllättäen pois opettajan tehtävistä, viikkoa myöhemmin myös Charlie. Opetustehtävät siirtyivät kahden opettajan osalta meille vapaaehtoisille, ja uusi järjestely toi lisätöitä ja -vastuuta meille. Tästä alkoi meidän neljän vapaaehtoisen työntekijän hiljainen kapina. Oli mahdotonta muuttaa enää jäykkää opetussuunnitelmaa, mutta liittouduimme entistä selkeämmin lasten kanssa ja aloimme pitää omia oppituntejamme hyvin vapaamuotoisesti. Esimerkiksi yhden ‘metsän ekologia’ -oppitunnin pidin kertomalla Suomen metsistä vertaillen sitä reservaatin

metsään (puustoon, kasvillisuuteen, eläimistöön jne.). Lopulta päädyimme keskustelemaan Suomen hallitusmuodosta ja suomalaisista nimistä kuten 'Ahtisaari'.

Antropologian opiskelijan idealismi kohtaa 'todellisuuden'

Lapset olivat udelleet jo pitkin leiriä yksityisasiointani ja kyselleet kotimaastani. Eniten heitä nauratti suomen kieli; suurta hupia oli se, kun käänsin lasten ehdottamia lauseita suomeksi. Kaikki kuulosti heistä kerrassaan naurettavalta. Lapset puolestaan kertoivat vapaasti omasta elämästään: koulusta, kotioloista, seurustelusta. Oli yllättävää, miten tiivis ja intiimi tunnelma viidentoista nuoren joukkoon syntyi. Pikkuhiljaa totesin, että näillä reservaatin nuorilla oli samanlaisia ongelmia ja iloja kuin suomalaisilla nuorilla. Taustana tälle huomiolle oli kokemukseni sijaisopettajan työstä peruskouluissa ja lukioissa. Romanttinen käsitys kaikkeen läpitukevasta intiaani-identiteetistä mureni näiden keskustelujen jälkeen. Menominee-identiteetti tai menomineenius ei näyttänyt olevan julkisen pohdiskelun aihe ainakaan kesäleirillä. Kirjoitin kenttäpäiväkirjaanikin: *"Samat asiat näyttävät kiinnostavan niin menominee- kuin suomalaisteinejäkin: välitunnilla tietokoneluokassa pojat surffaavat heti kun silmä välttää Pamela Andersonin www-sivulle eivätkä Native heritage-keskusteluryhmään. Tyttöjen kanssa olen lähinnä käynyt 'kuka tykkää kenestäkin pojast'-keskusteluja ja kuullut 'katso uusia Reebokejani'-kommentteja. Juttelin todennäköisesti vastaavia asioita itse tyttökavereitteni kanssa ollessani 12-vuotias."* Emme kertaakaan pohdiskelleet esimerkiksi siitä, millainen elinympäristö nuorelle reservaatti oli. Minusta kysymys alkoi vaikuttaa epäolennaiselta kaikkien keskustelujemme myötä. Toisaalta minua vaivasi uskalluksen puute: en tiennyt toimisinko leirin idean kannalta väärin, jos ottaisin menominee-identiteettiteemoja esille. Arkinen opetustyö lasten parissa oli lisäksi niin vaativaa, että "antropologi" minussa luovutti. Olin muovautunut vapaaehtoistyöntekijäksi; olin nuorisotyöntekijänä reservaatissa. Samoilla metodeilla olisin voinut työskennellä Suomessa pikkukylässä, taajamassa tai kaupungissa. Olin lopulta kiinnostuneempi yksilöiden elämäntilanteista kuin siitä, millaiseksi intiaaninuorten etninen identiteetti muotoutuu reservaattiympäristössä. Tiedostin myös pian sen, että reservaatissa nuoret elivät

valtaväestönä. En halunnut enää esittää kysymyksiä ”millaista on menominee-nuoren elämä valtaväestön puseruksissa” niin kuin kandidaattiesitelmäni aineistonpyyntökirjeen otsikko oli kehottanut nuoria kirjoittamaan; opinnäytetyöni kysymyksenasettelukin alkoi tuntua naurettavalta. Lapset eivät itse kertaakaan maininneet olevansa vähemmistönä tai analysoineet vähemmistöasemaansa esimerkiksi reservaatin ulkopuolisessa Shawanon kaupungissa, jossa osa lapsista kävi koulua.

Ensimmäisen viikon aikana olin erittäin vaikuttunut lasten käyttäytymisestä Mattin perinnetunneilla. Tavallisesti oppitunnit sujuivat reippaassa metelissä ja opettajat saivat usein ojentaa kovaäänisimpiä nuoria. Sen sijaan vilkkaatkin lapset olivat Mattin tunnilla aivan hiljaa ja oletin oppilaiden tällä tavoin kunnioittavan Mattia. Clifford Penn oli kesäkoulun tervetuliaistilaisuudessa esitellyt Mattin oppilaanaan; Mattista tulisi jonain päivänä vielä merkittävä ‘elder’, joka hallitsisi vanhat menominee-traditiot. Olin kandidaattiesitelmässäni todennut, että intiaaninuorten kirjoittaessa omasta natiivi-identiteetistään vanhempien (‘elder’) kunnioittaminen tuli vahvasti esille. Tulkitsin automaattisesti oppituntien hiljaisuuden kunnioituksen osoitukseksi Mattia kohtaan. En ollut kysynyt Cathyn mielipidettä asiasta, vaan hän totesi minulle erään Mattin tunnin jälkeen: *”Did you notice how quiet everybody are at his lessons? Everybody’s scared of Matt. He gives such irrational punishments. Everybody hates him”*. Olin todella ymmälläni: eikö tulkintani ollut pitänyt paikkaansa? Oliko hiljaisuudessa todellakin kyse siitä, että Matt oli jättänyt toisen ryhmän nuoria jälki-istuntoon metelöimisestä ja että nuoret sen vuoksi käyttäytyivät hillitysti? Eikö syynä ollutkaan valtava kunnioitus tätä intiaanimiestä kohtaan, joka saattaisi jonain päivänä olla merkittävässä asemassa menominee-tradition hallitsijana?

Olin reservaattiin saavuttuani ollut tietysti innoissani saadessani olla suorastaan keskellä tutkimuskohdettani. Olin päivisin intiaaninuorten parissa ja iltaisin minulla olisi aikaa tutustua reservaattiin. Iltaharrastukset paljastuivat pian hyvin rajallisiksi. Meille selvisi, että olisi todella epäsopivaa, jos me vapaaehtoistyöntekijät liikkuisimme yksiksemme tai keskenämme reservaatin alueella. Ensimmäinen viittaus tähän oli se, kun ensimmäisenä päivänä kerroin käyväni kotioloissa yksin joka päivä lenkillä. Loretta soitti heti paikalla ystävättärelleen, jota pyysi kävelykaverikseni. Toisena iltana reservaatissa halusimme Kristinen ja Silken kanssa käydä kävellen tutustumassa Neopitin keskustaan. Loretta soitti

sisarentyttärensä peräämme seuraksi ja oppaaksemme. Kolmantena iltana kysyimme, voisimmeko käydä kolmestaan läheisessä baarissa. Se ei tullut Jerin mukaan kysymykseenkään. Lopulta me kolme eurooppalaista tulkitsimme tilanteen niin, ettei olisi hyvä jos keskenämme liikkuisimme reservaatissa. Olimme niin hämmentyneitä tilanteesta, ettemme edes osanneet kysyä, miksi emme saaneet kulkea reservaatissa: pelkäsimme loukkaavamme.

Hämmennys

Vieraillessamme paikallisessa terveyskeskuksessa ulkopaikkakuntalainen (valkoihoinen) lääkäri kertoi, että sairaalan kaikki valkoiset työntekijät oli uhattu irtisanoa. Samaa olimme kuulleet collegen mikrotukihenkilöltä, Jim Williamsilta. Menominee-heimopäälliköksi ja ‘tribal councilin’ -jäseniksi oli valittu edellisinä vuosina henkilöitä, joiden politiikan mukaan kaikki ei-intiaanit olisi korvattava menominee-työntekijöillä (läheisen oneida-heimon työntekijät hyväksyttiin). Lisäksi asuntoja tai maata ei enää haluttu myytävän valkoiselle väestölle. Näiden valkoisilta kuulemiemme kommenttien mukaan reservaatin johdossa vallitsi siis voimakas valkoisia vastustava mieliala. Hank puolestaan kertoi, että meidän vapaaehtoistenkin töihin tulo oli käsitelty ‘tribal councilissa’.

Itse en kokenut reservaatissa minkäänlaista vihamielistä kohtelua. Leirin lapset suhtautuivat meihin eurooppalaisiin työntekijöihin mutkattomasti ja avoimesti. Aikuisia kohtasimme ainoastaan kesäkoulussa tai jonkun menomineen seurassa vapaa-aikana, jolloin meidät aina esiteltiin ja syy oleskeluumme reservaatissa kerrottiin. Meihin suhtauduttiin aina positiivisesti ja uteliaasti, enkä kokenut minkäänlaista epäystävällisyyttä missään tilanteessa. Jim arveli tämän johtuvan siitä, että todella olimme ”ulkopuolisia”; eurooppalaisina saimme valkoisuutemme anteeksi. Jim ei kuitenkaan kertonut, oliko hän itse joutunut rasististen huomautusten kohteeksi reservaatissa. Kuukauden oleskelun perusteella oli mahdotonta arvioida, mikä oli totta ja mikä väritettyä tietoa.

Kuulimme jatkuvasti ristiriitaisia mielipiteitä reservaatin yleisestä ilmapiiristä. Loretta ja Matt kuvasivat reservaatin meille onnelana, jossa kaikki tunsivat toisensa ja pitivät yhtä. Toisessa ääripäässä olivat ne kommentit, joita kuulimme valkoisilta työntekijöiltä. He kertoivat varsinkin nuorten huonosta tilanteesta. Heidän mukaansa reservaatissa oli muutamia jengejä, jotka ottivat jatkuvasti verisestikin yhteen; edellisessä tappelussa eräältä jengiläiseltä oli revitty päänahka irti ”villin lännen tyyliin”. Kuukauden oleskelun aikana oli lopulta mahdoton arvioida, kenen versio oli lähinnä totuutta: vallitsiko reservaatissa nuorisokaaos vai oliko se rauhan tyyssija. Tässä suhteessa paikallisten ja reservaatin ulkopuolella asuvien valkoisten kertomat asiat poikkesivat paljon toisistaan. Tämä hämmensi kovasti.

Pääsimme tutustumaan moniin reservaatin kohteisiin paikallisten seurassa. Matt oli mielissään kiinnostuksestani reservaatista ja kyselinkin paljon juuri häneltä. Kävimme Lorettan tai Mattin johdolla ‘sweat lodgessa’, pow-wow-juhlapaikalla, menominee-hautausmaalla, menominee-muistomerkeillä ja reservaatin katolisen kirkon jumalanpalveluksessa. Oloni näissä tilanteissa oli kuitenkin kuin turistilla, ei antropologian opiskelijalla. Tunsin itseni ensisijaisesti vapaaehtoistyöntekijäksi, en opinnäytetyön tekijäksi. Missään vaiheessa en korostanut opintotaustaani, mutta esimerkiksi Loretta ja Matt kyllä tiesivät, että olin halunnut nimenomaan töihin reservaatista ja päästä näkemään sikäläistä elämää. Toinen syy turistimaiseen oloon oli seura: Kirstin ja Silke olivat tietysti aina mukana.

Kirstin ja Silke eivät pitäneet reservaatissa asumisesta. Heidän mielestään olimme reservaatissa kuin vankeja; emme saaneet tehdä mitään tai mennä minnekään ilman lupaa, ilman paikallista seuraa. Kirstinillä tai Silkellä ei ollut ennen reservaatista tuloaan kokemuksia intiaanikulttuureista, eivätkä he olleet siitä kiinnostuneita samalla tavalla, opiskelumielessä, kuin minä. Kumpikin opiskeli opettajaksi kotimaassaan ja he saivat kesäkoulun opettajakokemuksestaan työharjoittelupisteitä. Heillä oli siis eri motiivi hakeutua reservaatista kuin minulla. Podin huonoa omatuntoa. Olin Kirstinin ja Silken lailla väsynyt työhön, mutta en tunnustanut edes itselleni olevani yhtä lailla kyllästynyt reservaatista olemiseen kuin hekin.

Kriisi

Tarvittiin kuitenkin kaksi eri tapausta ennen kuin lopulta teimme yhteisen ratkaisun viihtyvyytemme hyväksi. Ensimmäinen sattui vain viikko reservaattiin saapumisen jälkeen. Vietimme tiistai-iltaa 19.6. Loretan talossa Loretan siskojen ja veljien perheiden, ystävien ja naapurien kanssa. Kirstin alkoi keskustella Rogerin, Loretan raskaana olevan Nancy-sisaren aviomiehen, kanssa. Minä puuhastelin vieressä lapsien seurassa. Kiinnitin tarkemmin huomiota Kirstinin ja Rogerin keskusteluun, kun huomasin miehen kertovan peyote-rituaalista. Olin juuri lukenut David F. Aberlen teoksen 'The peyote religion among the Navaho' (1966). Olin yllättynyt, miten avoimesti mies kertoi joka viikonloppu reservaatissa järjestettävästä peyote-seremoniasta. Kirstin oli vilpittömän utelias kuullessaan ensimmäistä kertaa peyotesta. Minä taas olin yllättynyt siitä, että menominee-tuttavani puhuivat peyote-seremoniasta niin suoraan; sen ympärillä ei leijunutkaan salamyhkäisyyden tunnelma niin kuin olin olettanut. Lopulta Roger kutsui meidät kaikki seuraamaan lauantai-iltana seremoniaa, joka järjestettäisiin Rogerin ja Nancy kotona. Kirstin reippaaseen tyyliinsä innostui kutsusta ja minäkin sain soperrettua kiitokseni. Ainoa merkintäni päiväkirjaan siltä päivältä oli: *"Saimme kutsun peyote-seremoniaan. Uskomatonta."*

Olimme vielä perjantaina varmoja lauantaisen kutsun olevan voimassa, kunnes Jennifer kertoi meille järkyttyneenä Nancy kääntäneen miehensä muuttaa pois yhteisestä kodista. Syynä oli mustasukkaisuus Kirstiniä kohtaan. Nancy oli suutuspäissään jopa sanonut *"I'll kill her"*. Jenniferin mukaan Nancy oli syyttänyt siskoaan Lorettaa siitä, että tämä oli ottanut "ne ulkomaalaiset" asumaan kotiinsa. Samalla kutsu seremoniaan oli peruttu. Kirstin oli tietenkin järkyttynyt Nancy reaktiosta, sillä illanvietto oli ollut ainoa tilaisuus missä hän oli koskaan tavannutkaan Rogeria. Silloinkin he olivat jatkuvasti olleet lasten, minun ja Loretan seurassa, eivätkä he olleet keskustelleet juuri muusta kuin seremoniasta. Loretta yritti lievittää Kirstinin huolta kertomalla Nancy ylireagoivan usein hetkellisen mustasukkaisesti ollessaan raskaana (kyseessä oli viides raskaus). Kirstinin paha mieli ei ainakaan lieventynyt, kun seuraavana päivänä Matt sanoi hänelle: *"Nancy has cursed you."* Kirstinillä ja Mattilla oli ollut jatkuvasti erimielisyyksiä koulussa opetuksen suhteen ja riitaa oli ilmassa nyt siis vapaa-ajallakin. Kirstin alkoi saman tien pitää koko menominee-yhteisöä taikauskaisena ja sisäänpäinlämpiävänä.

Minua harmitti tietysti suunnattomasti menetetty tilaisuus. Kutsu peyote-seremoniaan olisi ollut ainutlaatuinen mahdollisuus päästä näkemään sellaista, mitä olin kuvitellut pääseväni lähelle vain kirjallisuuden kautta.

Seuraavalla viikolla Loretan alkoholisoitunut veli oli karannut katkaisuhoidosta ja tunkeutunut koulupäivän aikana Loretan taloon ja oleskellut huoneissamme luvatta. Ennen tätä tapausta Loretta ei koskaan ollut lukinnut talonsa ovia ja olimme olleet hiukan huolissamme omaisuudestamme. Loretan mukaan paikan sisäinen kontrolli oli kova ja pidettäisiin loukkauksena, jos hänet nähtäisiin lukitsemassa oviaan. Veljen tunkeutuminen taloon ja katoaminen oli kuitenkin ongelma myös Loretalle. Sen jälkeen hän lukitsi aina talonsa. Kirstin alkoi todella tuntea olonsa turvattomaksi. Hän tunnusti, että häntä ahdistivat mustasukkaiset, kirouksia langettavat naiset ja rahaa etsiskelevät, päihdeongelmaiset miehet.

Sähköposti ystävälle keskiviikkona 26.6.1996: *"Täällä on helvetti päällä. On oikeastaan ollut jo maanantaista asti. 1) Emäntämme sisko on heittänyt päällemme "tappouhkauksen". Sen varmistukseksi kyseinen nainen langetti muutaman intiaanikirouksen päällemme, 2) Täällä on vähän väliä tornado-varoituksia, 3) Kämpässämme on isoisan henki. Niin ainakin väittää emäntämme sukulaiset, 4) Emäntämme narkkarialkoholistiveli murtautui kämppäämme.*

Täällä on vieläkin sikahauskaa tyttöjen kanssa, mutta "työ" alkaa jo tökkimään. Kersat on mahtavia, mutta opettajat alkaa korpeemaan, samoin 12 h työpäivät (opettajat siirtää meille yhä enemmän omia töitään). Osa intiaanijutuista on mielenkiintoisia, mutta joskus nekin alkaa mennä sietokyvyn yläpuolelle. Suunniteltiin jo akkojen kanssa, että karataan täältä. Se vasta ois hauskaa, ihan tosi. Me ollaan ihan onnessaan, että me päästään viikonlopuksi pois kämpästämme ja koko reservaatista Madisoniin. Me ei voitu mennä sinne p-kulttiin, koska meillä on se uhkaus päällä."

Minäkin aloin kyllästyä kaikkeen. Olin väsynyt työstä, joka kävi yhä raskaammaksi, kun vastuu ja tehtävien määrä lisääntyivät. Kirstinin ja Silken lailla kaipasin myös ulkoelämää, vapautta liikkua ja nähdä muutakin kuin samoja kasvoja. Jokailtaiset videoillat Loretan luona neljän seinän sisällä eivät enää riittäneet, kun reservaatin

ulkopuolella sijainnut Shawanon pikkukaupunkikin tuntui sykkivän nuorta elämää verrattuna Neopitiin.

Kirstin, Silke ja minä muodostimme kiinteän kolmikon. Aloimme jo toisella viikolla vitsailla kaikesta kokemastamme. Viljelimme keskenämme huumoria ”tappouhkauksista”, ”kirouksista” ja ”isoisan hengestä”, vaikka oloimme kävi päivä päivältä epämukavammaksi juuri näiden tapausten takia. Iltaisin keskustelimme seuraavan päivän kouluohjelmasta, niistä lapsista jotka olivat tulleet läheisiksi tai näistä reservaatin hämmentävistä kokemuksista. Eniten meitä kaikkia mietitytti se, ettei kukaan kertonut, miten meidän toivottiin käyttäytyvän, kukaan ei kertonut teimme virheitä. Kirstin ja Silke ymmärsivät, että minä olin toisella tavalla kiinnostunut reservaatin tapahtumista kuin he, ja että juuri siitä syystä vietin Mattin kanssa aikaa. Mutta yksittäisistä tapauksista esitin yhtä paljon vitsejä kuin kaksikkokin. Keksimme esimerkiksi lempinimiä: Loretan sisaresta tuli ‘murderer’, Loretan veljestä ‘drunken Indian’, Mattista ‘ex-drunken Indian’. Huomasin yhä useammin yhtyvänä hulvattomaan nauruun, ilman pienintäkään kunnioitusta, relativistisuutta tai ”poliittista korrektiutta”. Aina kun jotain outoa tapahtui, esimerkiksi kun televisiolla oli tapana vaihtaa itsekseen yhtäkkiä kanavaa, totesimme nauraen ”isoisan hengen liikkuvan taas”.

Ratkaisu

1.7.1996 Kirstin kirjoitti aamupäivän luennon aikana muistiinpanopaperiini: ”*Let’s escape 13.45 with Jim!*”

Kirstin, Silke ja minä olimme päättäneet lähteä reservaatista edellisen viikonlopun aikana. Olimme viettäneet hauskan viikonlopun Madisonissa ja sen aikana päätimme tehdä viimeisestä yhteisestä viikostamme erilaisen kuin aiemmista. Olimme tutustuneet Jim Williamsiin jo kesäkoulun ensimmäisellä viikolla. Hän oli collegen tietokonevastaava ja opetti collegessa atk-taitoja ja tietoliikennettä. Kirstin, Silke ja minä vierailimme Jimin perheen luona toisella leiriviikolla ja olimme viihtyneet loistavasti hänen vaimonsa Margaretin ja heidän 14- ja 16 -vuotiaiden tyttäriensä kanssa. Itse asiassa emme aluksi

edes tienneet, oliko Jim menominee, koska tämä oli tummaihoisen ja mustatukkainen. Tiesimme vain, että Jim asui reservaatin ulkopuolella Shawanon kaupungissa. Vieraillessamme Williamseilla kerroimme miten huonosti viihdyimme Neopitissä ja miten eristyneeksi tunsimme itsemme. Margaretin mielestä meidän oli aika nähdä muutakin elämää. Hänestä olisi sääli, jos olisimme vain neljän seinän sisällä, kun oli enemmänkin mahdollisuuksia vapaa-ajan viettoon. Hän kutsui meidät asumaan Williamseille. Mietimme ehdotusta. Lopulta teimme Madisonin viikonloppuna päätöksen lähteä reservaatista ja mennä asumaan Shawanoon leirin loppuajaksi. Käytännössäkkin se oli helppo järjestää. Jim kävi päivittäin töissä collegessa, joten pääsimme joka päivä koululle normaalisti, samoin päivän päätyttyä pääsimme taas Williamseille.

Ainoa ongelma oli, kuinka kertoa muutoksesta Loretalle, joka kuitenkin oli tehnyt kaikkensa, jotta viihtyisimme hänen luonaan. Koska emme halunneet loukata Lorettaa, päätimme verhota muuton selittämällä antavamme hänelle kolmen viikon jälkeen rauhan omassa kodissaan. Siten hän saisi viikon hengähdystauon ennen kuin seuraava neljän hengen vapaaehtoistyöryhmä saapuisi hänen luokseen. Majoituimme siis Williamseille, enkä palannut Neopitiin kuin muutamaksi minuutiksi hakemaan loput tavarani. Otimme viimeisen viikon vapaudesta kaiken irti. Teimme iltaisin pitkiä kävely- ja autoretkiä ympäristöön, tutustuimme Williamsin motoristiystäviin, kävimme rannalla, illallisilla, elokuvissa, juhlimassa.

Samalla kun nautin Kirstinin ja Silken kanssa vapaudesta ja turistielämästä amerikkalaisessa pikkukaupungissa, podin äärimmäisen huonoa omaatuntoa. Olinko todella niin huono aloitteleva antropologi, että luovuin noin helposti reservaatissa asumisesta? Olinko laiska tutkija ja halusin vain viihdettä ja helppoa elämää? Halusinko todellakin olla vain osapäiväinen antropologi? Pidinkö riittävänä sitä, että olin päivät tutkimuskohteeni, intiaaninuorten, parissa, mutta illaksi halusin kaikesta tutkittavaan liittyvästä eroon? Olisiko antropologina oleminen minulle päivätyötä, aivan kuin jokin yhdeksästä viiteen toimi? Enkö koskaan pystyisi olemaan koko ajan kentällä vaan haluaisin päivittäin tutkittavista totaalisesti eroon, tutumpaan ja hallittavampaan maailmaan?

Leiri päättyi perjantaina 5.7.1996. Kesäkoulu jatkui seuraavalla viikolla lasten ja muiden opettajien osalta, ja uusi vapaaehtoistyöryhmä saapui viikonloppuna. Kun viimeinen työpäivä koitti, olin helpottunut. Olin todella väsynyt, vaikka olinkin vilpittömästi nauttinut lasten kanssa työskentelemisestä. Lapset järjestivät meille jäähyväisjuhlan. Saimme kukin lapsilta kasapäin kortteja, joissa he kiittivät meitä leiriajasta. Pidin itseäni kuitenkin tunteettomana, kun läheisimmät ”lapseni”, Sean ja Cathy, tulivat halaten hyvästelemään. Pällimmäinen tunteeni oli vain suunnaton helpotus, ”ohi on”.

Noviisin erheet

Kirjoitin esseeseen ’Kenttätöön metodiikkaa: Osallistuva havainnointi tutkimuksessa’ syksyllä 1996 palattuani reservaatista:

Vasta näin jälkeinpäin pystyy toteamaan, että kuukausi on todella lyhyt aika järjestelmälliseen havainnointiin. Varsinkin kun työleiripäivät olivat pitkiä, aamukahdeksasta iltakuuteen, ei voimia tahtonut enää riittää aktiiviseen havainnointiin tai muistiinpanojen kirjaamiseen; kenttätö siis todellakin vaatii paljon, pelkkä ihmisten passiivinen tarkastelu ei riitä. Joitakin seikkoja kuitenkin tuli ilmi omista ”havainnointikyvyistä”. Huomasin, että kuuloon perustuvat havainnot olivat usein heikoilla; toisinaan ei yksinkertaisesti jaksanut kuunnella vierasta kieltä (englantia) aktiivisesti. Avainhenkilöiden merkityksenkin tajuaa vasta kentällä. Monet menomineetavat ja uskomukset tulivat ymmärrettäviksi vasta paikallisen henkilön selitettyä ne. Yllättävää tosin oli, että paljon tärkeää informaatiota sain reservaatissa työskenteleviltä mutta sen ulkopuolella asuvilta valkoisilta. He kertoivat monista asioista, joista menomineet halusivat vaieta; esimerkiksi maahan liittyvistä omistusoikeuskiistoista ”valkoisten” ja menomineiden välillä. Minulla oli ollut kuva jostakin ”harmonisesta ja rauhallisesta reservaatielämästä” menomineiden kertomusten perusteella, mutta ulkopuolisten mukaan reservaatin ja ulkopuolisen maailman välillä oli paljonkin ristiriitoja ja kiistoja. Kuitenkin paljon asioita jäi selvittämättä; olisi vaadittu paljon pidempi aika, jotta olisin todella ymmärtänyt kaikkea näkemääni, kuulemaani ja kokemaani - ja vieläpä antamaan tulkinnan niille. Joka tapauksessa jo kuukaudenkin oleskelu tutkimuskohteen parissa saa mielestäni ymmärtämään paremmin yhteisöä, kuin vaikkapa kirjan lukeminen tutkimuskohteesta. Ihmiset tulevat kentällä eläviksi; heidän elämänsä voi eläytyä, heistä tulee läheisiä. He eivät enää olekaan pelkkiä sanoja paperilla.

Florence R. Kluckhohn määrittelee osallistuvan havainnoinnin seuraavasti: "Osallistuva havainnointi on tietoista ja systemaattista osallistumista - niin pitkälle kuin olosuhteet sen sallivat - tutkittavien elämän toimintoihin ja joskus myös heidän kiinnostuksiinsa ja tunteisiinsa. Sen tarkoituksena on kerätä aineistoa suoraan osallistumisen välityksellä eri

tilanteista, joissa tutkijan vaikutus ulkopuolisena on pyritty minimoimaan". (Grönfors 1982, 92; Kluckhohn 1940, 46.)

Anita Kellesin (1984, 50) mukaan todellinen osallistuminen tutkittavien elämään on jotain muuta kuin pelkkä kentällä läsnä oleminen. Osallistuva havainnointi on ”uppoamista” toiseen kulttuuriin (ks. myös Fetterman 1989, 45; Hastrup 1995, 15-16; Wolcott 1995, 88). Reservaatissa ajattelin jollain tavalla puuttuvani nuorten elämään, jos olisin alkanut haastattelemaan heitä. Sen sijaan työskenteleminen kesäleiriohjaajana oli mielestäni todellista osallistumista. Olin vapaaehtoistyöntekijän roolissa tutkittavien elämän toiminnoissa tiukasti mukana. Uskon päässeeni lähelle tutkimuskohdettani nopeammin ja tiiviimmin kuin jos olisin mennyt reservaattiin kulttuuriantropologian opinnäytetyöntekijän roolissa. Minusta muotoutuikin pian leirin alkamisen jälkeen vapaaehtoistyöntekijä, avustajaopettaja lapsille, ei heitä havainnoiva tai haastatteleva tutkija. Pidin avustajaopettajan tehtävää tärkeämpänä. Ajattelin, että minulla oli vastuu leiriorganisaatiolle keskittää voimani nimenomaan opettamiseen. Lisäksi avustajaopettajan rooli oli minulle helpompi; olihan minulla kokemusta sijaisopettajan työstä Suomessa – ei kenttätutyöntekijän roolista. En osannut yhdistää kahta tehtävää.

Kuten Kirsi Suolinna ja Kaisa Sinikara (1982, 121) korostavat, kenttätutyössä on pakko valita, mitä havainnoi. Ongelmani reservaatissa oli nimenomaan se, etten osannut keskittää havaintojani. Kentän ja kenttätutyön laajuus oli ensikertalaiselle hallitsematon kokonaisuus. En osannut valita, mitä olisin kentällä tarkkaillut ja havainnoinut järjestelmällisesti, mikä olisi ollut tutkimuksellisesti tärkeää, mikä ei. Reservaatissa viettämäni verraten lyhyt aika selittää osaltaan lähes kaoottista mielikuvaani kentän epämääräisyydestä. Lukiessani nyt kenttäpäiväkirjaani minua hämmästyttää kirjoittamieni asioiden hajanaisuus. En selvästikään pystynyt keskittämään havainnointia. Suurimpia syitä tälle on mielestäni se, etten ollut laatinut tutkimussuunnitelmaa, enkä ollut selvillä omista kenttätutyöntekijän ominaisuuksistani: vahvoista ja heikoista puolistani. Pertti J. Pellon ja Gretel H. Pellon (1980, 86-87) mukaan jokaisen antropologin olisikin opittava tuntemaan oman havainnointityylinsä vahvat ja heikot puolet. Reservaattikokemus opetti harjoituksen olevan tärkeää kenttätutyön onnistumiseksi. Koska minulla ei ollut käytännössä juuri lainkaan havainnointi- ja haastattelukokemusta ennen reservaattimatkaani, en vielä tiennyt omien kykyjeni suuntaa.

Osallistuva havainnointi ei sisällä esikäsityksiä ilmiön relevanttiudesta tai valmiiksi luotuja hypoteeseja, toteaa Judith Okely (1996, 28). Tämä suodattamattomuus on juuri metodin vahvuus formalistien kritiikistä huolimatta. Tutkija on avoin informaatiolle: antropologille ei riitä se, mitä ihmiset sanovat tekevänsä, vaan antropologi näkee, mitä ihmiset itse asiassa tekevät. (Okely 1996, 28). Päivikki Suojanen (1997, 154) kuitenkin muistuttaa, että jo kenttätöihin lähtiessään tutkija valitsee enemmän tai vähemmän tietoisesti tietyt käsitteet, ennakko-oletukset, vaikka tavoitteena olisikin kartoittaa tutkittavien ajatustapoja ja -kategorioita. Tutkija ei voi tutkimustilanteessa irrottautua omasta kulttuurikontekstistaan. Sen lisäksi hän on myös osa tieteen järjestelmää, joka muodostaa toisenlaisen käsite- ja arvomaailman oman henkilökohtaisen taustan lomaan. Tutkijalla on oma maailmankuvansa ja tiedonkriteerinsä, jotka väistämättä vaikuttavat myös tutkimukseen. Tällä perusteella tutkija saattaa suhtautua tutkimuskohteeseensa koko tutkimuksen ajan 'toisena', jolla on vain kulttuurinsa, ei persoonallista ainutkertaista itseään kuten tutkijalla. Myös tutkijan persoona vaikuttaa havaintojen suuntaan ja laatuun. (Suojanen 1997, 154.) Hortense Powdermaker (1966, 19) huomautti jo 1960-luvulla antropologin olevan ihmisinstrumentti toisten ihmisten ja heidän yhteisöjensä tutkimisessa. Vaikka on kehitelty objektiivisia tutkimusmetodeja, ei tutkija pysty eristämään itseään työstään tai olemaan tutkimustilanteen konemainen tallentaja. Antropologi on biologisten ja psykologisten ominaisuuksien sekä sosiaalisten olosuhteiden tuote yhtä paljon kuin tutkittavansakin. Lisäksi tutkijan persoonallisuus ei muotoudu kentällä, vaan on oman historiansa kuva. Tausta vaikuttaa antropologin tutkimusongelman, -kohteen ja -metodien valintaan ja jopa siihen, että on valinnut antropologian tieteenalakseen. (Powdermaker 1966, 19.) Päivikki Suojanen (1982a, 150) jatkaa samoista ajatuksista toteamalla tutkijan olevan työväline, joka omalla persoonallaan, taustallaan, koulutuksellaan, iällään, sukupuolellaan ja tutkimusintresseillään vaikuttaa saatavan tiedon laatuun. Siksi tutkijan tulisi analysoida itsensä osana tutkimustaan ja kohdistaa kenttätönsä sisäinen lähdekritiikki myös itseensä. (ks. myös Fetterman 1989, 12). Tämänkaltainen pohdiskelu puuttui minulta reservaattimatkan aikana vielä täysin. Myös itsereflektion puute oli reservaattimatkillani ilmeistä. En osannut analysoida itseäni ja omia heikkouksiani tai vahvuuksiani kenttätöissä.

Kirjoitin ennen reservaattiin lähtöäni muistiinpanoja esseeseen 'Kenttätöön metodiikkaa: Osallistuva havainnointi tutkimuksessa':

Vasta pidempien kenttäjaksojen jälkeen tutkija pystyy erottamaan säännölliset tapahtumat epäsäännöllisistä. Ensimmäisten kenttämatojen tapahtumat eivät välttämättä vielä kerro havainnoidun ilmiön pysyvyydestä, tavallisuudesta tai yleisyydestä. (Suojanen 1982a, 145.) Koska kenttäjaksoni kestää vain kuukauden, en todellakaan pysty vielä rakentamaan kokonaista kuvaa menominee-yhteisön arkipäivän elämästä. [...] Suojasen mukaan kulttuurin kenttätutkijaa voidaan hyvällä syyllä sanoa muuntelun eli varioinnin tutkijaksi. Kulttuurintutkija menee kentälle katsomaan, miten asiat ovat: vastassa oleva ilmiö on muuntelu. Yhä uudestaan tutkija kirjaa ylös säännönmukaisuuksia, toistoja, säännön poikkeuksia, erilaisuuksia. Kulttuurintutkijan havainnot kentällä ovat välittömiä, teoria taas välittyneitä. Tieteellisen tutkimuksen pohja on empiirisessä perustutkimuksessa: havaintojen keräämisessä ja niiden suodattamisessa tieteellisen selitysmallin piiriin. Teoreettinen tutkimuspohja on aina empiirisen varassa, koska teoria vahventuu tai kaatuu empiiristen tosiseikkojen varassa. Empiirisesti havaittava muuntelu onkin kulttuurintutkijan omin tutkimusalue. (Suojanen 1982a, 147.) Muuntelun havaitseminen vaatii mielestäni runsaasti harjoitusta. Kuukauden kenttätöjako ei vielä pysty perehdyttämään muuntelun perusteelliseen havaitsemiseen. Päinvastoin, näin lyhyessä ajassa varmaankin yksinkertaistaa havaintojaan ja päätelmiään.

Vaikka olin varautunut ongelmiin, en pystynyt paikan päällä muistamaan omia varoituksiani. Olin ladannut reservaattimatkaan liikaa odotuksia. Pidempi aika reservaatissa olisi varmaan selkiyttänyt havainnoinnin kohteet, mutta kuukausi ei ollut riittävä edes tutkimusongelman muodostamiselle. Lisäksi lähestymistapani alkoi ikään kuin "väärästä" suunnasta. Suojasen (1982b, 12; ks. s. 18) esittelemässä empiirisen tutkimuksen kolmiossa tutkimusongelma on tutkimusasetelman määräävä tekijä, sillä se määrittelee, millaista aineistoa tarvitaan. En ollut hahmotellut etukäteen tarkkaa tutkimusongelmaa; siksi havainnointikin oli hyvin hajanaista.

Kuten Suojanen toteaa, tutkimuksen alkaessa on ongelman selkiyttämisen ja työhypoteesien etsinnän vaihe, jolloin havaintoyksiköt ovat suuria ja väljiä. Tämän jakson aikana ei vielä tehdä kiinteitä päätelmiä, koska alkuvaiheessa on virhearvioiden vaara. Kun esitutkimusvaihe on sivuutettu, on ongelmien selkiytymisen ja muuntumisen periodi: havaintoyksiköt ovat suuria, ja niistä tehdään runsaasti päätelmiä. Ongelmia ja tietoja tarkennetaan syvenevässä havainnoinnissa, jolloin havaintoyksiköt ovat pieniä, mutta vielä ei tehdä kiinteitä päätelmiä. Viimeisessä vaiheessa tiedostetaan kentän erityisongelmiakin ja havainnoidaan niitä; ollaan ongelmien ratkaisuvaiheessa. Havaintoyksiköt ovat pieniä, ja niistä tehdään paljon päätelmiä erityisaineistojen hankkimiseksi. Havainnointi kuuluu olennaisesti tutkijan jokaiseen empiiriseen

työvaiheeseen: havaintoja tarkistetaan ja uusia havaintoja tehdään jatkuvasti. Tutkijan on alusta lähtien pidettävä tehdyt havainnot ja päätelmät tiukasti erillään. (Suojanen 1982a, 143.) Myös Pertti J. Pelto ja Gretel H. Pelto (1980, 88) painottavat, että kenttätutkijan tulisikin kuvata itse tapahtumia eikä muodostaa havaintojen perusteella tehtyjä heikkotasoisia päätelmiä. Idea palautuu Malinowskiin saakka: ”Yksi kenttätutkijaa varten laatimiani pääsääntöjä oli ”kerätä pelkkiä tosiasioita sekä pitää faktat ja niiden tulkinnat toisistaan erillään”. Tämä sääntö on täysin paikallaan siinä tapauksessa, että ’tulkinnalla’ ymmärretään kaikkia hypoteettisia spekulatioita alkuperästä yms – sekä kaikkia hätäisiä yleistyksiä”. (Malinowski 1960, 259.) Reservaatissa ollessani halusin heti alusta asti ymmärtää ja tulkita kaiken. Pelkkä havainnointi ei mielestäni siihen riittänyt, ja koska minulla ei ollut ammattitaitoa järjestelmälliseen havainnointiin, lopetin myös havaintojen ylöskirjaamisen. Kärshivällisyys kenttätutkijan alkuvaiheessa olisi siis ensisijaisen tärkeää.

Reservaatissa opittua

Opintojen alusta asti opiskelijoille korostetaan tutkimuksen eettisten kysymysten pohtimisen tärkeyttä ja relativistisuuden käsitteen sisältöä. Erityisesti alleviivataan, että tutkittavia ihmisiä ja tarkasteltavaa yhteisöä on kunnioitettava. Tutkijan tulisi olla koko ajan herkkätuntoinen kulttuurin normeille. Erityisesti vähemmistöjä tutkittaessa eettiset kysymykset korostuvat. (Ks. esim. Grönfors 1982, 188-209; Fetterman 1989, 55.) Olin varovainen koko kesäleirin ajan ottamaan esille teemoja, joita olin käsitellyt kandidaattiesitelmässäni. Jälkikäteen ymmärsin, että minulla olisi ollut ainutlaatuinen tilaisuus keskustella niistä esimerkiksi Loretan ja Mattin kanssa. Pelkäsin kuitenkin loukkaavani menominee-tuttaviani kyselemällä etniseen identiteettiin liittyviä asioita. Liiallinen arkuuteni ja pelko relativistisuuden sääntöjen rikkomisesta esti minua esittämästä monia kysymyksiä; olin olettanut liian monen asian olevan jollain tavalla tabu ja pelkäsin loukkaavani kysymyksilläni. Jälkeen päin kysyinkin itseltäni: estääkö joskus antropologinen tieto (tai luulo!) spontaanin kulttuurienvälisen tiedonvaihdon? Varovaisuuteni tuli ilmi esimerkiksi keskustellessamme peyote-seremoniasta; Kirstinin uteliaisuus palkittiin, hänelle kerrottiin hyvin avoimesti seremonian sisällöstä ja tarkoituksesta. Minä pysyin hiljaa kuunnellen, koska olin vain niin hämmästynyt tällaisen

”tabuaiheen” käsittelystä. Monet Kirstinin ja Silken spontaanit kysymykset olivat paljon avartavampia kuin minun huolellisesti muotoilemani keskustelun aiheet. Minun olisi kannattanut olla huomattavasti rohkeampi ja unohtaa se, että olisin mahdollisesti loukannut kysymyksilläni. On jälkikäteen vaikea arvioida, miten edes olin arvellut loukkaavani. Kysymykset aiheuttavat harvoin mielipahaa, jos ne tehdään aidosta kiinnostuksesta toista kulttuuria kohtaan. Jos kysymys loukkaa, siihen reagoidaan sen mukaisesti. Sekin olisi tutkimuksellisesti tärkeä kokemus. Olisi siis mieluummin kannattanut ottaa riskejä kuin vaieta. Arkuuteni esittää kysymyksiä saattoi vaikuttaa siihen, etten tiennyt, mikä olisi ollut havainnoinnin arvoista – ja siihenkin, etten muodostanut lopulta edes tutkimusongelmaa kenttämätkan aikana.

Mielenkiintoista on myös se, että Kirstinin, Silken ja minun keskinäisissä keskusteluissamme ei ollut häivääkään relativistisuutta tai ”poliittista korrektiutta”. Tämä ilmenee myös sähköposteista, joita kirjoitin ystäväilleni. Kerron ivalliseen tyyliin ystävälleni: [...] *kyseinen nainen langetti muutaman intiaanikirouksen päällemme ja kämpässämme on isoisan henki.* ’Tutkija-minä’ ja ’yksityis-minä’ vaikuttavat varsin erilaisilta henkilöiltä.

Tein ennen reservaattiin lähtöäni muistiinpanoja esseetä ’Kenttätöön metodiikkaa: Osallistuva havainnointi tutkimuksessa’ varten:

Ilmiön tai yhteisön avoimuus tai sulkeisuus rajaa tutkijan havainnointimahdollisuudet. Tämän seikan selvitys on ensiarvoisen tärkeää esitutkimusvaiheessa (Suojanen 1982a, 145). Intiaaniyhteisöt ovatkin tässä suhteessa ennakoita hankalasti arvioitava kohde; vain esitutkimuksen avulla voidaan selvittää tietyn yhteisön avoimuus ja sulkeisuus. Jotkin intiaaniyhteisöt ovat selvästi sulkeisia. Niissä ei suhtauduta kovin myönteisesti ulkopuoliseen tutkijaan. Tämä saattaa osin johtua siitä, että alkuperäisasukkaita on tutkittu heidän itsensä mielestä jo aivan kyllästymiseen asti, lisäksi tutkimustuloksia on käytetty eettisesti väärin. Toisaalta kandidaattityöhöni osallistuneet informantit suhtautuivat tutkimukseeni erittäin myönteisesti. Useissa vastauksissa kiitettiin kiinnostuksestani; he ajattelivat, että valtaväestö ei tuntenut tarpeeksi kiinnostusta heitä kohtaan ja kokivat siksi tutkimuskysymykseni tärkeiksi. Menominee-yhteisöön olisi varmasti melko vaikeaa päästä tutustumaan ilman menominee-yhteyksiä.

Olin tehnyt päätelmäni yhteisön sulkeisuudesta tutkimuskirjallisuuden perusteella. Kandidaattityöhöni osallistuneet informantit olivat suhtautuneet tutkielmaan erittäin positiivisesti; olivathan he vapaaehtoisesti kirjoittaneet minulle esseitä, joissa he pohdiskelivat etnistä identiteettiään. Lopuksi totesin, että ”menominee-yhteisöön olisi

varmasti melko vaikeaa päästä tutustumaan ilman menominee-yhteyksiä”. Tämä olisi varmasti ollut totta. Kerroin Loretalle ja Mattille tutkimuskiinnostuksestani alkuperäisväestöjä kohtaan, ja he olivat innostuneita asiasta. He olisivat todennäköisesti mielellään suostuneet informanteiksi. Sen sijaan olisin varmaankin joutunut kysymään vanhempien lupaa, jos olisin halunnut haastatella leirin lapsia. Toisaalta en halunnut käyttää leiriä hyväksi saadakseni tutkimusmateriaalia. Yksi virheeni olikin kontaktien luomisessa. Loretta ja Matt olisivat olleet erinomaisia avaininformantteja, joiden avulla olisin varmasti päässyt muodostamaan tärkeitä kontakteja niin perinteenkannattajiin kuin virallistahoihinkin. Negatiiviset tapahtumat leirin aikana, esimerkiksi peyote-seremoniaan osallistumisen peruuntuminen, ongelmat ihmissuhteissa ja vaikeudet kesäkoulun organisaatiossa saivat minut kuitenkin luopumaan tutkimusintresseistä. En jaksanut näiden hidastavien (jopa masentavien) tapahtumien jälkeen pohtia tutkimuskysymyksiä tai olla luomassa hyödyllisiä kontakteja, etenkin kun opetustyö vaati keskittymistä ja voimia. Ironista on, että parhaat suhteet minulla oli tutkimuskohteeseeni, intiaaninuoriin. Leirin lapset olivat avoimia ja kertoivat mielellään itsestään. Vaikka olisin saanut virallisen tutkimus- ja haastatteluluvan, leirin edetessä entiset tutkimusongelmani alkoivat näyttää epäolennaisilta. Olin olettanut, että havainnoidessani nuoria ja keskustelemalla heidän kanssaan saisin lähes automaattisesti aineistoa tukemaan kandidaattiesitelmäni antamia tuloksia. Odotin tekeväni jonkinlaisia ”kollektiivisia” havaintoja intiaaninuorista; havaintoja, jotka olisivat päteet jokaisen menominee-nuoren kohdalla. Kun näin ei käynytäkään, en paneutunut asiaan enää lainkaan, vaan keskityin nuorten kanssa olemiseen ja heidän opettamiseensa. Lopulta olinkin kiinnostunut enemmän ryhmäni viidentoista nuoren yksilöllisistä elämäntilanteista kuin mahdollisista tutkimusteemoista.

En pitänyt leirin jälkeen yhteyttä Lorettaan ja Mattiin, vaikka he varmasti olisivat suostuneet auttamaan minua opinnäytetyössäni sekä informanteina että kontaktin luojina. Lähetin aineistopyyntökirjeeni tuntemattomille opettajille menominee-kouluihin, tosin mainitsin olleeni kesäkoulussa opettamassa. Kirstiniin ja Silkeen pidin yhteyttä. Tapasin Silken etnologian laitoksen järjestämän kesäkoulun aikana Berliinissä kesällä 1997. Tapaamisen aikana muistelimme kesäleiriä; kauhistelimme osaa kokemuksistamme, esimerkiksi Loretan sisaren ”tappouhkausta” ja nauroimme huvittaville tapahtumille.

Antropologit norsunluutornissa

Ensimmäistä kertaa kohtasin kenttätyöhön liittyviä ongelmia reservaatissa. Keskeinen ongelma oli se, ettei minulla ollut tarpeeksi kokemusta empiirisestä tutkimuksesta. Minulla oli muistissani vain identiteettiteorioita, mutta ei tietoa tai kokemusta siitä, miten pääsisin teorian tasolta käytännön tutkimuksen tasolle. Minulla ei ollut myöskään ollut taitoa laittaa metodista tietoa käytäntöön. En pitänyt kokemustani epäonnistumisena, mutta kenttämatkasta tuli aivan erilainen mitä olin olettanut. Olin yllättynyt väsymisestäni. Kokopäiväinen, tutkimuskohteen keskellä oleminen oli ollut aivan toisenlaista mihin olin varustautunut. Kunnan antropologinahan minun olisi pitänyt olla aina tarkkaavaisena ja aistit valppaina, kyselemässä ja kirjoittamassa asioita muistiin. Lopulta näin ei tapahtunutkaan; viimeiseltä viikolta en tehnyt ainuttakaan päiväkirjamerkintää, en edes itsenäisyyspäivän pow-wowsta. Olin edelleen kiinnostunut menominee-kulttuurista, mutta en jaksanut enää työpäivän jälkeen keskittyä toiseen ”työhön”, opinnäytetyön materiaalin kartuttamiseen, en jaksanut kirjoittaa. Martti Grönforsin (1982, 70) mukaan on mahdollista omaksua jokin rinnakkainen rooli tutkimuksen keston ajaksi. Minulle tämä toinen, avustajaopettajan rooli, oli suorastaan välttämätön reservaatissa olemiselleni. Menominee-nuoret tiesivät minun olenvan kiinnostunut intiaanikulttuureista, mutta en kertonut leiriläisille kirjoittaneeni tutkielman intiaaninuorten identiteetistä. Minulla oli tästä huono omatunto, mutta perustelin itselleni tullessi lähinnä vain luomaan kontakteja ja seuraamaan vapaamuotoisesti reservaatin elämää. Valehtelin itselleni; minulla olisi ollut hyviä havainnointimahdollisuuksia ja lukuisia potentiaalisia haastateltavia ympärilläni. Matt ja muut menominee-tuttavani kertoivat minulle mielellään elämästään reservaatissa, menominee-perinteistä ja suhteistaan muihin yhteisöihin. En usko, että minulta olisi evätty mahdollisuutta järjestelmälliseen kenttätyöhön. Saamattomuuteni tutkimusmateriaalin kartuttamiseen johtui lähinnä uskalluksen puutteesta tarttua toimeen – ja väsymyksestä.

Yksi selitykseni sekavaan mielikuvaani kenttätyön mahdollisuuksista reservaatissa ja väsymykseeni on ollut se, että kohtasin ensimmäistä kertaa kulttuurisen ‘toisen’ hyvin konkreettisesti. Kenttä ympäröi niin vahvasti ensikertalaisen reservaatissa, ettei minulla ollut ammattitaitoa hahmottaa siitä tutkittavaa kokonaisuutta. ‘Toisen’ jatkuva kohtaaminen, itse asiassa ‘toisen’ ympäröimänä oleminen oli raskasta (vrt. Aro 1996,

313). Koska en saanut lyhyessä ajassa selkeää kuvaa tutkimuskohteestani tai tutkimusmahdollisuuksistani, pidin parhaana ratkaisuna pois lähtemistä reservaatista, luovuttamista.

Kuten Johdanto-luvussa totesin, ensimmäinen varsinainen kenttätyökokemukseni oli ollut reservaattimatkaa edeltäneellä viikolla. Olin mukana Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen järjestämässä kenttätutkimusprojektissa Luhangan Judinsalossa. Silloin tein ensimmäiset haastatteluni. Tutkimusteeman olin määritellyt, mutta haastattelujen toteutusta en ollut juuri lainkaan suunnitellut. En nauhoittanut haastatteluja, yritin tehdä muistiinpanot käsin enkä myöskään pitänyt kenttäpäiväkirjaa. Huomasin, että yhden lauseen tai sanan muistiinpanot eivät olleet riittäviä kertomaan haastattelujen sisällöstä; jälkeempäin en muistanut sisällön yksityiskohtia. Judinsalon kenttätutkimusprojekti jatkui kesällä 1997. Silloin nauhoitin haastatteluni ja olin otteissani jo itsevarmempi. Kuten Pekka Junkala (1999, 199) toteaa artikkelissaan 'Kenttätyö etnologian profiilina', Judinsalon kenttätyökokemus saattoi olla opiskelijoille osin kenttätyöintiaatiokokemus. Minulle se oli nimenomaan sitä. Kenttätyöintiaatiokokemuksen olisi vain pitänyt olla paljon syvällisempi, jotta oikea "intiaatio" Judinsalossa olisi toteutunut. Judinsalon kenttätyöläinen oli ujo opiskelija, joka jopa toivoi jonkun muun luovan kontaktin haastateltaviin ja olisi itse vain esittänyt kysymykset paperilta. Näin jälkikäteen huomaan olleeni myös reservaatissa ujo lähestymään tutkittavia ja varovainen menemään tapahtumien keskelle, arka havainnoimaan. Ristiriitaista on, etten lainkaan aristellut nuoria kesäkoulun avustajaopettajan roolissa. Käytin opettajan roolissani kokemuksiani opettajantyöstä ja "normaaleja" ihmissuhdetaitoja. Suhteeni menominee-nuoriin muodostuivat välittömiksi, jopa kaverillisiksi.

Olin luonut opintojeni perusteella ideaalikuvan kenttätyöntekijästä. Se työntekijä oli antropologisessa norsunluutornissa, saavuttamattomissa. Minulla oli liian suuret tavoitteet, vaikka niitä ei pitänyt ollakaan. Aikaisempi kokemus kenttätöistä olisi auttanut, mutta kenttätutkijan roolissa riittävät aluksi tavalliset kanssakäymisen taidot: kyky empatiaan, toisen kuuntelemiseen, tarkkaavaisuuteen. Rohkeus ja ammattitaito kasvavat, kun vihdoinkin uskaltaa alkaa harjoittaa järjestelmällistä havainnointia ja tehdä tutkimushaastatteluja. Harjoitus ei silti välttämättä tee mestaria.

5. Kentälle 2: Matkaviestintä-projekti

Tausta

Palattuani reservaattimatkan jälkeen Suomeen suunnittelin edelleen jatkavani tutkimusta Pohjois-Amerikan intiaaneista. Maisteriseminaarissa päädyin tekemään pro gradua samasta teemasta, josta olin kirjoittanut kandidaattiesitelmänikin: intiaaninuorten identiteetistä. Aihe kehittyi lopulta työnimeksi 'Menomineenuoren identiteettikertomus kollektiivisen muistin diskurssina'. Suunnitelmani kuitenkin muuttuivat, kun suorittaessani laudatur-opintoja sain kenttätutkijan paikan matkaviestintä-tutkimushankkeesta. Tampereen yliopiston tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus (INSOC) toteutti vuosina 1998-1999 tutkimusprojektin *Mobile Phone Culture of Children and Youth in Finland*. Sitä seurasi vuonna 2000 *Everyday Life and Mobile Communication of the Finnish Youth and Families with Children* -hanke ja *Wireless Kids* -projekti vuonna 2001. Kaikki tutkimushankkeet kuuluivat Teknologian kehittämiskeskuksen Tietoliikenteellä maailmalle (TLX) -ohjelmaan, ja niitä rahoitti Tekesin lisäksi Nokia Mobile Phones ja Sonera Matkapuhelinpalvelut. Hankkeita edelsi suomalaisten lasten ja nuorten matkaviestintää lähinnä perhekontekstissa tutkinut pilottiprojekti vuonna 1997. En kuitenkaan pro gradussani puutu lainkaan tutkimuksen sisältöön. Keskityn analysoimaan kenttätöitä, tässä tapauksessa lähinnä haastattelua, aineistonani kenttäpäiväkirjat, jotka olen kirjoittanut vuosina 1998-1999. Tulin töihin projektiin kuukaudeksi tammikuussa 1998, jolloin pilottihanketta viimeisteltiin. Tutkimushanke alkoi uudestaan elokuussa 1998, mistä asti olen toiminut tutkijana projekteissa. Vuosina 1998-1999 hankkeessa toimi vastaava tutkija ja kaksi kenttätutkijaa.

Tutkimuksen päätavoitteena oli matkaviestintäkulttuurin perustutkimus. Keskeisinä tutkimusteemoina oli kartoittaa, millä eri tavoin uudet viestintävälineet näkyvät lasten ja nuorten arkipäivässä ja miten ne linkittyvät perhe- ja vertaisryhmäkulttuureihin. Tavoitteena oli myös hahmottaa ikä- ja sukupuoliprofiileja matkaviestinnässä ja tarkastella laajemmin uusmedioihin ja tietoyhteiskuntaan liittyvää tematiikkaa. Tutkimus

pohjautui lasten ja nuorten parissa tehtävään kvalitatiiviseen kenttätutkimukseen. Aineistona olivat teemahaastattelut, osallistuvaan havainnointiin perustuva kirjallinen materiaali, nuorten kirjoittamat havaintopäiväkirjat⁵, nuorten keräämät tekstiviestit⁶, tutkijoiden ottamat valokuvat, lasten piirustukset ”unelmakännyköistä” sekä tutkijoiden kenttäpäiväkirjat.

Vuosien 1998-1999 tutkimus jakautui temaattisesti kuuteen eri jaksoon: 1. tekstiviestintäkulttuurin tutkimusjakso; 2. perhetutkimusjakso 1998; 3. 16-18 –vuotiaiden tutkimusjakso; 4. 13-15 –vuotiaiden tutkimusjakso; 5. teiniparisuhde tutkimusjakso; 6. perhetutkimusjakso 1999. Perusteemat, matkapuhelimen hankinta, matkapuhelimen käyttö ja matkaviestintään liittyvät tavat, asenteet ja uskomukset, olivat kaikissa samat, mutta näkökulman painotuspisteet vaihtelivat. Suurin ero nuorisojaksojen (1, 3, 4, 5) ja perhetutkimusjaksojen (2, 6) käytännön toteutuksessa oli haastattelujen sijaintipaikoissa. Nuorisojaksojen haastattelut tehtiin useimmiten nuorten suosimissa kahviloissa, hampurilaisbaareissa ja nuorisotalojen tiloissa, perhejaksojen haastattelut puolestaan perheiden kotona. Vuoden 1998 perhetutkimusjaksossa tutkimme perheitä, joissa oli hankittu matkapuhelin alle 12-vuotiaalle lapselle. Haastattelimme vanhempia ja heidän suhtautumisestaan lasten matkaviestintään. Lapsia haastateltiin vanhempien läsnä ollessa. Jaksossa haastateltiin myös perheitä, joissa lapsella ei ollut matkapuhelinta, jotta saisimme myös kriittisesti matkaviestintä-ilmioon suhtautuvien mielipiteitä. Vuoden 1999 perhetutkimusjakso toteutettiin pääpiirteissään samalla tavalla, mutta vanhemmat ja lapset pyrittiin haastattelemaan erikseen.

Informantteja hankittiin monella tavalla. Etsimme haastateltavia lehti-ilmoituksien, koulujen kautta, päiväkodeista, Internetin postituslistoilla ja lumipallotekniikalla. Informantit ilmoittautuivat joko puhelulla, sähköpostitse, kirjeitse tai tekstiviestillä. Haastateltavat siis olivat useimmissa tapauksissa varsin motivoituneita osallistumaan tutkimukseen; he olivat itse ylittäneet ensimmäisen kontaktikynnyksen ottamalla yhteyttä tutkijoihin ja ilmoittamalla olevansa halukkaita haastateltaviksi. Tässä mielessä oli helppo lähteä kentälle haastattelemaan ja havainnoimaan. Ilmoittautumisen jälkeen tutkija otti

---

⁵ Kännykkä- ja mediapäiväkirjoihin nuoret kirjasivat havaintojaan, kokemuksiaan ja mielipiteitään matkaviestintään liittyvistä teemoista

⁶ Tekstiviestien keruu on toteutettu lomakekeruulla. Tekstiviestiarkeistossa oli vuoden 2001 lopussa yhteensä 7500 viestiä.

haastateltaviin yhteyttä puhelimitse ja teki esihaastattelun. Puhelussa selvitettiin nuorisohaastateltavien ikä, kouluaste, perhetausta, harrastukset ja muut vapaa-ajan toimet sekä matkaviestintä”historia” (esimerkiksi kuinka kauan oli omistanut matkapuhelimen). Perheen esihaastattelussa kysyttiin perhetausta (perhekoko ja –muoto, lasten iät), kuinka kauan perheen vanhemmilla oli ollut matkapuhelin, oliko lapsilla matkaviestimiä ja selvitettiin pääpiirteissään vanhempien kanta lasten ja nuorten matkaviestintään. Mitä perusteellisemmin taustahaastattelu oli suoritettu, sitä helpompi haastattelu oli tehdä. Jotkut informantit eivät tosin olleet lainkaan puheliaita puhelimessa, mutta itse haastattelutilanteessa keskustelua syntyi runsaasti. Toiset taas juttelivat innokkaasti puhelimessa, mutta olivat hiljaisia haastattelussa. Esihaastattelu ei siis välttämättä kertonut, millaiseksi haastattelu lopulta muodostui.

Teemahaastattelun kysymysrunгон laativat hankkeen vastaava tutkija ja rahoittajayritysten edustajat yhteistyössä. Kukin kenttätutkija muotoili myöhemmin oman kysymyslistansa. Lähes kaikissa haastattelussa kysyin paljon kysymyksiä teemalistaan ulkopuolelta, varsinkin täydennys- ja tarkennuskysymyksinä.

Keskimäärin haastattelutilanteet kestivät noin kaksi tuntia; itse haastattelu puolisoista tuntia ja ”kahvittelu” ja vapaa keskustelu puoli tuntia. Pisimmät haastatteluni olivat nelituntisia. Yleistä keskustelua oli aina sekä ennen että jälkeen varsinaisen haastattelun. Aluksi täytin ns. taustatietolomakkeen, joka usein toimi keskustelunavaajana. Pyrin tässä vaiheessa ottamaan tarkemmin selvää myös informantin yleisestä elämäntilanteesta, esimerkiksi harrastuksista, perheestä tai ystäväpiiristä. Tämä on Grönforsin (1982, 107) sekä Hirsjärven ja Hurmeen (1982, 81) korostamaa alkukeskustelua. Taustakeskustelua käytin hyötytietona siirtyessäni varsinaiseen teemalistaan eli alkukeskustelujen funktio ei ole pelkästään kontaktin luomisessa, joka, kuten myöhemmin tulen toteamaan, saattaa epäonnistuaakin. Kymmentä informanttia haastatelin useammin kuin kerran. Nämä haastateltavani olivat koko tutkimuksen ajan avaininformanttejani; ensimmäinen haastattelun perusteella tutkimusryhmä piti heitä eräänlaisina matkaviestinnän spesialisteina, heillä oli runsaasti sanottavaa tutkimusteemoista.

Haastatteluja oli ympäri Suomen, sillä otos noudatti prosentuaalista väestönjakaumaa. Haastatteluja tehtiin niin maaseudulla, taajamissa kuin kaupungeissakin. Tämä tarkoitti

runsasta matkustamista. Kiireisimpinä kenttäjaksoina saatoinkin olla työviikon aikana joka päivä eri paikkakunnalla. Matkustin julkisilla liikennevälineillä, junalla tai linja-autolla. Maaseudun perheitä haastatellessani perheen isä tai äiti usein haki minut lähimmästä asutuskeskuksesta henkilöautolla ja vei minut haastattelun jälkeen takaisin taajamaan. Toisinaan olin kaupungissa, esimerkiksi Kouvolassa, useita öitä ja tein sieltä haastattelumatkoja lähiseuduille: Kuusankoskelle, Anjalankoskelle ja Valkealaan.

Osalle haastateltavista maksettiin palkkio, 50-200 markkaa, joko rahana tai puheaikahyvityksenä puhelinlaskuun. Suurin osa informanteista ei tiennyt vuosina 1998-1999 palkkiosta rekrytointivaiheessa, vaan siitä kerrottiin puhelinhaastattelun yhteydessä tai vasta varsinaisen haastattelun aikana. Bruce Jacksonin (1986, 71) mukaan palkkiolla on vaikutusta tutkimussuhteeseen, mutta suurempi vaara on, että tutkija kerää epäaitoa materiaalia. Raha saattoi olla joillekin motiivi osallistua haastatteluun. Palkkion vaikutusta itse haastattelutilanteeseen, –kontaktiin ja –materiaaliin on vaikea arvioida, varsinkaan kun kaikki eivät tienneet etukäteen palkkiosta.

Kukin tutkimusjakso jakautui kenttätöjaksoksi, analysointi- ja raportointivaiheeseen. Käytännössä haastatteluja tehtiin usein aivan tutkimusjakson loppuun saakka. Kussakin jaksossa olen tehnyt vähintään kymmenen haastattelua. Eniten haastatteluja (23) kertyi aivan tutkimusprojektin alussa tekstiviestintäkulttuurin tutkimusjaksossa ja ensimmäisessä perhetutkimusjaksossa (32). Haastatteluja oli silloin useita viikossa, toisinaan jopa seitsemän. Tahti vaikutti rankalta ja välillä tuntuikin, ettei ollut tarpeeksi aikaa analysoida omia haastattelujaan sisällöllisesti tai metodisesti. Toisaalta tiivis haastattelutahti toimi parhaana työhönohjaajana.

Kirjoitin vuosina 1998-1999 kaikista haastatteluistani kenttäpäiväkirjaan. Kenttäpäiväkirjojen tarkoitus oli valottaa muille tutkimusryhmän jäsenille sellaisia seikkoja, joita ei haastattelulitteraatioista pystyisi lukemaan, esimerkiksi haastateltavan äänensävyistä ja yleistunnelmasta. Saimme vapaat kädet kirjoittamistyylille, mutta ohjeena oli, että kertoisimme haastattelutilanteesta (ajasta, paikasta, huomioita haastateltavan ominaisuuksista) sekä omista arvioistamme haastattelun sujumisesta. Kirjoittamistyylini vaikutti, että kenttäpäiväkirjat olivat julkisia tutkimusryhmässämme. Pidin välillä myös omaa ”mustaa muistikirjaani”. Kirjoitin ”julkisetkin” päiväkirjani

rehellisesti, mutta kielenkäyttöni niissä oli huomattavasti stilisoidumpaa kuin käsinkirjoitetuissa muistiinpanoissani. Ero oli lähinnä siinä, että mustaan muistikirjaani kirjoitin niin henkilökohtaisista asioista, etten halunnut niitä muun tutkimusryhmän käyttöön. Usein nämä muistiinpanot olivat vain muutaman lauseen mittaisia ja kirjoitin ne välittömästi haastattelun jälkeen. Projektin kenttäpäiväkirjani kirjoitin tavallisesti haastattelun jälkeen illalla kotona tai haastattelun jälkeisenä päivänä työhuoneella Tampereella ja sen pituus vaihteli puolesta sivusta kahteen sivuun. Kenttäpäiväkirja siis käytännössä tarkoitti muistiinpanoja kustakin haastattelusta ja pohdintoja kenttätöön sujumisesta. En kirjoittanut paljoakaan muuta, en esimerkiksi pohtinut tutkimuksen edistymistä tai analysoinut teoreettisia kysymyksiä.

Seuraavaksi tarkastelen kenttäpäiväkirjojani antropologin kenttätöitä arvioidakseni. Olen koodannut päiväkirjani esimerkiksi KP007N0499 (KP = kenttäpäiväkirja, 007 = haastattelun juokseva numero, N = nuorisohaastattelu (P = koko perheen haastattelu, V = vanhempien haastattelu, L = lasten haastattelu), haastattelukuukausi ja -vuosi). Joissakin kohdissa käytän rinnalla henkilökohtaisen muistikirjani muistiinpanoja, jolloin koodina on esimerkiksi MK1098 (MK = muistikirja, kuukausi ja vuosi). Kaikki tunnistetiedot, henkilöiden nimet ja paikkakunnat, on muutettu. Aineistoa säilytetään Tampereen yliopistolla Tietoyhteiskuntainstituutissa.

Aloittelijan ongelmia

Kenttätökokemukseni eivät olleet karttuneet menominee-reservaatista palattuani kuin Judinsalon projektissa kesällä 1997, jolloin tein neljä haastattelua. En siis ollut kovin harjaantunut kenttätöntekijä ennen matkaviestintä-projektin alkua.

Olimme työryhmässämme miettineet, kuka olisi hyvä kohde aloittaa haastattelut. Eräs 16-vuotias poika oli sähköpostien ja kontaktipuheluiden perusteella vaikuttanut sanavalmiilta ja puheliaalta. Ajattelimme, että hän saattaisi olla helppo haastateltava aloittelijalle.

Ote kenttäpäiväkirjasta:

Olin edellisensä päivänä valmistautunut ensimmäiseen haastatteluuni. Olin surffannut Harrin kotisivuille ja hämmästellyt ensimmäisen informanttini persoonaa. Linja-automatkalla en juuri jännittänyt, ehkä viimeisenä kymmenenä minuuttina oli muutama perhonen vatsassa. Tunnistamisvaikeuksia asemalla ei ollut, koska olin nähnyt Harrin kuvan hänen kotisivullaan. [---] Hän esitteli itsensä mutkattomasti Hapaksi ja lähdimme välittömästi kohti kahvilaa. Hän sanoi sitä suosikkipaikakseen pitää liikeneuvotteluja. Tästä kommentista sainkin oivan aasinsillan alkaa kysellä hänen yrityksestään [informantilla oli oma yritys 16-vuotiaana]. Tämän jäänmurron (tosin alusta asti minulla oli ollut ihan luonteva olo ja kai hänelläkin) jälkeen keskustelu jatkui taukoamatta lähes neljä tuntia. [...] Haastattelu alkoi leppoisasti ja eteni koko ajan rauhallisesti. Tunnelma loi minullekin rauhallisen tunteen ja langat tuntuivat kutakuinkin pysyvän käsissä. Kaiken kaikkiaan hän oli unelmahaastateltava ensikertalaiselle. Läheskään kaikkea ei tarvinnut kysyä, koska haastateltava itse otti esille seuraavan teeman. Muutenkin Harria oli miellyttävä kuunnella. Reilun kolmen tunnin aikana sain melko perusteellisen kuvan haastateltavani persoonasta; tuntui kiehtovalta saada väläys jonkun elämästä. [---] Erottuamme mieleeni tuli muitakin ajatuksia. Heti aluksi minulla oli onnistumisen tunne, mikä oli todella tärkeää; olihan kyseessä ensimmäinen haastatteluni tässä projektissa. Sitten epäily hiipikin mieleeni ”no, ei se minulta niin hyvin mennytkään”. Illalla lopulta olin tilassa jolloin ajattelin ”se varmaan meni tosi huonosti, onneksi haastateltava oli hyvä”. (KP001N0898)

Muistikirjani merkintä:

Rankka päivä. Eka haastattelu. Matkalla oli viimeiset 10 min. perhosia vatsassa, mutten osaa jännittää tollasia. Hyvä. [---] Suhtautui minuun hyvin avoimesti heti alusta. Olo tuntui todella tyttömäiseltä (27-vee) 16-vuotiaan rinnalla. Nyt väsyttää. Pakko lopettaa. Sieppari ruispellossa odottaa. (MK040898)

Ensimmäinen haastatteluni siis sujui rohkaisevasti. En ollut jännittänyt tilannetta etukäteen, ja haastattelun tunnelma oli ollut rauhallinen. Ajattelin pystyväni hallitsemaan haastattelukokonaisuuden suhteellisen hyvin, vaikka haastatteluiltana olin epäillyt sitä. Lopulta ensimmäisen haastattelun sujuminen ja rakenne vaikuttivat selkeiltä ja tilanne

positiiviselta. Tuntui siltä, että tästä olisi hyvä jatkaa eteenpäin. Tunnelmat kuitenkin saivat pian ristiriitaisia sävyjä.

Varsinkin tutkimushankkeen alkuvaiheessa minulla oli tapana kuunnella kertaalleen läpi kaikki haastatteluni. Nauhalta tilanteet välittyvät paljon aidompina kuin litteraatiosta. Vaikka työryhmän palaute haastattelujen onnistumisesta oli tärkeää, opin mielestäni parhaiten kuuntelemalla nauhoja. Niistä paljastuivat selvimmin omat ansiot, mutta myös epäonnistumiset. Ensimmäisessä esimerkissä haastattelutilanteesta oli jäänyt myönteinen kuva, mutta nauhan kuunneltuani suhtauduin omaan osuuteeni huomattavasti kriittisemmin.

Kun kuuntelin nauhan myöhemmin, annoin taas itselleni miinuspisteitä. Huonolle tavalleni uskollisena huomasin laittavani liikaa sanoja heidän suuhunsa. Minun pitää antaa haastateltavalle aikaa enemmän ja ehkä kikatella itse vähemmän. (KP005N0898)

Nauhaa kuunnelleessani huomaan syyllistyväni taas tuttuun kuvioon; annan kysyessäni vaihtoehdot jo valmiiksi enkä tajua tarttua joihinkin asioihin. Parasta treenausta mielestäni on ollutkin kuunnella nauhat jälkikäteen vaikka seuraavana päivänä ja oikein kiduttaa itseään mokillaan. Niistä kyllä oppii. (KP008N0898)

Bruce Jackson (1986, 81) kertoo kirjassaan 'Fieldwork' lyhyesti omasta haastattelijan kehityshistoriastaan. Jackson toteaa puhuneensa itse liikaa haastatteluissa; keskustelu lähti rönsyilemään, kun hän alkoi itse puhua haastattelun teemasta. Aikaa myöten Jackson huomasi äänensä vähenevän ja lopulta hän esitti kysymyksiä vain silloin tällöin. Alkuaikoina hän täytti hiljaiset hetket omalla puheellaan, mutta antoi myöhemmin hiljaisuuden kehittyä: haastateltava usein täydentää pidemmällä selityksellä mietittyään asiaa hetken.

Vaikka en ensimmäisessä kenttäpäiväkirjassani tunnustanutkaan liiemmin jännittäneeni haastattelutilannetta, totesin pian olevani jännittynyt ennen jokaista haastattelua. Raskain näytös haastattelunäytelmässä⁷ mielestäni onkin kontaktin luominen; joka kerta pitää

---

⁷ 'Näytelmään' liittyvät käsitteet kuvaavat mielestäni haastattelun kulun päälinjoja. Ennen jokaista haastattelua tutkijaa saattaa vaivata ramppikuume. Vielä suurempi jännitys vaivaa ensi-illassa, kun uusi

aloittaa alusta uuden informantin kanssa. Projektin alkuvaiheessa turvauduin omasta mielestäni jopa näyttelymiseen voittaakseni oman ujouteni.

Olin sunnuntaina lopullisesti sopinut maanantain haastattelusta. Puhelimessa Ari vaikutti aika nuivalta. Olin melko hermostunut ja jännittynyt ennen tapaamista; oli jopa sellainen olo että olisi tehnyt mieli lähteä pois. En todellakaan tiedä mistä hermoiluni johtui. Jännittyneisyys kuitenkin katosi, kun Ari tuli luokseni [Carrols-hampurilaisbaarissa]. Kun huomasin, että Arikin jännitti, näyttelijä-Pirjo astui kuvaan mukaan, ja päätti ottaa ohjat käsiinsä. Ajattelin, että yksi jännittäjä tässä riittää, eikä se ainakaan saisi olla minä, joka hermoilee. Keskityinkin siihen, että saisin Arin rentoutumaan. [...] Menimme sitten pöytään ja päätin mennä suoraan haastatteluun, koska jutustelu ei tuntunut virittyvän välillemme luontevasti. [---] Haastattelun loppupuolella totesin että hän oli tosiaankin rentoutunut. Jo se pelkästään tuntui työvoitolta. Ari oli alkanut ilmeilemään kasvoillaan enemmän ja hänen silmissään oli välillä jopa vekkulimainen katse. [---] Kun haastattelu oli ohi, juttelu sujui jo varsin leppoisasti. Yhteistä juttua löytyi esimerkiksi yhteisestä suosikkibändistämme Beastie Boysista. Kun astuin ovesta ulos, oli helpottunut olo. Tuntui naurettavalta, että olin ollut niin hermostunut ennen haastattelua. Totesin: "Eihän siinä ollut mitään jännitettävää". (KP004N0898)

Muistikirjaani kirjoitin:

Kuuntelen Aria (nauhalta). Mua jotenkin jännitti ennen haastattelua (ja v...tti). Alussa jännitti (häntäkin). Tyyppi ihan jees. Jotenkin vekkuli tapaus vaikutti ihan kokonaan relannutkaan. Mietin miksi tyyppi ilmoittautunut tutkimukseen. [---] En kuule kaikkea mitä sanoo. En siis osaa iskeä kiinni kaikkeen & 'joo'ttelen koko ajan. Beastie Boys rules! Oonko vähän tyhmä kun puhutaan operaattoreista ja merkeistä. (MK0898)

---

tutkimus tai tutkimusjakso on alkanut; tutkija kohtaa uudet tutkimusongelmat ja uuden tutkimuskohderyhmän. Olen kuvannut paljon kenttäpäiväkirjoissani tämän siirtymän aiheuttamaa jännitystä. Jokaisessa haastattelussa tutkija on erilaisessa roolissa. Hän saattaa olla itse näyttämöllä, mutta on samalla myös haastattelunäytelmän ohjaaja ja käsikirjoittaja. Samoja rooleja käyttää myös haastateltava. Joissakin haastatteluissa haastattelijalle tuntuu jäävän vain statistin rooli: haastateltavat vievät shown. Haastattelua voisi kuvata improvisaationäytelmäksi; jokaisella haastattelulla on oma, yllättävä juonensa (ks. s. 84).

Epävarmuus

Olin hyvin epävarma ja hermostunut haastatteluissa uusien tutkimusjaksojen alkaessa. Epävarmuus ilmeni varsinkin liiallisena tukeutumisena teemalistaan ja kuuntelemattomuutena. Pohdin tätä paljon kenttäpäiväkirjoissani. Epävarmuus johtui paljolti siitä, että haastattelun teemarunko ei ollut vielä painunut mieleen tutkimusjaksojen alussa. Jos tutkin papereitani, en keskittynyt kuuntelemaan. En halunnut selittää, etten muistanut kaikkia kysymyksiä ”ulkoa”; en halunnut vaikuttaa ammattitaidottomalta. Tutkimusprojektin myöhemmässä vaiheessa kerroin ennen haastattelun alkua välillä ”luntaavani” kysymyspapereitani. Näin jälkikäteen minun onkin vaikea ymmärtää, mistä jännitys johtui. Arvelen suorituspainneiden olleen alussa korkealla, ja oli tarve tehdä haastattelu tunnollisesti noudattaen liikaakin teemalistaa. En uskaltanut vielä antaa haastateltavien itsensä johdattaa keskustelua. Jokaisen tutkimusjakson aikana pääsin kuitenkin siihen, etten enää silmäillyt papereitani juuri lainkaan. Teemat olivat niin hyvin mielessä, että haastattelun pystyi viemään hyvin luonnollisen keskustelun kautta läpi.

Ote ensimmäisen perhehaastatteluni kenttäpäiväkirjasta:

Haastattelutilanne tuntui aika kaoottiselta. Äiti meikkaili ja pukeutui, Sanna-tytär "venytteli" itseään keittiön pöydässä kyllästyneesti minua vastapäätä, Sami-poika nojaili jääkaapin oveen. Asiaa ei todellakaan yhtään auttanut, että itsellä oli tunne että "pallo oli hukassa". En ollut aiemmin tehnyt perhehaastattelua enkä ollut tottunut samaan aikaan sovitteluun lasten ja aikuisten kysymyksiä yhteen. Energiaa meni paljon siihen, kun mielti mitä kysyä seuraavaksi, eikä varmaankaan tullut kuunneltua kovinkaan hyvin. Aivan sama tilanne kuin nuorten haastatteluissa elokuun alussa. Selvästi vielä arkailen aikuisten haastatteluissa. (KP025P0998)

Kenttäpäiväkirjakommentti ensimmäisestä nuorisohaastattelusta pitkän perhetutkimusjakson ja kuukauden loman jälkeen:

Tukeudun liiaksi papereihin. En selvästikään kuunnellut tarkkaavaisesti informanttia, vaan silmäilin papereitani ja olin huolissani, etten jättäisi jotain kysymystä kysymättä. Ensimmäinen haastattelu on minulle aina demohaastattelu, ja nyt osaan suhtautua paljon lempeämmin itseeni. Ensimmäisten haastattelujen jälkeen kokonaisuus haastattelun

läpiviemisestä alkaa rakentua tarkemmin mieleen. Essi olikin 'myöhäisnuorten' ensimmäinen haastateltavani. Minua jännitti melkoisesti ennen haastattelua. Itse asiassa olin jotenkin hermostunut koko haastattelun ajan. En koko aikana päässyt perille mistä hermoiluni johtui. Oli vaikea keskittyä pitkästä ajasta haastattelun tekemiseen hektisessä kaupungin keskustan kahvilassa. Toisaalta teematkin tuntuivat pitkästä teinitausta johtuen aivan uusilta. Olin suunnitellut kysymysrungon järjestystä melko tarkasti ja murphy'n lakien mukaisesti haastattelu ei edennytkään näiden suunnitelmien mukaan. Ehkä tuollainen epävarmuus ja "haahuilu" toi otteisiini epäloogisuutta.

(KP058N0199)

Seuraavana päivänä:

Olin edellisenä päivänä tehnyt ensimmäisen nuorisohaastatteluni pitkästä ajasta. Olin sitä ennen ja sen aikana aika jännittynyt. Jälkeenpäin osasin vain toivoa, että muut haastattelut menisivät rennommissa merkeissä. Olinkin siis tyytyväinen, kun ennen Ninnin tapaamista oli jo paljon itsevarmempi olo. Ajattelin, ettei minun tarvitsisi tarkasti noudattaa etukäteen suunniteltua teemojen käsittelyjärjestystä vaan että saisin tilanteen mukaan ottaa aiheita esille. Tämä olikin hyvä päätös, sillä Ninnin haastattelu etenikin paljon luonnollisemmin kuin edellispäiväinen tapaaminen. (KP0590199)

Hirsjärvi ja Hurme neuvovat, että kannattaa kiinnittää huomiota kysymysten esittämisjärjestykseen; teemoja tulisi käsitellä siinä järjestyksessä, mikä kulloisessakin haastattelutilanteessa tuntuu luontevimmalta. Tutkijalla tulee myös olla taitoa syventää ja tarkentaa kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 84-85.) Pitkän ”kenttätaun” jälkeen saatan siis olla hyvinkin epävarma ja levoton haastattelutilanteessa. Vaikka yrittäisi muistaa käsitellä teemoja luontevassa järjestyksessä, saattaa hermostuneisuus aiheuttaa epäloogisuutta. On hankala arvioida, kuinka hyvin informantti havaitsee tämän ja miten se vaikuttaa hänen osallistumiseensa.

Ramppikuumeesta, avuttomuuden tunteesta ja jännittämisestä kirjoittaa myös Anita Kelles (1984, 42-43). Aloittamisen vaikeuksiin liittyy usein tunne tutkimuksen merkityksettömyydestä. Motivaation puute saattaa olla yksi selitys, mutta kuten Kelles muistuttaa, kaikkiin uusiin tilanteisiin liittyy lähes aina jonkin verran ahdistusta, hämmennystä, epävarmuutta ja jännittämistä. Yksi tapa selviytyä ramppikuumeesta on

aloittaa haastatteleamalla tutuimpia henkilöitä. Näin on tehnyt myös Hortense Powdermaker (ks. Powdermaker 1966, 155.)

Tein vuosina 2000 ja 2001 vähemmän haastatteluja kuin aiemmin. Rutiini toi itsevarmuutta haastattelun suorittamiseen, mutta silti uuden tutkimusjakson alussa haastattelin mieluiten avaininformanttejani. ”Tutustumiskeskusteluja” ei tarvittu, pystyi keskittymään itse teemaan ja testaamaan rauhassa uusia kysymyksiä.

Kontaktin luominen: jään murtaminen vai epäonnistuminen?

Martti Grönfors (1982, 107) antaa ohjeita haastattelutekniikan suhteen teoksessaan ’Kvalitatiiviset kenttätyömenetelmät’. Hänen mukaansa tutkijan tehtävä on heti aluksi luoda haastattelulle suotuisa ilmapiiri. Sen saa aikaan ns. verryytelykysymyksillä, jotka luovat myönteistä tunnelmaa ja poistavat jännitystä. Hirsjärvi ja Hurme (1982, 81) korostavat alkukeskustelujen merkitystä; niiden aikana tutustutaan ja kumpikin osapuoli saa käsityksen toisistaan. Nämä keskustelut ovat avainasemassa luottamuksen syntymisessä.

Kuten aiemmin totesin, usein vaikein ja haastavin osio haastattelunäytelmässä on mielestäni kontaktin luominen, ”jään murtaminen”. Alussa haastattelutilanteeseen meneminenkin aiheutti jännitystä. Jännitys johtui juuri epävarmuudesta kontaktin luomisen onnistumisesta. Sen onnistuminen vaikuttaa ratkaisevasti koko haastattelun sujumiseen. Usein kontaktin luominen tapahtuu sattumalta: löytyy yhteinen puheenaihe.

Aloitin taustalomakkeen täyttämällä. Nuoret söivät hampurilaisiaan ja tuntuivat enemmän olevan kiinnostuneita niistä ja keskinäisistä vitseistään kuin minun uteluistani. Tässä vaiheessa päätin ”okei, tämä saa sitten luvan olla tunnin rutiinihaastattelu”. Trio sai ateriansa syötyä ja aloin nauhoittaa. Sitten tapahtuikin parasta mitä tällaisessa lähes katastrofitilanteessa voi sattua: jäänmurtaminen. Antti alkoi kertoa, kuinka ärsyttävää on kun äiti soittelee jatkuvasti. Siitä koko joukkio pääseekin ’bailausteemaan’ eli he hehkuttaen kertovat kuinka sensuroidaan tehokkaasti kotoa tulevat puhelut tai

harjoitetaan koottuja selityksiä. Tämän teeman aikana nuoret ilmeisesti toteavat, että olen ihan ok tyyppi ja ettei heidän tarvitse säästellä mielipiteissään. Vapautunut tunnelma jatkuukin koko haastattelun ajan. Lopulta tämä minusta alussa vastenmieliseltä porukalta tuntunut joukkio onkin innostunein informanttipoppoo. Nautin joka hetkestä heidän kanssaan. Nuoret keskustelivat ja jopa väittelevät teemoista keskenään; minun ei oikeastaan tarvitse kuin aihe mainita niin tekstiä tulee. [---] Jälkeenpäin nauhaa kuunnellessa minua naurattaa monet haastattelun kohdat nuorten piikikkään sarkastisuuden vuoksi. Kaiken kaikkiaan haastattelu oli yksi antoisimmista. Tyypillinen katastrofin kautta voittoon-ilmio on aina hyvin palkitseva. (KP062N0199)

Niin Grönfors kuin Hirsjärvi ja Hurmekin korostavat, että alkukeskustelujen tarkoitus on luoda haastatteluille suotuisa ilmapiiri. Kenttäpäiväkirjojeni perusteella on nimenomaan näin, mutta kokeneellekin haastattelijalle tuottavat ongelmia tilanteet, joissa kontaktia informanttiin ei synny ennen haastattelua tai haastattelun aikanakaan.

Bruce Jackson (1986, 70) myöntää, että kontaktin muodostaminen on hänelle täysi mysteeri: ”Rapport is critical to fieldwork, but it’s the only aspect of the entire enterprise I find so mysterious that I can only talk around it, not about it directly. And I don’t know of anyone who can tell you how to make rapport happen”. Itse olen todennut, että joihinkin ihmisiin yksinkertaisesti saa paremmin kontaktin, toisten suhteen ”jään murtaminen” ei onnistu lainkaan. Paljon on kyse haastattelijan luontaisista kyvystä luoda rentoutunut ja hyvä tunnelma. Tähänkin saa kokemuksen myötä varmuutta.

Haastattelu saattaa olla onnistunut, vaikka kontakti pysyisi pinnallisena. Tällainen haastattelu on helppo: haastattelu pysyy täysin tutkimusteeman piirissä:

Haastattelu pysyi siis aivan formaalilla tasolla. Tällaiset haastattelut ovat toisaalta helppoja mutta minulle henkilökohtaisesti melkoisen mitänsanomattomia. Osasyllinen olen itekin, koska en uskalla kysyä. Mielestäni ihmisestä voi kuitenkin aistia kuinka henkilökohtaiselle tasolle hän on valmis menemään. Marjaa en voinut lähestyä muuten kuin kysymällä ”pakolliset”. (KP034P1098)

Kokenut haastattelija tietää, kuinka aloittaa haastattelu suhteellisen neutraaleilla kysymyksillä ennen kuin voi siirtyä henkilökohtaisiin kysymyksiin ja milloin voi siirtyä arkoihin aiheisiin. Ajoituksen valinta ja haastateltavan puheen sävyjen kuunteleminen ovat ratkaisevassa asemassa. (Fetterman 1989, 49.) Aina kontaktin luominen ei yrityksistä huolimatta onnistu.

Poikia kuitenkin enemmän kiinnosti omat herjansa kuin minun juttuni. Aluksi yritin saada taustatietoja heistä ja edes jonkinlaista kontaktia. Kumpikaan ei edes halunnut katsoa minua silmiin. Ajattelin vaan että "voi kun tän sais edes jotenkin kunnialla läpi". Aloitin haastattelun ja heti leikinurkkauksesta [kauppakeskuksen hampurilaisbaarissa] alkoi kuulua niin pahaa mököä, ettei haastattelusta tullut mitään. Lisäksi viereisessä pöydässä oli Janin ja Jukan tuttavina (änekästä ja nenäkästä nuorisoporukkaa), jotka aina välillä sekaantuivat keskusteluamme. Menimme sitten hiljaisempaan kakkoskerrokseen. Koko tilanne otti päähän; haastattelutilanteen keskeytyminen aina vaatii uuden keskittymisen eikä keskittymistä auttanut yhtään poikien levottomuus. [...] Pojat olivat hankalia haastateltavia. Kommentit olivat hyvin lyhyitä ja vastasivat vain siihen mitä kysyin eli heidän juttunsa eivät juurikaan rönsyilleet. Väsähdin jo ihan alussa heidän levottomuuteensa. He ilmoittivat, että he kyllä todella jaksavat istua monta tuntia kanssani. Minun teki mieli tokaista "mut minä en jaksa istua teidän kanssanne". Olinkin helpottunut kun sain kuta kuinkin vietyä haastattelun loppuun. Olin aivan naatti haastattelun jälkeen. Mietin miten opettajaystäväni jaksoi päivästä ja vuodesta toiseen pitää kurissa ja vielä takoa tietoa päähän tällaisille tyypeille. (KP074N0399)

Jos itse olen joskus ajatellut, etten pidä haastateltavastani, ei varmasti informanttikaan aina pidä haastattelijastaan:

Minulla oli heti alussa tunne, ettei Vesa pitänyt minusta lainkaan. Ensinnäkin hän uteli minun koulutustaustani ja suurinpiirtein tuhahteli humanistikoulutukselleni. [---] Olin haastattelun jälkeen melkolailla pökerryksissä. Vesa oli rasittava haastateltava, koska tuntui että hän kyseenalaisti aluksi kaikki kysymäni. Hän vastasi erittäin lyhyesti kysymyksiin, mitenkään pidempään perustelematta. (KP022N0998)

Marjatta Jauhiainen toteaa, että haastattelusta pitäisi muodostua mahdollisimman luonteva kommunikaatiotilanne, jossa haastateltava jakaa tietojaan ja haastattelija suo hänelle inspiroivaa kiinnostusta samalla kun saa haluamaansa informaatiota (Jauhiainen 1982, 188). Tämä on ideaalitalanne. Joskus kontaktin luominen epäonnistuu kuitenkin täysin ja haastateltava saattaa olla jopa vihamielinen. Seuraavassa esimerkissä perheen äiti halusi osallistua tutkimukseen, mutta lapsi ei halunnut haastateltavaksi. Äiti kuitenkin ”velvoitti” tyttärensä keskustelemaan kanssani; äiti ei halunnut jättää minulle tunnetta, että olin tullut heille ”turhaan”. Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on oltava tärkeä kriteeri. Haastattelun pitäisi olla antoisa kummallekin osapuolelle.

Heti alusta oli selvää, että Hanna inhosi ajatusta että joutuisi haastatelluksi. Hän oli piikikäs, kyllästynyt ja melkein vihamielinen. Lähes kaikkiin kysymyksiin hän vastasi joko "joo" tai "ei". Olin helpottunut, kun haastattelu oli ohitse. Hanna on ehdottomasti ollut vastentahtoisin haastateltavani tähän mennessä projektin aikana. (KP056L1198)

Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme toteavat, että haastattelija epäonnistuu silloin tällöin. Aloitteleva tutkija voi sortua kuuntelemattomuuteen ja keskittyä vain kysymysten esittämiseen. Kokenutkin haastattelija saattaa noudattaa liiaksi teemalistansa järjestystä, eikä huomaa esittää sopivia tarkennus- ja syvennyskysymyksiä. Myös haastateltava voi tahattomasti heikentää haastattelun informatiivista antia. Hän pyrkii ehkä antamaan sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia ja yrittää sopeuttaa ne haastattelijan (kuviteltujen) asenteiden mukaisiksi. Lisäksi haastattelijalla saattaa olla vastaajaan ja tutkimustulokseen liittyviä tai aiempien vastausten synnyttämiä odotuksia. Tutkija voi myös tulkita informaatiota oman viitekehjensä pohjalta ja tehdä lisä- ja täydennyskysymyksillä sen mukaisia valintoja. Yhtä hyvin haastattelun epäonnistumiseen saattavat vaikuttaa satunnaiset ympäristötekijät (aika, paikka), haastattelijan ja haastateltavan motivaatio tai haastattelijan sukupuoli. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 103-105; ks. myös Jauhiainen 1982, 190.)

Itse kutsun epäonnistunutta haastattelua nollahaastatteluksi. Hirsjärven ja Hurmeen mainitsemat tekijät vaikuttavat haastattelun tasoon, mutta oman kokemukseni mukaan haastattelu epäonnistuu etenkin jos kontaktin luominen on vaikeaa ja haastateltavan verbaalinen anti niukkaa: sisällöllisesti haastattelu saattaa silloin olla melko tyhjä.

Nollahaastatteluistakin on loppujen lopuksi ollut minulle hyötyä; silloin olen harjoittanut eniten itsekritiikkiä. Toisaalta en ole aina myöntänyt, että syy olisi pelkästään itsessäni.

Haastattelu osoittautui kuitenkin aikamoiseksi fiaskoksi. En saanut juuri mitään irti Tonista. Vastaukset olivat "joo" "ei"-tyyppisiä. Oikeastaan minkään kysymyksen kohdalla en saanut montaa lausetta peräkkäin, minkäänlaista pohdiskelua ei syntynyt. Jo haastattelun aikana meinasin vaipua epätoivoon, kun huomasin millainen tilanne oli. [--] Toni sinänsä oli reipas jääkiekkoilijanuori, eikä ujostellut minua mitenkään, vaikutti jopa uteliaalta. Vastaukset eivät vaan meinanneet irrota. Olin tyytyväinen kun haastattelu oli ohitse, mutta soimasin samalla itseäni ammattitaidottomuudesta. Mutta ehkä sille ei kertakaikkiaan voi mitään jos ei saa nuoren "runosuonta" puhkeamaan. (KP06N0898)

Muistikirjaani kirjoitin lyhyesti, mutta paljastavasti:

Tänään oli Tonin haastattelu. Siis aivan kaamee. Joo, ei –tyyliä. Nolo olo. (MK0898)

Vaikka haastateltava olisi motivoitunut eikä esimerkiksi lainkaan ujo, on ”puhumaton” informantti on vaikea tapaus haastattelijalle. Tämä on erittäin turhauttavaa ja raskastakin.

En saanut aiheista juuri mitään irti. Minulla olikin koko ajan väkisin tenttaamisen fiilis. Tällaiset haastattelut ovat erityisen raskaita. Toisaalta haastattelu etenee hyvin loogisesti, kun haastateltava ei ole suulas eikä ala assosioimaan. Toisaalta tällaiset haastattelut etenevät hyvin nihkeästi ja väkinäisesti, koska se etenee 'kysymys-vastaus kysymykseen-uusi kysymys'-muodossa hyvinkin tiukasti. (KP033P1098)

Myös ulkonäköön liittyvät seikat voivat toisinaan olla yllättävän ratkaisevia kontaktin luomisessa. Vaatetus ja korut ovat saattaneet olla yksi tekijä kontaktin onnistumisessa tai epäonnistumisessa joissakin haastatteluissa. Nuorten haastatteluissa en esimerkiksi koskaan ottanut nenärenkaitani pois. Varsinkin tutkimuksen alkuvaiheessa nenäkoruni aiheuttivat keskustelua; ne olivat vasta tulleet muotiin ja sain paljon positiivisia kommentteja nuorilta. Vanhempien sen sijaan oletin olevan konservatiivisempia, ja otin usein renkaat pois mennessäni haastattelutilanteeseen.

H. Russel Bernard Bernard (2002, 220) mukaan pienillä seikoilla saattaa olla suurikin merkitys haastattelun onnistumisessa. Hän kehoittaakin käyttämään tervettä järkeä, kun valitaan sopivaa asua tutkimustilanteeseen. Nuoria haastellessani vastassa saattoi trendinuori viimeisine muotivaatteineen ja minulla oli hippivaatteet. Joskus minä taas olin jakkupukuineni ylipukeutunut mennessäni tapaamaan maatalon emäntää. Pohdin tätä kenttäpäiväkirjoissanikin.

Aina haastatteluun mennessäni pohdin etukäteen tehtyjen puheluiden perusteella, että minkälainen on kulloinenkin "kenttä-look". Tavallisesti perheen taustasta (ammattien perusteella jne.) päättelen, mikä saattaisi olla sopivaa pukeutumista ja esimerkiksi voinko pitää nenärenkaita. Usein olen mennyt todella metsään. Ne kerrat jolloin olen ottanut renkaat pois, minun olisi kannattanut jättää ne, koska haastateltava perhe onkin osoittautunut jollain tavalla boheemiksi. Mennessäni Marjan luo minulla oli aivan ylipukeutunut olo. Marjan haastattelu oli viimeinen ennen Helsinkiin lähtöäni ja olin pukeutunut normaalia arkipäivää paremmin. Marja oli juuri tullut töistä ja varmaan väsynyt viikon ohjelmasta, koti odotti siivoamista, tukka pesemistä jne. (KP034P1098)

Grönfors (1982, 56) toteaa, että asun ei pitäisi estää tiedon saamista tai kohtuuttomasti muuttaa sen laatua. Tutkimussuhteeseen saattaa vaikuttaa negatiivisesti, jos tutkittavat kokevat olevansa sosiaalisesti ja taloudellisesti etäällä tutkijasta. Pukeutuminen on yksi asia, joka vaikuttaa tähän. (Ks. myös Fetterman 1989, 55.)

Tilanne: paikka, aika, keskittyminen

Metodikirjallisuudessa korostetaan, että haastattelupaikan tulee olla tarpeeksi rentouttava sekä haastateltavalle että haastattelijalle, samoin haastattelun ajankohdan. Molempien osapuolien tulisi pystyä keskittymään pelkästään haastatteluun ilman häiriötekijöitä. (Ks. Grönfors 1982, 111; Hirsjärvi & Hurme 1982, 61.)

Haastattelutilanteen ensimmäisiä vaatimuksia on kiireettömyys. Tilanteen tulisi olla rauhallinen, jossa muuta toimintaa ei aseteta etusijalle. Hyvin pienetkin seikat saattavat

rikkoa tilanteen harmonian. Jos näitä riitasointuja esiintyi haastattelutilanteessa, kirjoitin niistä aina kenttäpäiväkirjaani. Varsinkin syksyllä 1998 ensimmäisten perhehaastattelujen aikaan olin vielä harjaantumaton kohtaamaan häiriötekijöitä ja keskeytyksiä. Olin tottunut haastattelemaan nuoria, ja tavallisesti informanttina oli yksi nuori kerrallaan. Nuorten haastattelut tehtiin julkisissa tiloissa. Tilanne keskeytyi hyvin harvoin jonkun muun toiminnan vuoksi, koska sekä informatti että minä olimme molemmat tulleet tiettyyn paikkaan tiettyyn aikaan juuri haastattelua varten; se ”pyhitettiin” haastattelulle. Vanhempien haastattelut puolestaan tehtiin informanttien kotona. Haastattelujen tunnelma oli erilainen, olihan paikalla usein enemmän väkeä kuin yksi haastateltava ja tilanne keskeytyi usein muun toiminnan takia. Alussa minun oli hankala sopeutua tähän ja ärtymykseni on luettavissa myös kenttäpäiväkirjoistani.

Alkupuolisko haastattelusta meni mielestäni hyvin, mutta sitten kun Pikku Kakkonen loppui, alkoikin lapsiterrori, mikä ei loppunut enää koko haastattelun aikana. Minun oli mahdotonta lasten kiljumisen ja huomionkipeyden aikana keskittyä ja miettiä järkevästi, mitä kysyä seuraavaksi. Haastattelun loppupuoli onkin omalta sekä Riikan [perheen äiti] keskittymisen osalta melko lailla pätkittäistä ja kyselin paljon epäolennaista. Molempien into haastatteluun herpaantuu selvästi lasten mekastaessa. (KP053V1298)

Onneksi haastattelu sujui paljon paremmin mitä olin odottanut. Lapset tosin välillä terrorisoivat haastattelua aika lahjakkaasti. Tavallisesti pidän kyllä lapsista, mutta nyt mieleni teki melkein irvistellä kolmevuotiaalle Sirulle, jonka huomionkipeys oli välillä todella ärsyttävää. (KP054V1298)

Keskeytyksiä suurempana haasteena olen kuitenkin pitänyt sitä, että on usein ollut hankalaa mennä tuntemattoman ihmisen kotiin.

Minulla onkin tästä kotihaastattelusta jälkeensä sellainen kuva, että minä olin hänen alueellaan. Hän ei halunnut jostain syystä yrittää tai vaivautua enempää kuin mitä oli pakko. Kun olen tavannut nuoria kahviloissa jne. niin usein tunnelma on ollut "emme ole kenenkään maalla, tämä on neutraali tila, voimme jutella vapaasti. Olemme tulleet tänne juuri tämän haastattelun vuoksi". Sitten onkin vain nuoren persoonasta kiinni, kuinka vapaasti hän puhuu. (KP010N0898)

Joskus tuntuu haastattellessa toisen kotona, että on tunkeutunut toisen yksityisalueelle. Tällainen tunne minulla on ollut usein varsinkin aikuisten haastatteluissa. Aikuisia minun on muutenkin ollut hankalampi lähestyä. (KP031P1098)

Jostain syystä Järvisille oli erittäin helppoa mennä. Usein minulla on perhehaastatteluissa tunne, että tunkeudun jonkun yksityisalueelle; sekä ihan fyysisesti tilaan että henkisesti toisen reviirille utelemaan asioita. Tunnetta tietysti lieventää se, että lähes kaikki ovat itse ilmoittautuneet tutkimukseen ja ovat avoimia puhumaan ajatuksistaan. Perhehaastatteluissa kuitenkin ei saa otetta niin helposti aikuisen maailmasta ja elämäntilanteesta kuin nuorten haastatteluissa; nuoret mieluummin esittelevät itseänsä ja kertovat "kaikki asiansa", jopa kysymättä. (KP032P1098)

Pohdin melko paljon kenttäpäiväkirjoissa haastattelupaikan merkitystä haastattelun onnistumiselle. Hirsjärvi ja Hurme (1982, 61) korostavat kodin olevan ihanteellisin paikka haastatteluille. H. Russel Bernard (2002, 220) puolestaan huomauttaa, ettei yhtä ainoaa sopivaa paikkaa haastattelulle ole, vaan haastattelupaikka tulisi valita informantin mukaan. Ennen haastattelua kysyin nuorelta, missä hän haluaisi tavata, ja esitin esimerkkejä missä haastatteluja on aiemmin tehty. Matkaviestintä-projektissa tapasimme nuoret kodin ja koulun ulkopuolella, tavallisesti kahvilassa, hampurilaisbaarissa, kirjastossa tai nuorisotilassa. Tein muutamia teinihaastatteluja myös nuoren kotona ja koulussa. Haastattelutilanne saattoi olla hyvin rauhallinen ja häiriötön, mutta usein nuori kertoi paljon varovaisemmin elämästään ja ajatuksistaan kotonaan. Valtaosa nuorista halusi tavata kahvilassa tai esimerkiksi kirjastossa. Julkisissa tiloissa tekemieni nuorisohaastattelujen tunnelma ja taso olikin huomattavasti parempi. Mielestäni nuoreen sai luottamuksellisemman kontaktin, kun ympärillä ei ollut tuttuja aikuisia vaikuttamassa haastatteluun. Paras mahdollinen paikka nuoren haastattelulle oli mielestäni jokin neutraali tila, johon molemmat tulivat juuri haastattelun vuoksi. (Ks. myös Oksman & Rautiainen 2001, 83.)

Perheiden haastattelut sen sijaan onnistuivat parhaiten nimenomaan kotona. Koska haastattelujen tavoite oli myös hahmottaa perheiden sisäistä dynamiikkaa ja keskinäistä viestintää, onnistui havainnointi parhaiten nimenomaan kotiympäristössä. Pienten lasten vanhempien haastattelut oli käytännön syistä helpointa järjestää kotiin; arkirutiineja

ruuanlaittoineen pystyi hoitamaan haastattelun yhteydessä, vaikka keskittyminen haastatteluun kärsikin. Lasten haastattelut oli myös tutkimusetiikankin puolesta järkevintä tehdä kotona, tarvittiinhan haastatteluihin vanhempien lupa. Toisin kuin nuorilla, kotiympäristön tuttuus näytti vähentävän lapsen haastattelujännitystä. (Ks. myös Oksman & Rautiainen 2001, 83-84.)

Metodikirjallisuudessa haastattelun ihannepituudeksi määritellään sellainen, että haastatteluteemat voidaan käsitellä riittävän perusteellisesti, mutta tilanne ei saa kyllästyttää tai väsyttää. Haastattelijan tulee tarkkailla haastateltavaa ja jos tarvetta on, keskeyttää haastattelu ja sopia jatkohaastattelu-aika. (Grönfors 1982, 108; Hirsjärvi & Hurme 1982, 62.) Tutkimushankkeiden aikataulut ovat usein niin kireitä, etteivät uusinta- tai täydennyshaastattelut ole mahdollisia. Siksi kukin haastattelutilanne tulisi rauhoittaa ulkopuolisilta häiriötekijöiltä ja kiireeltä. Haastattelija säästää työaika ja hermoja vaatiessaan rohkeasti tätä.

Sitten oli Kari [isä] vuoro. Olin typeryys hämmästyksestä, kun hän ilmoitti, että hänen pitäisi ennen pimeän tuloa mennä keskustaan. Olin hämmentynyt, koska vielä ennen Ville [poika] haastattelua hänellä ei ollut mitään kiirettä minnekään. Villen haastattelun aikana olin kuullut hänen kyllä sopivan puhelimesta jostain tapaamisesta, mutta en ollut uskoa korviani että sopimus oli koskenut sitä iltaa. Kysyinkin, kuinka kauan ajassa tarkoittaa "ennen kuin tulee pimeä" ja sain vastaukseksi, että puolisen tuntia. Kihisin samaan aikaan kiukusta ja yritin samalla järkeillä mitä olisi järkevintä tehdä; lopettaa isän haastattelu ennen kuin oli alkanutkaan vai yrittää ehtiä jäljellä olevassa ajassa mitä mahdollista ja keskittyä olennaiseen. Päädyin jälkimmäiseen ratkaisuun ja vedin haastattelun tiivistelmänä läpi. Luut sain, mutta en lihaa ympärille, ei ollut juuri aikaa pumpata lisäkysymyksillä. Itse asiassa haastatteluun kului kolme varttia ja jatkoimme juttua vielä autossa. Silti harmitti, ettei ehtinyt mennä asioita kunnolla läpi. Samalla taas mietin, että tulevien haastateltavien kontaktipuheluissa pitää muistuttaa ja alleviivata ajan ja haastattelutilanteen rauhan puolesta. Nuorten kanssa oli harvoin tällaisia ongelmia. He saattavat kyllä pitkästyä istumaan, mutta harvoin päättävät ex-tempore lähteä kiittämään, jos ollaan sovittu että kannattaa varata pari tuntia aikaa. (KP132P0999)

Haastattelutilanne pitäisi siis rauhoittaa kiireeltä, mutta levottomuutta voi aiheuttaa myös haastateltavan tai haastattelijan hermostuneisuus. Omakin keskittyminen kärsii, jos haasteltava ei jaksa keskittyä haastatteluun. Haastateltavan levottomuus saattaa johtua kiireestä, vaikka hän ei siitä mainitsisikaan tai esimerkiksi motivaation puutteesta.

Mikko vaikutti heti alusta asti siltä, ettei hän jaksaisi kauan keskittyä haastatteluun. Hän liikehti levottomasti, pyöri ja kiemurteli jatkuvasti. Noin tunnin keskustelun jälkeen Mikko kysyikin "monesko sivu sulla on menossa". Tapaamisen alussa olin nimittäin kertonut, että minulla oli kahdeksan sivua kysymyksiä. Koska en tavallisesti haastattelun aikana käsittele teemalistoja, Mikko ilmeisesti tulkitsi, että olimme vasta ensimmäisessä kysymyspaperissa. Haastateltavan levottomuus saa aina minutkin hermostuneeksi. Tällaisissa tilanteissa on aina tunne, että haastattelu pitää hoitaa pois mahdollisimman pian. Niinpä ei itsekään jaksa kuunnella kaikkia juttuja kovin tarkkaan. [...] Mikon haastattelu oli melko lyhyt mutta silti se oli aika rankka. Jos huomaan, että haastateltava ei jaksa keskittyä olemaan aloillaan, tulee minunkin oloni levottomaksi ja haluan tilanteesta eroon mahdollisimman pian. Näissä haastatteluissa on suurin riski sivuuttaa tärkeitäkin teemoja ja kysymyksiä. (KP077N0399)

Haastattelun ihannepituus on aina paljon persoonasta ja tilanteesta kiinni, standardia on mahdotonta määrittää (Grönfors 1982, 108; Hirsjärvi & Hurme 1982, 62). Lyhin haastatteluni matkaviestintä-projektissa kesti viisitoista minuuttia ja siinäkin oli vartti liikaa; lapsen äiti pakotti lapsensa haastateltavaksi (aiemmin mainittu KP056L1198). Haastateltavan motivaatio osallistua haastatteluun onkin mielestäni määräävimpiä tekijöitä haastattelun pituudelle.

Myös tekniset ongelmat saattavat haitata haastatteluun keskittymistä: laitteet eivät toimi ja haastattelu menee pilalle. Toisinaan virheen huomaa vasta haastattelun jälkeen. Tutkimusprojektin alussa yritin peittää varsinkin aikuishaastateltavilta tekniset ongelmat. Ajattelin vaikuttavani epäammattitaitoiselta, jos en osannut hallita yksinkertaista nauhuria. Jos huomasin, että joku osio haastattelusta ei ollut nauhoittunut, en kertonut siitä informantille.

Olimme jo hetken keskustelleet, kun huomasin, ettei kuulokkeista kuulu mitään. Ajattelin irtomikin patterin olevan lopussa ja otin piuhat irti ja jatkoin nauhoitusta kiinteällä mikrofonilla. Hotellissa sitten huomasin, että olin vain laittanut kuulokkeiden ja mikin piuhat väärinpäin. Kyllä harmitti oma huolimattomuus. Oikeastaan en edes kunnolla muista, mitä loppuhaastattelussa tuli esille, kun harmittelin, että haastattelun hedelmällisin osuus ei ollut tallentunut. (KP031P1098)

Jokisen haastattelussa sattui paha moka. Nauhan loppuessa käänsin A-puolen päälle ja nauhoitin ensimmäisen haastattelun päälle noin vartin ajan. Huomasin tämän haastattelun aikana ja sen jälkeen konseptini olivatkin tyystin sekaisin, en kuitenkaan kertonut virheestäni Marjalle [haastateltava]. Lähdin pois helpottuneena siitä, että haastattelu oli ohi, mutta harmistuneena siitä että olin tehnyt niin pahan moka. Meninkin junan ravintolavaunuun ottamaan muutaman lohdutussiiderin. (KP034P1098)

Tutkimusprojektin edetessä sain kuitenkin itsevarmuutta. Jos kesken haastattelun huomasin esimerkiksi pattereiden loppuneen ja nauhoituksen joltain osin epäonnistuneen, ilmoitin heti tilanteesta ja selitin kysyväni jotkut asiat uudelleen, jotta arvokas informaatio saataisiin nauhalle.

Haastatteluissa joutuu toisinaan kohtaamaan todella hämmentäviä tilanteita, jotka vaikuttavat keskittymiseen. Joskus perhehaastattelun aikana vanhemmat alkoivat riidellä haastatellukseni lasta toisessa huoneessa. Hankalissa tilanteissa tavallisesti käyttäydyin niin, ”etten ole kuullut tai nähnyt mitään”. Yritin ”piiloutua” tutkijan roolin tai naamion taakse ja suhtautua tilanteeseen hyvin objektiivisesti, näyttämättä omia tuntemuksia. Toisinaan tilanne saattoi olla niin hämmentävä, että oma henkilökohtainen asenne tuli ilmi. Seuraavan esimerkin nuorisohaastattelu oli hämmentävimpiä kokemuksia koko tutkimusprojektin aikana. Hankkeen alkuvaiheessa minulla ei ollut mielessäni mitään toimintamallia, miten tilanteessa tulisi toimia. Yritin käyttäytyä neutraalisti, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Olin ihmetellyt kuinka Kirsi välillä vaikutti hiukan poissaolevalta ja tärisi. Kun hän hetken päästä pyysi saada polttaa, ajattelin että hänellä oli vain ollut "niksat". Haastattelun hämmentävin kohtaaminen oli, kun Kirsi pyysi saada käydä vessassa. Sieltä

tullessaan hän vaikutti vielä enemmän poissaolevalta ja tärinäkin oli helpottunut. Katse oli harhailevampi ja minulle tuli mieleen, että olimme palanneet alkuun, jolloin hän ei edes katsonut silmiini. Ajattelin "mitähän hän nappasi siellä vessassa". Kirsin olemus oli muuttunut niin paljon. Kommentitkin olivat yksioikoisempia eikä hän enää jaksanut analysoida vastatessaan. Koska haastattelu alkoi siis takkuamaan, ajattelin luovuttaa suosiolla, enkä enää ottanut muita teemoja esille, vaikka olinkin ajatellut että Kirsilta saattaisi tulla yksi jos toinenkin terävä mielipide. Tarkkailin muutenkin hänen olemustaan; kalpeus ja hoikkuus ei enää mennytkään vegaaniruokavalion piikkiin. Olen varma, että Kirsi oli ottanut naistenhuoneessa jonkinlaisen tripin huumeiden maailmaan. (KP017N0998)

Joskus hämmentävän tilanteen saattaa aiheuttaa yksi lausekin, joko haastateltavalta tai haastattelijalta. Omia virheitään pitäisi pystyä korjaamaan, jos huomaa sanoneensa jotain sopimatonta. Joskus vaaditaan ”näyttelijäntaitoja”, kun hämmentyy haastateltavan sanoista, mutta haluaisi haastattelutilanteen jatkuvan ongelmattomana.

Pekka pohti että kaikki asiathan tulee jälkikäteen mieleen ja harmitteli ettei hänestä juuri haastattelutilanteessa ollut apua. Sitten hän muisti että antamassani käyntikortissa oli sähköpostitunnukseni. Hän sanoi kirjoittavansa minulle jos keksisi myöhemmin jotain. Siihen Mirja[-vaimo] tokaisi hiukan tuohtuneena: "Niin, hyvähän se on kirjoitella nuorelle tytölle". Tuosta jäi jotenkin paha mieli ja siitä hetkestä alkaen halusin vain pois paikalta. Minulle kun jäi tunne, että Pekka yritti flirttailla kanssani ja Mirja huomasi sen. Oli aika hankala olo. (KP035V1098)

Objektiivisuus haastattelutilanteessa

Ennakkoluulot haastateltavan suhteen saattavat vaikuttaa paljonkin asennoitumiseeni haastatteluun. Seuraavassa esimerkissä sovin samaksi päiväksi kaksi haastattelua. Kontaktipuhelun aikana loin haastateltavista mielikuvat, jotka vaikuttivat valmistautumiseeni haastatteluihin.

Panu kuulosti puhelimesta mielestäni jotenkin omituiselta. Syynä pidin sitä, että Panu oli kipeä ja hänen oli hankalaa puhua. Toisaalta edelleen ajattelin puhelun perusteella, että Panussa oli jotain erikoista. Olin hänen jälkeensä yhteydessä Mikan, toiseen haastateltavaani. Mika tuntui kovin reippaalta ja innokkaalta osallistumaan haastatteluun. Harmittelinkin että olin sopinut ensiksi Panun haastattelun ja sen jälkeen samaksi päiväksi Mikan haastattelun. Mietin, että sitten Panun haastattelusta tulisi rutiininomaisempi, koska halusin varmistella että minulta riittäisi erityisesti ruutia vielä Mikan kohtaamiseen. Arvotin siis haastateltavat etukäteen. Panu, joka siis tuntui ei-niin-kiinnostavalta-tyypiltä, ansaitsi mielestäni rutiinimaisemman haastattelun kuin kiinnostavammalta kuulostanut Mika. Koko ennalta kuvitteleman kuvio tietysti mullistui täysin. Panu osoittautui yhdeksi niistä haastateltavista, jonka kanssa minulla todella synkkäsi. Tuntui, että toinen ymmärsi toista lähes puolesta sanasta ja toisaalta jos jommallakummalla jäi jotain epäselväksi niin heti pystyi sanomaan "mitähän sä nyt oikein tarkoitat?" tai "puhutaankohan me nyt ees samasta asiasta?". Jos minusta tuntuu etten ymmärrä mistä haastateltava puhuu, annan usein sen ikään kuin mennä ohi korvien ja kuittaamaan vaan "joo". En halua vaikuttaa heidän silmissään typerältä. Panun seurassa ei tuntunut olevan tätä vaaraa, vaan keskustelimme kuin kaverukset keskenään — tai ainakin minulla oli tällainen illuusio. Panu vaikutti kypsältä ollakseen vasta kolmetoistavuotias seiskaluokkalainen. Hän oli pohdiskelija ja analyttinen ja pystyi juttelemaan kaikista asioista. Mikan haastattelussa oli aivan erilainen tunnelma kuin Panun kohtaamisessa. Taso oli paljon pinnallisempi. Juttelimme kyllä paljon hänen harrastuksistaan ja etenkin triathlonista mutta silti en päässyt perille hänen persoonastaan enkä syvemmin kiinni siihen mitä hän todella ajatteli asioista. Mielestäni Mika ei juurikaan analysoinut asioita eikä häneltä saanut juurikaan mielipiteitä vapaaehtoisesti vaan mielipiteitä piti kysellä erikseen. (KP071N0399)

Olen myöntänyt itselleni, etten kohdellut haastateltaviani tasavertaisesti. Hankalilta vaikuttavat haastateltavat saivat minulta huomattavasti rutiininomaisemman kohtelun kuin ne, jotka arvioin palkitseviksi tutkimuskontakteiksi. Henkilökohtaiset mieltymykset tietynlaisiin ihmisiin heijastuivat väistämättä työhöni.

Vaikka Johanna oli iloinen ja puhelias, en jotenkin tuntenut oloani luontevaksi hänen seurassaan. Harhailin koko haastattelun ajan kummallisesti kysymysten välillä ja hypin

hermostuneesti teemasta toiseen. Silti haastattelussa vierähti reilut kaksi tuntia. Minulla on lähes aina haastattelun aikana tunne, että "tän tyyppin kanssa voisin ystäväystyä jos olisimme samanikäisiä" tai "tästä ihmisestä en pidä". Johannasta jäi fiilis, että tyyppi sinänsä oli ok, mutta meillä ei olisi ollut mitään yhteistä. (KP084N0499)

Seuraava haastattelu:

Edellinen haastateltavani oli ollut Johanna, joka tuntui hyvin tavalliselta, kilttiltä ja tervehenkiseltä nuorelta. Tällaiset haastattelut ovat tavallisesti helppoja, mutta valitettavasti tapaamisista muodostuu hyvin rutiininomaisia. Ja ikävä kyllä, jos tulee "tavallista tarinaa", en ehkä osaa suhtautua tarpeeksi kiinnostuneesti nuoreen ja ehkä se aiheuttaa fiiliksen, että haastateltava ei välttämättä avaudu niin helposti. Tutkija on varmasti osasyylinen siihen, että haastateltavasta ei irtoa mitään syvällisempää. Toisten kanssa vaan kemia yksinkertaisesti pelaa paremmin. Kristiinan kanssa alkoi heti synkkaamaan. Totesin jo ulkonäöstä Kristiinan olevan "minun tyyppinen ihminen". Hän oli iloisen näköinen peikkotyttö punaisine pystyhiuksineen ja rentoine farkkuasuineen ja inkaetnolaukkuineen. Olen kyllä huomannut viihtyvänä huomattavan hyvin tällaisten "pahatapaisten" nuorten parissa. Nautin kuunnella heidän melkoisen hurjasta ja vauhdikkaasta elämästään. En olisi voinut viisitoistavuotiaana kuvitellakaan eläväni yhtä vapaata elämää kuin he. (KP085N0499)

Kun vertasin edellisiä haastatteluja toisiinsa, ne olivat hyvin eritasoisia. Edellisessä haastattelussa minä olin ratkaisevammassa roolissa; johdin selvästi keskustelua, teemojen käsittelyjärjestelyä, haastattelun pituutta. Jälkimmäinen oli hyvin keskustelunomainen. Sisällöllisestikin siitä tuli paljon rikkaampi.

Olen pohtinut paljon sitä, miksi selvästi suosin jotakin haastateltavaa. Räikeimmin tämä on tuli esille seuraavassa haastattelussa, jossa haastattelin neljää lukiolaiskaverusta. Tapasin heidät kaikki yhdessä, mutta itse haastatteluun jaoin heidät pareiksi.

Tapasimme asemalla, josta menimme kahvilaan. Yllättäen puheliain ei ollutkaan Tino vaan Santtu. Jamppa ja Santtu menivät syömään toiseen pöytään ja Tino ja Peksu tulivat haastateltaviksi. Pian totesin että tästä osioista tulisi lattea ja lopetin heidän haastattelunsa melko lyhyeen. Halusin mieluummin kuluttaa energiaani Jamppaan ja

Santtuun, jotka selvästi olivat avoimempia ja puheliaampia. Tämä ratkaisu osoittautuikin oikeaksi; tällä kaksikolla oli selkeämmät mielipiteet. Jälkeenpäin mietin omaa rooliani tutkijana, koska tässä selvästi harrastin jonkinlaista haastattelu"rasismia". Kaikki haastateltavat eivät välttämättä saa tasa-arvoista kohtelua. Jos jonkun kanssa juttu yksinkertaisesti sujuu paremmin ja jos toisen kanssa joutuu pumppaamaan lauseita irti, niin todellakin mieluummin käyttää voimavarojaan tämän "helpomman" tapauksen kanssa. Itse asiassa ns. helpomman haastateltavan kanssa ei joudu juuri käyttämäänäkään energiaansa; tilanne vie niin mukanaan että itse aidosti kiinnostuu toisen sanomisista. (KP061N0199)

Haastattelutilanne ja –kontakti saattavat olla haastattelijalle ja haastateltavalle hyvinkin erilaiset. Ellei tutkimussuhde jatku haastattelun jälkeen, on hankala arvioida sitä, milloin haastattelu on ollut informantille mieluisa kokemus:

Vaikka minulle jäikin haastattelusta melko negatiivinen kuva, sain Heljältä innostavaa palautetta seuraavana päivänä [Heljä oli ollut menossa sokkotreffeille haastattelun jälkeen]. Tekstiviestissä oli: "Ne treffit ei onnistunu taaskaan mut ehkä sit ens kerral jos sellasii sit ees tulee!!! Oli mukavaa olla haastattelussa". Tuntuu luottamuksen osoituksella jos nuori haastattelun jälkeenkin vielä kertoo kuulumisistaan - ja varsinkin jos palautteena saa "oli mukavaa olla haastattelussa". Podinkin hiukan huonoa omaatuntoa siitä, että minusta haastattelu oli tuntunut aika vaikealta. (KP088N0499)

Bruce Jacksonin (1986, 70) mukaan on miellyttävää työskennellä sellaisten ihmisten kanssa, joista pidämme, mutta kenttätöyssä pääkriteerinä tulee olla se, keneltä saamme merkittävää tietoa. Juuri näistä, joilta sai merkittävää tietoa, tuli avaininformanttejani – ja samalla niitä, joita suosin haastattelutilanteessa. He olivat usein hyviä kertojia ja heillä oli selkeitä mielipiteitä. Henkilökohtaisella tasolla puolestaan samankaltainen huumorintaju yhdisti. Tärkeää haastattelussa onkin saatu informaatio, mutta myös se, että sekä haastateltava että haastatteliija viihtyvät tilanteessa.

Haastattelunäytelmän roolijaot

Haastattelun rooleihin liittyy sekä valtaa että auktoriteettia (ks. Aro 1996, 289.) Nuorisohaastatteluissa pidin tärkeänä sitä, etteivät nuoret olisi pitäneet minua samanlaisena auktoriteettina kuin vaikkapa opettajiaan. Ollessani sijaisopettajana huomasin, että minun tapani lähestyä nuoria oli ”kaverillisuus”. En pystynyt vakuuttamaan nuoria yläpuolella olevalla auktoriteettiasemalla, vaan paremminkin vetoamalla heidän yhteistyöhalukkuuteensa ja olemalla ”samalla puolella”. Haastatteluissa halusin antaa samanlaista kuvaa itsestäni. Aikuishaastatteluissa minulle on sen sijaan oli tärkeää, että antaisin ennen kaikkea ammattitaitoisin, mutta samalla helposti lähestyttävän ihmisen vaikutelman. Usein halusin korostaa pitäväni heitä asiantuntijoina asioista, joista minä noviisina tuloin heiltä oppimaan (vrt. Aro 1996, 289). Osin tässä oli kysymys iästäni; olin nuorempi kuin aikuishaastateltavani. On vaikea itse arvioida miten tämä onnistui. Joissain aikuishaastatteluissa oli pyrittävä poistamaan auktoriteettiasema, jotta informantti olisi keskustellut vapautuneesti.

Olin varautunut Helinän tapaamisessa siihen, että hän ainakin aluksi suhtautuisi minuun auktoriteettina. Hän välillä teititteli minua puhelimessa, vahva paikallinen murre vaan lisäsi minulle tunnetta, että olisin 'Tampereen yliopistolta' auktoriteetti hänelle. Ajattelin ennen haastattelua tämä asenteen saattavan lyödä Helinän täysin lukkoon. Mutta hän suhtautuikin minuun täysin luontevasti. Ilmeisesti se, että olin nuorempi mitä hän oletti, vaikutti asiaan. (KP046P01198)

Pari- ja ryhmähaastatteluilla on hyvät ja huonot puolensa, ja niihin liittyy vielä enemmän roolikysymyksiä kuin yksilöhaastatteluihin. Mitä useampi informantti on haastateltavana, sen vaikeampi on pitää haastattelutilannetta koossa. Ryhmähaastattelu saattaa onnistua erinomaisesti, kun informantit keskustelevat keskenään ja stimuloivat toinen toisiaan puhumaan. Silloin haastattelijan rooli voi olla helppokin; saa keskittyä vain kuuntelemaan ja löyhästi ohjailemaan keskustelun tematiikkaa. Tutkimusprojektin alussa minun oli kuitenkin hankala hallita ryhmähaastattelutilanteita.

Haastattelun jälkeen olin aika pyörryksissä; kolme informanttia aloittelijalle oli hiukan liikaa. Tiesin unohtaneeni paljon asioita eikä ryhmähaastattelussa yleensäkään oikein

saa keskittyttyä yksilöllisiin kertomuksiin. Tässä tapauksessa en yksinkertaisesti muistanut kuka oli sanonut mitään tarkalleen, joten en osannut palata asiaan tarkemmin myöhemmin. Lisäksi muiden huomio lopahti tilanteessa, jossa yksi pääsi pidempään selittämään omia näkemyksiään. En siis anna tästä haastattelusta kovin hyvää arvosanaa itselleni. Ehkä harjoituksen kautta myös ryhmähaastattelut alkavat rullaamaan tehokkaammin. (KP002N0898)

Lopetin haastattelun suhteellisen tyytyväisin mielin. Vasta purkaessani nauhaa huomaan virheeni. Taas joudun toteamaan ryhmähaastattelujen onnistuvan minulta harvoin. Ryhmätilanteessa on liikaa yksityiskohtia muistettavaksi (vaikka tekisikin muistiinpanoja), jotta osaisin niihin tarpeeksi tehokkaasti tarttua. Tai ainakin taustatiedot pitäisi olla hyvin hallussa jo etukäteen. (KP008N0898)

Pari- tai ryhmähaastatteluissa usein joku haastateltavista johtaa puhetta parin tai koko ryhmän puolesta. Tällaista tilannetta on erittäin hankala pitää tasa-arvoisena:

Titta vastaili ensimmäisenä kysymyksiin ja johdatteli tyttöjen keskustelua aika selvästi. Koska minulla on ollut haastateltavana muitakin näitä tyttöpareja, olen miettinyt että nämä hiljaisemmat ja passiivisemmat informantit (Hannan kaltaiset) jäävät suotta näiden puheliaampien varjoon. Heillä saattaisi olla ihan omanlaisensa jutut, jotka eivät edes pääse esille aktiivisemmän kaverin johtaessa puhetta. (KP007N0898)

Joissain ryhmähaastatteluissa tulee ilmi myös ryhmän arkaakin sisäistä dynamiikkaa, etenkin perhehaastatteluissa:

Kuva haastattelutilanteesta olisi ollut kuin suoraan Disney-elokuvasta: isä istui itseoikeutetusti nojatuolissa, vanhempi poika istui äidin ja pikkuveljen kanssa sohvalla; pikkuveli lepäsi äitinsä sylissä. Perheellä tuntui olevan rauhallinen ja mukava tunne keskenään. Väliin tosin tuli säröjä, kun kävimme läpi perheen ajankäyttöä. Tiina-äidin mukaan Ari-isä oli aivan liian vähän kotona, aina liikaa menossa. Mietin miten turvallinen tilanne haastattelutilanne on kritisoida perheenjäsentä. Vieraan (tutkijan) seurassa toinen ei tohdi ottaa nokkiinsa tai suuttua. Silti arkojakin asioita on helppo ottaa

puheeksi (ja kritisoida toista), koska muutenkin haastattelussa otetaan puheeksi intiimejä aiheita. (KP154P1199)

Ei-johdattelevan menetelmän mukaan haastattelijan tulisi keskittyä lähinnä kuuntelemaan ja hänen tulisi puhua vain pyytäessään haastateltavaa tarkentamaan sanomaansa. Haastattelu etenee usein kauaksi tutkimustematiikasta, jolloin haastattelijan on puututtava asiaan. Haastattelijalla ratkaisee, milloin informantti on eksynyt teema-alueesta liiaksi. Tutkija ei kuitenkaan saa keskeyttää haastateltavaa ja muutenkin hänen tulee johdattaa puheenaihe hienovaraisesti takaisin tutkimusongelmaan. (Grönfors 1982, 108; Jauhiainen 1982, 177.)

Laura Aro (1996, 292) on jaotellut haastatteluteemojen käsittelyn kolmeen tapaan: 1) Tutkija noudattaa uskollisesti teemalistaa ja haastateltava vastaa kysymyksiin ja tarkennuksiin. 2) Teemalistaa noudatetaan, mutta tutkija antaa haastateltavan puhua hänelle läheisistä aiheista tai tutkija ottaa esille asioista, joista uskoo haastateltavan olevan kiinnostunut. 3) Teemalistaa ei noudateta juuri lainkaan, vaan tutkija antaa haastateltavan puhua tai olla puhumatta niistä aiheista, jotka kuuluvat tutkimuksen tavoitteisiin. Tutkija kiinnittää runsaasti huomiota haastateltavan omaan maailmaan ja kerrontaan.

Etukäteen on mahdotonta tietää, millaiseksi haastattelu muodostuu; haastattelunäytelmällä on aina oma juonensa. Se riippuu haastattelijan ja haastateltavan persoonista, mielialoista, tutkimuksen vaiheesta ja lukuisista muista tekijöistä. Toisinaan haastateltava saattaa ohjata täysin suvereenisti haastattelun kulkua. Se voi tarkoittaa haastattelun epäonnistumista. Välttämättä näin ei kuitenkaan käy. Tällaisissa haastatteluissa saa lähes varmasti sellaista tietoa, josta ei tulisi mieleen edes kysyä. Joskus haastattelu häidin tuskin pysyy lainkaan tutkimusteemassa ja se saattaa olla turhauttavaa. Yleensä nämä haastattelutilanteet ovat kuitenkin niin intensiivisiä ja mielenkiintoisia, että ne ovat kokemuksina palkitsevia. Haastattelijan ohjailu lukkiuttaisi tilanteen.

Tämä haastattelu on ehkä tähän mennessä mieleenpainuvimmin ja samalla hauskin kokemus mitä minulla on tämän projektin osalta. Haastattelusta on nyt kulunut muutama päivä ja on vieläkin hankala koota ajatuksiaan, niin yllättävä ja sekopäinen se oli...Kun pääsimme [Tanja, Mikko ja minä] istumaan, Mikko vei välittömästi koko shown ja hän vetikin sitä

sitten seuraavat neljä tuntia. Taustalomakkeen täyttämisesäkkin meni kauan aikaa kun harhailimme teemasta toiseen. Laitoinkin nauhoituksen päälle, kun Mikko alkoi kertoa herkullista juttua. Sen jälkeen haahuilimmeikin aiheesta toiseen täysin epäloogisesti. Huomasin, että minun oli täysin turha yrittää johtaa keskustelua, koska Mikko puhui suorastaan taukoamatta ja assosioi täysin omien latujensa mukaisesti. Annoin hänen puhua vapaasti, sillä Mikolta tuli niin uskomattomia juttua, että suorastaan juuttui kuuntelemaan, ihmettelemään ja nauramaan. Välillä Tanja ja Mikko pitivät tupakkataukoja. Näiden aikana yritin koota ajatuksiani ja aloittaa sitten puhtaalta pöydältä, mutta pian teemat liikkuivat taas muualla, viinan juomisessa ja poliisin pakoilussa. (KP083N0499)

Mikosta tuli loppujen lopuksi yksi avaininformanteistani. Ensimmäinen haastattelu sujui hyvin sekavasti eikä lainkaan noudattanut teemalistaa, mutta pidin Mikon kertojanlahjoja ainutlaatuisina. Ensimmäisenkin haastattelun aikana toki käsittelimme tutkimusteemoja ja sain aineistoa, mutta lähinnä minua kiinnosti hänen tapansa kertoa asioista. Hänellä oli selkeät mielipiteet asioista ja hän ilmaisi ne värikkäästi. Haastattelin Mikkoa useita kertoja; jokainen tapaaminen on ollut yhtä mieliin painuva ja hauska.

Hirsjärvi ja Hurme muistuttavat haastattelun olevan ennen kaikkea vuorovaikutustilanne. Haastattelijan rooli on kaksitahoinen: hänen tulee helpottaa informaation kulkua sekä motivoida haastateltavaa. Näiden toteuttamisessa haastattelijan on huomioitava tutkittavan persoonallisuus. Tämä puolestaan vaatii haastattelijalta joustavuutta verbaalisten ja non-verbaalisten keinojen käytössä ja tilanteiden hallinnassa. Hänen on oltava taitava valitessaan kielellisiä ilmauksia ja etenkin niiden abstraktiotason valinnassa. Haastattelijan olisi löydettävä oikea kielellisen ilmaisun taso ja pyrittävä omaksuma osuvia ilmauksia vastaajan sanaston mukaisesti. Haastattelijan on muistettava, että äänenpainot tai sanojen korostukset voivat muuttaa kysymyksen merkitystäkin. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 84-85.)

Haastattelutilanne rytmittyy puheen, hiljaisuuden ja taukojen mukaan. Vaikka hiljaisuus haastattelutilanteessa saattaa vaikuttaa negatiiviselta aloittelevasta haastattelijasta, se voi kuitenkin olla hyväksi. Hiljaisuus voi synnyttää syvällisemmän vastauksen, kun

informantti punnitsee sanomaansa. Taukoa vaativat usein myös menneisyyttä käsittelevät vastaukset. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 100.)

Tutkijan tulisi sopeutua jokaisessa haastattelussa informantin persoonaan. Toisten kanssa on oltava nopea, pystyttävä reagoimaan asioihin välittömästi ja keskustelun pitää edetä, jotta haastateltavan kiinnostus pysyy yllä. Toisten kanssa pitää olla rauhallisempi ja antaa informantille tilaa ja aikaa pohtia vastauksiaan:

Elisa puhui hitaasti, rauhallisesti ja erittäin harkitsevasti. Oivalsin, että olin tulkinut hänet innottomaksi hänen puhetyylinsä perusteella. Yritin antaa hänelle aikaa koota ajatuksiaan ja olla hoputtamatta. Haastattelu kesti kaksi tuntia. Se ei sinällään ollut mitenkään pitkä, mutta kiitin itseäni kärsivällisyydestä. Aluksi kun olin ajatellut "voi ei, ei jaksu nyhtää kaikkea irti", mutta annettuani tarpeeksi aikaa vastata, haastattelusta muotoutui lopulta aivan kohtuullinen. (KP045P1198)

Laura Aro (1996, 290) kertoo omista haastattelukokemuksistaan väitöskirjassaan 'Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena' (1996). Saadaksean tietää asioista jotain hänen oli yritettävä mukautua kulloiseenkin haastattelutilanteeseen, kunkin tutkittavan elämämpiiriin ja ajatusmaailmaan David M. Fetterman (1989, 56) painottaa rehellisyyttä kaikessa kenttätyössä, myös haastattelussa. Jonkinasteista manipulointia on kuitenkin jokaisessa haastattelussa. Haastatteliija yrittää saada selville tutkittavan elämästä jotain. Tähän pääsemiseksi vaaditaan mielestäni verbaalista sopeutumista ja ohjailukykyä.

Sen lisäksi, että haastatteliija mukautuu haastateltavan kommunikaatiotapoihin, hän joutuu sopeutumaan usein myös haastateltavan ideologioihin. Usein se tuntuu välttämättömältä, jotta haastattelutilanne etenisi. Se on tarkoittaa omien mielipiteiden piilottamista ja äärimmillään haastateltavan mielipiteen tukemista. Tällaista voitaisiin pitää jopa valheellisena, mutta toisaalta se saattoi olla helpoin tapa edetä haastattelussa. Olen pohtinut, olenko kuitenkin ainoa joka näyttää tai sopeutuu tilanteeseen. Haastattelutilanne vaatii joustavuutta myös haastateltavalta. Seuraavassa haastatteluesimerkissä molemmat mielestäni sopeutuivat toisen erilaisuuteen.

Luulin, että molemmat vanhemmat osallistuisivat haastatteluun, mutta Sirpa kertoi miehensä olevan pahassa flunssassa. Menimme aloittelemaan haastattelua olohuoneeseen

ja Jari ilmaantui keittiöön. Sieltä käsin hän alkoi kysellä "mikä tarkoitus tällaisella haastattelulla on, eikö tätä voisi tehdä puhelimitse, mitä hyötyä tästä on". Hän siis lähes kyseenalaisti koko tutkimuksen ja tein parhaani, että sain hänet vakuuttuneeksi tutkimuksen hyödyllisyydestä. [---] Jari pysyi keittiössä pitkän aikaa, mutta jonkin ajan kuluttua myös hän tuli olohuoneeseen ja sanoi mielipiteensä asioihin. Häntä kiinnosti varsinkin tietoyhteiskunta-tematiikka, vaikka hänen vaimonsa olikin enemmän äänessä. Ensimmäistä kertaa kuulin, kun tietoyhteiskunnasta puhuttiin yhtenä Ilmestyskirjan ilmentymänä. Uskonnollisuus siis rinnastettiin kaikkeen. Linnat korostivat, etteivät halua lastensa jäävän ulos kehityksestä ja uudesta teknologiasta; siksi he olivat hankkineet uutta teknologiaa kotiinsa. Linnat puhuivat paljon tämän päivän arvomaailmasta ja moraalista ja ilmaisivat selvästi sen olevan huonossa tilassa. [...] Koin työvoittona sen, että sain Jari Linnankin innostumaan haastattelusta. Haastattelun jälkeen hän pyysi katsomaan mitä vikaa heidän Internet-yhteydessään oli. En osannut ratkaista sitä, mutta tämä pyyntö oli mielestäni luottamuksen osoitus. Linnat tarjosivat teetä ja vegaanitarjonnaisia; Sirpa oli vegetaristi ja Jari vegaani. Jari vei minut keskustaan ja lähtiessäni hän kiitteli kiinnostavasta keskustelutuokiosta. Olin varma, että käyntini oli heille virkistävä kokemus, sillä he saivat ääneen pohdiskella "ummikolle" maailmanmenoa ja nykyarvoja omasta perspektiivistään. Minulle keikka [haastattelu] oli raskas; jouduin näyttelemään täysillä kolme tuntia. (KP055P1298)

Näyttelemisellä tarkoitan tässä tapauksessa sitä, että osoitan kiinnostustani ja suhtaudun kannustavasti ja positiivisesti informanttien selittäessä mielipiteitään. Ongelma ei varmasti kuulu vain tutkimustilanteisiin; en todennäköisesti toisi omia mielipiteitäni julki tavallisessa kanssakäymistilanteessakaan, jos keskustelukumppani olisi lähes tuntematon, eikä haluaisi provosoida tai loukata. Myös Bruce Jackson (1986, 80) toteaa meidän kaikkien mukautuvan koko ajan erilaisissa tilanteissa. Mukaudumme eri tyyliin ja tasoihin diskursseihin kohdatessamme kollegoita, vieraita ihmisiä, perheenjäseniä jne. Nämä erilaiset tyylit eivät tarkoita niiden olevan epäaitoja tai valheellisia, vaan ne näyttävät meistä sopivilta kyseisessä tilanteessa. Lingvistit kutsuvat tämän kaltaista käyttäytymistä koodin vaihteluksi ('code-switching'). Niin haastattelijat kuin haastateltavatkin sitoutuvat koodien vaihteluun; molemmat omaksuvat sen tavan, minkä katsovat sopivan haastattelutilanteeseen. (Jackson 1986, 80.)

Silloin kun olen mielestäni mukautunut haastateltavan persoonaan, olen usein miettinyt tutkimuksen eettisyyttä; kuinka pitkälle tutkija on valmis joustamaan saadakseen tutkimuksen kannalta tärkeää tietoa. Tutkijan neutraali asenne ja varsinkin myöntelemisen saattaa vaikuttaa haastateltavan puhuntaan, jopa vääristää sitä. Palaan tähän sopeutumisen ja mukautumisen teemaan tarkemmin luvussa kuusi.

Tunnustukset

Saara [haastateltava] heitti minut autollaan kaupungin keskustaan. Palkitsin itseni dramaattisesta haastatteluviikosta ja ostin Maritta Kuulan "Valo ota vastaan"-cd:n. Oli perjantai-ilta ja edessä vielä pitkä junamatka kotiin. Nukuin koko viikonlopun ja olin itsekseni, olin saanut yliannostuksen sosiaalisuutta ja tilitystä yhdelle viikolle. Mietin: kuka kuuntelee antropologia? (KP137P1099)

René Gothóni (1997, 142) korostaa artikkelissaan 'Eläytyminen ja etäännyminen kenttätutkimuksessa', että kulttuuria ei voi tutkia ulkokohtaisesti, etäännyneestä perspektiivistä, jos tavoitteena on tilastojen ja mittausten ohella selittää myös substantiaalista. Kenttätyö siis edellyttää eläytymistä mutta myös etäännyttämiskykyä toisen ihmisen (ajatus)maailmasta. Ihmisten tutkiminen tarkoittaa elämistä mahdollisimman läheisessä yhteydessä heidän kanssaan. Gothóni korostaa eläytymisen olevan kaiken kenttätutkimuksen perusedellytys. Tutkijan on suorastaan "sekaannuttava" tutkimusaiheeseen ja sen problematiikkaan ja varauduttava kaikkeen siihen, mitä sekaantuminen "toisten asioihin" saattaa merkitä niin emotionaalisella kuin eettisellä tasolla. (Gothóni 1997, 142.)

Marjatta Jauhaisen (1982, 187) mukaan kommunikointi haastattelutilanteessa tapahtuu sekä tiedonvälityksen että psykologisen kontaktin tasolla. Haastattelija ei ole "pelkkä haastattelija", vaan liikkuu haastattelunkin aikana erilaisissa viiteryhmissä ja ne säätelevät hänen käyttäytymistään. Tutkijan rooli on ensisijainen ja pysyvä, ja se edellyttää

itsekritiikkiä ja –kuria. Haastattelija toimii tutkimuksen välikappaleena. Työntekijän roolissa haastattelija pyrkii täyttämään hänelle asetetut tavoite- ja tehonormit. Haastattelija voi omaksua myös lisärooleja. Tutkija voi esimerkiksi ottaa tietyn sosiaalisen roolin: hän voi esiintyä oppipoikana, tietämättömänä kyselijänä, ystävänä tai jopa terapeutina tai rippi-isänä. Hän voi omaksua myös ryhmän jäsenen tai intressiroolin. Yksilön ja tutkijan rooleja ei voida haastattelutilanteesta eriyttää, sillä tutkija tekee havaintoja haastateltavan persoonasta ja haastattelua edistävästä vihjeistä myös vapaassa kanssakäymisessä; inhimillinen kontakti edesauttaa haastattelua ja syventää tutkimusmateriaalin taustaa. (Jauhiainen 1982, 187-188.)

Idealihaastattelulla on kääntöpuolensa, toteavat Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (1982, 27). Haastattelu on tilanne, jossa kaksi toisilleen vierasta ihmistä kohtaa haastattelijan aloitteesta usein varsin satunnaisissa olosuhteissa, kesken arkikiireiden. Haastattelu herättää ristiriitaisiakin tunteita. Haastattelijan tulee olla utelias, mutta samalla haastateltava saattaa ihmetellä kysymyksiä. Haastateltava havaitsee myös pian, että hän voi vastata lähes mitä tahansa, jopa valehdella, koska vastapuoli vain myötäilee. Kohtaaminen jää usein ainutkertaiseksi, vaikka ystävyyden merkkejä olisikin. Haastattelija paneutuu tutkittavan ongelmiin, mutta ei kuitenkaan voi auttaa niiden ratkaisemisessa. Lopulta tutkija vie ongelmat mukanaan omaan henkilökohtaiseen elämäänsä. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 27-28.)

Joskus haastattelutilanteissa kohtaa sellaista, mihin ei mikään koulutus osaa valmistaa. Silloin vaaditaan paljon tutkijan henkilökohtaisilta ihmissuhdetaidoilta. On esimerkiksi vaikeaa kuunnella haastateltavan kertovan raskaista elämäkokemuksistaan. Tilanteessa on ehdottomasti säilytettävä empaattisuutensa. Jos tutkija ei kuuntele informantin murheita, hän varmasti loukkaa haastateltavaa viileällä ja etäisellä suhtautumisella. Toinen ongelma sitten onkin, kuinka tutkija pystyy säilyttämään terveen etäisyyden tutkittavaan haastatteluhetkellä ja sen jälkeenkin. Tätä ongelmaa pohdin koko tutkimushankkeen ajan.

Tiina mainitsi useaan otteeseen, että hänellä on hiljaisen ja ujon maine. Hän kuitenkin puhui mielellään kaikesta ja joitakin arkojakin asioita tuli esille. Hänen äitinsä kärsi mielenterveysongelmista ja käytti runsaasti lääkkeitä ja alkoholia. Tiina ilmoitti

innoavansa kotipaikkakuntaansa, sen ahdasmielistä tunnelmaa ja sitä, että ihminen tuomitaan vanhempiensa perusteella. Tiinalla on selvästi ollut hankalaa elää sen kaltaisessa pienessä paikassa, jossa kaikki tietävät kaikkien asiat ja nuori saa huonon maineen pelkästään perhetaustansa takia. Äiti soitti tyttärelleen pariinkin otteeseen [haastatteöun aikana] ja yhdellä kerralla Tiina mainitsikin :” Äiti on taas aika pihalla”. (KP079N0499)

Haastateltavat kertoivat joskus raskaista elämänvaiheistaan ja ongelmistaan. Pitkien kenttämatojen jälkeen pidimme työryhmässämme tapaamisia, joissa keskustelimme työyhteisössämme näistä haastatteluista. Minulle oli tärkeää saada kertoa kollegoilleni näistä kenttäkokemuksista. Raskaita haastatteluja osui peräkkäin etenkin syksyllä 1999. Silloin huomasin, että antropologin tai etnologin koulutuksessa ei anneta suoranaista ohjausta käsitellä ’tunnustuksellisuutta’, vaan tutkija on usein omien henkilökohtaisten kykyjensä varassa käsitellä näitä kysymyksiä. Keskustelin tästä teemasta psykologi- ja sosiaaliohjaajaystäväieni kanssa, joiden koulutuksessa käsitellään yhtenä olennaisena osana sitä, kuinka itse pysyä etäällä ja erottaa oma ammattiasenne. Opintojeni aikana näitä asioita käsiteltiin perusteellisesti vain kirjallisuudessa, ja vaikka muistaisi esimerkiksi Jauhiaisen, Hirsjärven ja Hurmeen ohjeet, niitä on vaikea toteuttaa konkreettisesti kenttätilanteessa. Vaikka opintojen aikana käsiteltäisiin ’läheisyys’/’etäisyys’-tematiikkaa, vasta omat kokemukset kenttätyössä opettavat tätä tarpeeksi syvällisesti.

Paluumatka Lailan kyydissä kaupunkiin oli oikeastaan rankin kokemus koko haastattelun aikana. Laila sanoi miehensä todennäköisesti jättäneen eropaperit sinä päivänä. Totesin ääneen, että ilmeisesti se oli oikea ratkaisu, koska Laila ei vaikuttanut lainkaan onnettomalta. Vastauksena hän kertoikin pitkästi avioliitostaan. Avioliitto oli alkanut rakoilla kun hän oli pari vuotta aiemmin sairastunut rintasyöpään. Syöpä oli muuttanut Lailan elämän kokonaan. Hänen arvomaailmansa oli muuttunut täysin; enää hänelle ei riittänyt olla hienoa edustusrouvaa, lapset ja heidän hyvinvointinsa ja yleensäkin kaikki ihmissuhteet olivat nousseet ykkössijalle. Mies olisi kuitenkin halunnut vaimon pysyneen "pikkurouvana". Kaiken kaikkiaan Laila vaikutti onnelliselta ja hän myönsi sen itsekkin. Sipilöiden tapaaminen oli todella antoisa kokemus mutta samalla raskas. Aina kun

keskustelut menevät henkilökohtaiselle tasolle, joutuu antamaan myös paljon itsestään. Olin todella uupunut kun palasin takaisin hotellihuoneeseen. (KP038P1098)

Olen lykännyt tämän kenttäpäiväkirjan kirjoittamista... Riinan haastattelu on ollut eräs raskaimmista haastattelukokemuksistani tässä projektissa, ellei jopa raskain. [---] Riina otti heti puheeksi asian, joka vaikutti koko loppuhaastatteluun. Hänen poikansa kärsi vakavasta käyttäytymishäiriöstä. Riina varoitti, että haastattelu saattaisi keskeytyä minä hetkenä hyvänsä, jos poika saisi kohtauksen. Hän kertoi ennen haastattelun alkua omaa elämäntarinaansa ja varsinkin poikansa vakavasta sairaudesta. Keskustelimme mielenterveyshäiriöistä toista tuntia ennen kuin aloitimme varsinaisen haastattelun. Meillä molemmilla oli selvästi outo tunnelma haastattelun aikana; olimme kertoneet toisillemme erittäin henkilökohtaisista asioista. Oli yhtäkkiä hankalaa irrottautua tästä suhteesta ja siirtyä siitä "asiahaastatteluun". (KP146P1099)

Eräs koskettavimmista tilanteista mitä on haastattelujeni aikana sattunut, tapahtui haastattelun lopussa. Sirpa [äiti] valitti työnarkomaniastaan ja kuinka se melkein oli aiheuttanut burn-outin ja että se oli rikkonut myös hänen avioliittonsa Janin isän kanssa. Jani [10-vuotta] sanoi tähän "äiti, sä et ole koskaan sanonut tota aikaisemmin ääneen". Ajattelin, että miten tällöisiä perhekohtaloita voi tullaakaan esille "viattoman" kännyhaastattelun ohessa. (KP135P0999)

Tunnustuksellisuus oli minulle hyvin ristiriitainen teema koko tutkimusprojektin ajan. Huomasin tutkimushankkeen edetessä, kuinka minulle ei enää riittänyt haastattelun läpivieminen matkaviestinnän teemojen osalta. Halusin informantin paljastavan minulle palasia itsestään, uskovan salaisuuksiaan ja kertovan intiimejä asioita elämästään. Tunsin epäonnistuvani haastattelussa, jos käsitelimme vain matkaviestinnällisiä teemoja. Myöhemmin totesin, että se ei ollut tutkimuksellisesti välttämätöntä. 'Tunnustuksellisuus' oli minulle itse asiassa raskasta.

Tittaa oli helppo haastatella. Hän oli tarpeeksi kypsä nähdäkseen asioiden ja kysymysten taakse, hän siis kykeni itseanalyysiin ja liikkumaan muutenkin melko abstraktilla tasolla. En kuitenkaan päässyt kovin hyvin pureutumaan hänen persoonansa; hän ei paljastanut oikeastaan itsestään mitään kovin henkilökohtaista. (KP059N0199)

Informantit eivät kerro arkoja henkilökohtaisia asioita elämästään kaikille tutkijoille. Jollekin haastattelija on vain tietystä temasta kyselevä tutkija, toisesta saattaa haastattelun yhteydessä muodostua Jauhiaisen mainitsema terapeutti tai rippi-isä. Kuten totesin, eräässä vaiheessa olin pettynyt ellei informantti uskonut minulle yksityisiä asioitaan. Ymmärsin kuitenkin myöhemmin 'tunnustuksellisuuden' olevan usein tutkimuksellisesti epärelevanttia ja kuormittavaakin. Olen myöntänyt itselleni, että haastateltavan uskoutuminen on lähinnä pönkittänyt omaa egoani.

Matkaeksotismista kenttäväsymykseen

Ensimmäiset kenttätyömatkani olivat täynnä postitiivista jännitystä ja eksotismia. Oli mielenkiintoista matkustaa ympäri Suomen, yöpyä matkustajakodeissa ja hotelleissa. Minun oli helppo sopeutua matkalaukkuelämään, sillä olin tottunut matkustaessani ulkomailla omatoimiseen aikataulusuunnitteluun, suhteellisen vaatimattomiin majoitustiloihin ja siihen, että omaisuuteni oli rinkassa. Kun kenttämatkoja kertyi yhä enemmän ja enemmän, matkaeksotismi muuttui pian väsymykseksi. Oli raskasta matkustaa jatkuvasti. Väsymys vaikutti varmasti myös haastattelujen tasoon, vaikka sitä en kenttäpäiväkirjoissani tohtinutkaan pohdiskella.

Ensimmäisistä matkakuvauksista voi lukea vielä ”reissuromantiikkaa” ja innostusta:

Haastattelun jälkeen tarkistimme Hennan [haastateltava] kanssa bussiaikataulut ja minulla oli sopivasti n. 15 minuuttia aikaa. Perheen isä oli lähtenyt autollaan jonnekin (enkä edes olisi tohtinut pyytää kyytiä), mutta perheen äiti sanoi että hän oli keittänyt kahvit minua varten. Jouduin kuitenkin kieltäytymään ystävällisestä tarjouksesta bussin lähdön takia. Seisoskelin sitten viitisen minuuttia rankkasateessa bussipysäkillä. Naureskelin itsekseni että siinä olikin reissuromantiikka kaukana; olin läpimärkä sateensuojasta huolimatta. Pääsin samalla bussilla täältä omakotialueelta 'keskeltä ei mitään' suoraan kaupunkiin, onneksi. Olin varannut huoneen hotellista ja etsiskelin sitä ehkä varttitunnin, minulla ei ollut karttaa. Kaikki sujui kuitenkin melko sujuvasti, vaikka hotellin vastaanotto olikin eri paikassa missä itse hotelli, tosin vain kulman takana.

Minulle tämä hotelliasuminen oli jotenkin eksoottista; tämä oli ensimmäinen kerta kun olin hotellissa töiden vuoksi. Illalla yritin noudattaa normaaleja kotitoimiani ja pistin huoneessani joogatreenit pystyyn. (KP010N0898)

Sähköposti ystävälle 16.8.1998:

Oikeastaan on hyvä, että huomenna on duunipäivä. Viikolla on ollut hauskeempaa keikoilla [kenttätyömatkoilla] kuin viikonloppuisin vapaalla ollessa. Kahtena viime viikkona olin yhdessä paikassa korkeintaan 2 yötä peräkkäin. Nyt on ollut tosi outoa olla 3 yötä Hesassa. Tiistaina lähdän parin päivän keikalle Kotkaan, sit taas Tampereelle ja taas himaan. Missä oon sit seuraavalla viikolla, on täysin auki. Toistaiseksi tää tuntuu hyvältä, toivottavasti niin on jatkossakin. Jatkuvasti on rinkka lähtövalmiina.

Sähköposti ystävälle 10.9.1998:

Joo, huomenna lähen keikalle Lappeenrantaan. Tuun sieltä lauantaina. Sunnuntaina lähen yöjunalla Tornioon. Oon siellä maanantain. Lähen sit yöjunalla Treelle ja tiistaina meen vielä Jkl [Jyväskylään]. Keskarina Treelle [keskiviikkona Tampereelle]. Arvaa pyörryttääkö jo...

Muistikirjaani kirjoitin spontaaneja kommentteja:

Junassa matkalla Tornioon, Kemiin. Yöjunalla. Ärsytti lähtee, nyt oikeestaan makee reissufiilis. (MK0998)

Reissuromantiikka vaihtui pian väsymyksen ja ärtymyksen kuvaamiseen:

Olin aika väsynyt mennessäni Lahtisille. Olin matkannut Helsingistä asti ja tehnyt jo yhden haastattelun. Lahtisille oli sitä paitsi yllättävän hankala löytää, he asuivat omakotitaloalueella ja oli jo pimeää eikä alueella ollut kunnon valaistusta. Tunnelmat hyvän haastattelun aikaansaamiseksi eivät siis olleet huipussaan. Lisäksi perheen isä kieltäytyi heti osallistumasta haastatteluun. Häntä kuulemma ärsyttivät kaikenmaailman gallupit ja kyselijät. (KP037P1098)

Väsymyksestä huolimatta osasin nauttia pienistä sattumuksista matkoilla:

Olin jo aika puhki matkustamisesta, maantieteelliset etäisyydet olivat olleet aika pitkiä, vaikka olin tehnyt vasta kaksi haastattelua. [---] Olin hotellilla ilmoittamaani aiemmin.

Minut vastaanottikin rehevä kuusikymppinen omistajanainen huudahtaen ”voi, minä olen hoidellut vain omia asioitani ja roikkunut puhelimessa ostamassa siskolle autoa, en ole ehtinyt siivota huonettasi”. Vaikka olisin halunnut heti päästä rauhassa keskittymään haastatteluun, en voinut olla tuhtunut naiselle, tilanne oli jotenkin niin absurdi. Nainen riensi siivoamaan huonettani. Sitä ennen hän ennätti kuitenkin esitellä kivunpoistajapussukan. Hän kuumensi pussukkaa kiehuvässä vedessä, ja sen jälkeen pussi laitettaisiin särkeväälle jäsenelle. Mietin, että missä komediassa näyttelen jotain roolia tietämättäni. (KP146P1099)

Sähköposti ystävälle 4.5.1999:

Nyt alan taas pakkailemaan puolentoista viikon reissukamoja...Lähdön tunteessa ei ole enää mitään romanttista jäljellä. Pikemminkin kotiin paluussa on jotain hohtoa. Joskus kyllä ajattelee asemilla (joita on jokunen tullut nähtyä) että on todella outoa, kun missään ei ole ketään odottamassa. Usein tosta fiiliksestä tulee mieletön vapauden tunne, joskus se taas aiheuttaa tyhjyyden ja irrallisuuden tunteen. En osaa yhtään sanoa kumman vuoro on tällä viikolla.

Rutinoituminen

Kenttätyöjännityksen ja matkaeksotismin vastakohtana pidän rutinoitumista. Intensiivisten kenttäjaksojen aikaan tein usein kaksi haastattelua aivan peräkkäin samana päivänä, useina päivinä peräkkäin. Tämä ei ole tutkimuksen kannalta ideaalia, mutta toisinaan se oli välttämätöntä, varsinkin kun tutkimusjakson kenttäpäivät alkoivat vähentyä. Tällaisissa tilanteissa sai todella varoa liukuhinnamaista kysymysten tyhjää toistelua ja kuuntelemattomuutta. Joskus pitkään kentällä ollessani olen joutunut lähes pakottamaan itseni menemään haastattelemaan ja muistuttamaan itseäni, että jokainen haastateltava on ainutlaatuinen persoona, jolla on oma tarinansa kerrottavanaan. Kysymysteemojen perinpohjainen tuntemus on auttanut tällaisten haastattelujen läpiviemisessä; oli tullut tietty varmuus ja rutiini haastattelun läpiviemiselle. Rutiinilla on kuitenkin hintansa. Se kostautuu usein kuuntelemattomuutena.

Samalla huomasi olevani jonkinlaisessa "haastattelutranssissa". Edellinen haastattelu oli mennyt hyvin ja yritin psyykätä itseäni sanomalla itsekseeni "taas kohtaat ainutlaatuisen persoonan, kohtele häntä sellaisena" ja koetin karistaa mielestäni edellisestä haastattelusta mieleen jääneet asiat. (KP076N0399)

Laura Aro (1996, 289) toteaa omia kenttätöitään tehdessään rutinoitumisen vaivanneen viimeisiä haastatteluja. Koska vastaukset olivat ennalta arvattavissa, näissä haastatteluissa saattoi olla yliolkaisuutta; haastattelija halusi lopulta vain nopeasti eroon haastattelusta.

Olen huomannut käyttäväni kenttäpäiväkirjoissani sanaa 'näytellä' kahdessa merkityksessä. Tutkimusprojektin alussa voitin jännitykseni suorastamaan pakottamalla itseni haastattelutilanteisiin, näyttelemällä haastattelijan roolin. Sana 'näytellä' alkaa esiintyä myös, kun sain tietyn rutiinin oman haastattelutyöskentelyyn tutkimusjakson kuluessa. Mitä enemmän haastatteluja tein, sitä useammin tukeuduin omasta mielestäni suoranaiseen näyttelemiseen. Koska haastattelun perusteemat pysyivät samoina neljä vuotta, tietty rutiini tuli kaikkiin haastatteluihin, ja erityisesti silloin, kun haastateltava ei erityisesti kiinnostanut persoonana. En reagoinut enää aidosti siinä vaiheessa, kun tutkimusjakson aineisto alkoi kylläntymään; "näyttelin" olevani aidosti kiinnostunut ja innostunut haastateltavan kertomuksista. Olen turvautunut eräänlaiseen näyttelemiseen myös muunlaisissa tilanteissa. Haastatteluhetken olen pyrkinyt eristämään omasta henkilökohtaisesta elämästäni. Tutkimustilanteessa ei ole oikein näyttää haastattelutilanteesta riippumattomia negatiivisia tunteita, pahaa mieltä tai ärtyisyyttä.

Olin tyytyväinen, kun Mirja mainitsi [jälkikäteen puhelimesta] "meilläähän oli niin mukava juttutuokio". Eli haastattelu ei siis heidän mielestään vaikuttanut katastrofaaliselta, vaikka pääni sellaisessa tilassa olikin silloin ollut. Aika hyvin sitä on oppinut näyttelemään neutraalia ja tasapainoista, vaikka sisällä olisi millainen myrsky tahansa. (KP152P1099)

Useinkaan "näytteleminen" tai epäaidot reaktiot eivät olleet välttämättömiä edes tutkimusjaksojen loppuvaiheessa. Haastattelutilanne vei intensiivisyydessään mukanaan, eikä muistanut kuulevansa samaa asiaa kahdettakymmenettä kertaa. Intensiivisyys sai

unohtamaan myös omat henkilökohtaiset asiat ja rutiini toi varmuuden haastattelun läpiviemiseen oli oma mieliala mikä tahansa.

6. Pohdinta: Kentän työläisestä tulkitsijaksi

Kentän työläinen

Lopuksi kokoan tutkielmassani käsittelemäni teemat yhteen. Luvussa kaksi kartoitin antropologian historiaa kenttätöiden kehityksen kannalta. Seuraavassa luvussa luonnehdin kenttätöiden metodiikkaa ja kuvasin myös ensimmäisiä kenttätökokemuksiani. Lisäksi kartoitin kentän käsitteen ulottuvuuksia ja etnografian ensimmäisen vaiheen, kenttämuistiinpanojen, tuottamista. Luvussa neljä kävin läpi reservaattimatkaani aineistoni ja muistojeni perusteella. Viidennessä luvussa analysoin haastattelukokemuksiani matkaviestintä-projektin aikana kirjoittamieni kenttäpäiväkirjojen pohjalta.

Aluksi tarkastelen kenttätööntekijää työn tekijänä. Millaisia ominaisuuksia kenttätö vaatii antropologilta? Onko olemassa ideaalilenttätööntekijää? Tarkastelen myös omaa muutostani kenttätööntekijänä. Pohdin lisäksi sitä, millaisia kentän piirteitä havaitsin aiemmin ja mitä ominaisuuksia kentällä mielestäni on nyt. Tarkastelen erilaisten kenttien välisiä eroja ja kartoitan aineistojeni ja kirjallisuuden perusteella sitä, mikä ja mitä itse asiassa on antropologin kenttä. Viimeiseksi hahmotan kenttätöössä syntyneiden erilaisten tekstien osuutta kenttätöiden tuotteen, etnografian, synnyssä.

Ideaali kenttätööntekijästä

Rafael Karsten (1920, 287) miettii kontaktin luomista tutkittaviin 1920 ilmestyneessä kirjassaan 'Intiaanien parissa Ecuadorin aarniometsissä. Kuvauksia kolmivuotiselta tutkimusmatkalta': "Tarvitaan 'diplomatiaa' enemmän kuin luulisikaan, jos mielihai saavuttaa intiaanien ystävyyttä ja luottamus ja onkia heiltä heidän salaisuutensa. Pääasia on kuitenkin tyyni käyttäytyminen, oikeudenmukainen kohtelu sekä pienet lahjat valikoiden ja oikealla hetkellä annettuna. Kisailu lasten kanssa ja naisten hauskuuttaminen leikinlaskulla – se käy laatuun miesten mustasukkaisuudesta huolimatta – on niinkään aina hyvin tehokas keino intiaanien suosion saavuttamiseksi. Jos vieras sen sijaan on

synkkä ja harvasanainen, tekee se ikävän vaikutuksen ja synnyttää epäilyksiä.” 1800-luvun lopulla W. H. R. Rivers opasti, että ’tiedustelijan’ tuli olla aidosti sympaattinen ja tahdikas. Tutkittavat huomasivat pian, onko antropologi aito vai ei. (Stocking 1983b, 80-93.) Luonteva ja positiivinen käyttäytyminen oivallettiin jo vuosikymmeniä sitten parhaaksi lähestymistavaksi, kun haluttiin päästä selville vieraan kulttuurin ”saloista”.

Grönfors (1982, 108), Hirsjärvi ja Hurme (1982, 76-78) sekä Jauhiainen (1982, 177, 188) kiinnittävät kaikki huomiota haastattelijan ja haastateltavan rooleihin. Tutkijan rooli on ensisijainen, mutta hänen tulee olla joustava ja sopeutua hyvin erilaisiin haastattelutilanteisiin. Omassa työssäni olen kuitenkin huomannut, että joustavuudesta tulee toisinaan rutiininomaista näyttelemistä, jolloin aito eläytyminen on kaukana. Tätä pohdin myös useissa kenttäpäiväkirjoissani.

Monet antropologit myöntävät kenttätöön muuttavan tutkijaa (ks. esim Kelles 1984, 74). Kenttätöön aikana antropologi oppii uusia asioita itsestään ja kokemuksen jälkeen tutkija on toinen henkilö kuin kentälle lähtiessä. Anita Kelles (1984, 75) näkee tämän liittyvän siihen, kuinka pitkälle antropologi on valmis joustamaan ja muuttamaan. Kyse on pitkälti kentälle sopeutumisesta, joka on joko sisäistä tai ulkoista. Ulkoisessa sopeutumisessa tutkija muuttaa käyttäytymistään kulttuurin vaatimusten mukaan läpikäymättä sisäistä muutosprosessia. Tutkija pyrkii käyttäytymään mahdollisimman neutraalisti ja välttää tuomasta omia mielipiteitään esille. Neutraali ja ilmeeton antropologi voi kuitenkin ärsyttää tutkittavia ja neutraalilla käyttäytymisellään tutkija jopa aliarvioi inhimillisiä ominaisuuksia ja ihmisten välistä vuorovaikutusta. Samalla kaikenkattava puolueettomuus ja oman persoonallisuuden piilottaminen tutkittavilta vaikuttaa myös tutkimustuloksiin. Tutkittavat voivat alkaa kontrolloida omaa käyttäytymistään ja sanomisiaan, jos tutkijaa pidetään epäaitona. Sen sijaan hyvinkin intiimejä asioita kerrotaan sellaisille henkilöille, joiden nähdään olevan aidosti kiinnostuneita tutkittavista. (Kelles 1984, 75-77.)

Hirsjärven ja Hurmeen (1982, 76) mukaan haastattelijan tulee toimia tehtäväkeskeisesti, jotta tutkimuksen kannalta tärkeä informaatio tulee hankittua. Hän ei saa asettua auktoriteetiksi ja kommunikoinnin tulee olla dialoginomaista. Haastattelija on haastattelutilanteessa samalla sekä osallistuva että tutkiva persoona, mutta haastattelijalta

vaaditaan kuitenkin yleensä oman osuuden minimoimista. Tämä tarkoittaa sitä, että hänen olisi oltava neutraali, hän ei saisi kertoa mielipiteitään, ei väitellä, ei hämmästellä, ei näyttä tunteita. Haastattelija ei silti ole pelkkä tutkimuksen mittaväline, vaan inhimillinen, tunteva olento; tärkeintä on olla luonteva, ei kaavamainen. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 76-78.)

Anita Kelles (1984, 85) toteaa, että hyväksi kenttätutkijaksi ei välttämättä synnytä, vaan kyse on oppimisesta ja kehittymisestä. Samaa korostavat Hirsjärvi ja Hurme (1982, 51-52): haastattelijaksi ei synnytä, haastattelijaksi opitaan. Jokapäiväinen kanssakäyminen ihmisten kanssa ei harjoita kaikkia haastattelussa välttämättömiä taitoja, vaan ne opitaan koulutuksen ja haastattelukokemuksen myötä. Tosin lahjakkuudessa ja taipumuksissa on olemassa eroja. Haastattelijalta voidaan vaatia esimerkiksi seuraavia ominaisuuksia: kiinnostusta ihmisen käyttäytymiseen, herkkyyttä havaita käyttäytymisvihjeitä, sosiaalista sopeutuvuutta, velvollisuudentuntoa tutkimustavoitteita kohtaan, psyykkistä kestävyyttä ja luotettavuutta. Myös Marjatta Jauhiainen (1982, 188) toivoo haastattelijalta ammatillisen osaamisen lisäksi psykologisia taitoja ja myötäsyntyistä empatiaa. Tämä saattaa aiheuttaa jopa roolikonfliktin, kun tutkijan tulisi samaan aikaan olla objektiivinen, empaattinen, peräänantamaton, kannustava ja inhimillinen tiedemies. Haastattelusta pitäisi muodostua mahdollisimman luonteva kommunikaatiotilanne, jossa tutkittava jakaa tietojään ja tutkija suo hänelle inspiroivaa kiinnostusta samalla kun saa haluamaansa informaatiota. Jauhiainenkin luettelee ominaisuuksia, joita hyvältä haastattelijalta voitaisiin odottaa. Haastattelijan tulee herättää luottamusta, osoittautua luottamuksen arvoiseksi ja olla etiikaltaan horjumaton. Hänen pitää olla aito ja tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Tutkijan tulee kannustaa ja inspiroida haastateltavaa sortumatta imarteluun. Hän ei saa kiirehtiä, hän pysyttelee sivuroolissa ja on mahdollisimman neutraali olemukseltaan ja mielipiteiltään. Kuten Hirsjärvi ja Hurme, Jauhiainenkin korostaa haastattelijan henkistä kestävyyttä ja sitä, että hänen on tiedostettava oma vaikutuksensa haastattelutilanteessa. (Jauhiainen 1982, 188-189.)

Myös muut tutkijat listaavat ideaalikenttätutkijan ominaisuuksia. Martti Grönforsin (1982, 15) mukaan kvalitatiivista tutkimusta tekevällä ihmisellä on oltava tieteellisen kompetenssin lisäksi sellaisia henkilökohtaisia ominaisuuksia, jotka mahdollistavat läheisen kontaktin tutkittavien kanssa. Luonteva käyttäytyminen kaikissa tilanteissa, avoin

ja osaaottava kiinnostus ihmisiin ja heidän ongelmiinsa, suvaitseva suhtautumistapa sekä kyky kuuntelemiseen ovat avainroolissa kenttätutkimusta suoritettaessa. (Grönfors 1982, 15.) Gerald D. Berremanin (Kelles 1984, 190: Berreman 1968, 341-342) mielestä menestyksellisen etnografin tulee olla kypsä ihminen, koska hänen pitää selviytyä monenlaisista vuorovaikutustilanteista kentällä. Tutkijan pitäisi erottaa tärkeä vähemmän tärkeästä, välttämätön harkinnanvaraisesta, osat kokonaisuudesta ja itsensä yhteiskunnasta. Hänen olisi kyettävä arvioimaan itseänsä ja yhteiskuntaa objektiivisesti. Psykologisilta ominaisuuksiltaan kenttätutkijan tulisi olla laajakatseinen, vaatimaton ja huumorintajuinen epäilijä. Tosikko ei Berremanin mukaan kestä vaikeita fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia kenttäolosuhteita eikä pysty solmimaan onnistuneita suhteita tutkittaviin. Hän korostaa myös empatian tärkeyttä, sillä sen avulla tutkija oppii ymmärtämään tutkittaviensa motiiveja, toiveita, iloja ja pelkoja ja siten välttää etnosentrismen vaarat. Lisäksi tutkijan on kyettävä joustavuuteen sopeutuvuuteen ja avoimuuteen. (Kelles 1984, 190: Berreman 1968, 341-342.) Myös Hortense Powdermaker (1966, 290-291) luettelee kenttätutkijan ideaalisia piirteitä. Tämä on kärsivällinen, tahdikas, hyväkäyttöksinen ja on psyykkisesti niin joustava, että pystyy vaikeuksitta liikkumaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja hierarkioissa. Antropologin pitäisi olla myötätuntoinen ja tuntea tasavertaista humanisuutta kaikkia kohtaan.

Harry F. Wolcott (1995, 87) toivoo kenttätutkijalta kykyä empatiaan ja sympatiaan tai kenttätutkijan olisi ainakin oltava kärsivällinen ja hänen olisi hallittava ”normaalit” kohteliaisuussäännöt. Tutkijat eivät kuitenkaan ole selvännäkijöitä ja siten sortuvat sosiaalisiin virheisiin; ei voida osoittaa, että näitä edellä mainittuja ominaisuuksia voitaisiin mitenkään opettaa tai että ne olisivat yleisempiä antropologien piirissä kuin muidenkaan alojen edustajissa. Tutkija voi helposti loukata informanttejaan sopimattomalla käytöksellä, kommentilla tai kysymyksellä. (Wolcott 1995, 87.) John L. Wenglekin (1988, 160) huomauttaa, että antropologit eivät ole täydellisen empaattisia tai sosiaalisia kameleontteja.

Kuvaukset ideaaliantropologista saavat ajattelemaan, että tutkijan pitäisi olla yli-ihminen. Luetellut ihannevaatimukset ovat sellaisia, ettei kukaan voi niitä täysin täyttää. Sarkastisesti voisikin luonnehtia ohjeiden olevan kuin ’Käytöksen kultaisesta kirjasta’. Mestariantropologi on analyttinen, erittäin kulttuurisensitiivinen ja suorastaan yli-

inhimillinen. Ihannekuva on kuitenkin varsin kaukana realismista. Antropologeiksi hakeutuu varmasti myös ihmisiä, joita voitaisiin moittia 'mielistelijöiksi', 'erakoiksi' tai vaikka 'diivoiksi'; kaikki inhimilliset ääriäidat ovat varmasti edustettuina. Ja kaikissa on näitä piirteitä – ainakin silloin tällöin.

Ideaalista todellisuuteen: roolileikittelyä

Tutkijan on pystyttävä joustamaan, oltava tiukan objektiivinen tutkimusta ja itse haastattelutilannetta kohtaan ja samalla haastattelun toimiva ja tunteva subjekti. Kenttätyön aikana vaaditaan eläytymistä toisten asioihin ja kenttäjakson jälkeen etääntymistä kentästä, jotta tutkimus onnistuisi (ks. esim. Gothóni 1997, 141-143). Itsereflektiota korostetaan tutkimuksen siinä vaiheessa, jolloin kenttätyö on tehty ja tutkija irrottautuu kentästä voidakseen kirjoittaa tieteellistä etnografiaa. Itsereflektio toimii apuna läheisyyden ja etäisyyden välisessä kamppailussa, jonka toivotaan päätyvän tieteellisen objektivismin, etäisyyden, hyväksi. Mielestäni itsereflektiota tarvitaan yksittäisessäkin kenttätutkimustilanteessa. Vaikka edellä luetellut kenttätyöntekijän ja haastattelijan ihanneominaisuudet ovat tärkeitä, itsereflektio, itsekriittisyys ja itsearviointi ovat välttämättömiä tutkijan ominaisuuksia kenttätyön onnistumiselle. Itsereflektio vaatii asettumaan itsensä ulkopuolelle, kykyä nähdä itsensä ulkopuolisena, kykyä arvioida kriittisesti omaa roolia sekä kykyä joustavuuteen antamalla tilaa informantin ominaisuuksille. Ammattitaidon lisääntyminen tuo itsevarmuutta, mutta rutiini karsii samalla aitoa eläytymistä. Itsereflektiokyvyn lisäksi kenttätyöntekijän toinen välttämätön ominaisuus onkin mielestäni aito uteliaisuus. Sitä on vain erittäin vaikea säilyttää rutinoitumisen tunteen dominoidessa. Niin Kelles kuin Hirsjärvi ja Hurme totesivat, että kenttätutkijaksi ei synnytä, kenttätutkijaksi opitaan. Väitän, että kenttätyöntekijäksi ei ehkä synnytä, mutta kaikki eivät kenttätutkimuksen vaatimia taitoja pysty oppimaan. Itsereflektio vaatii älykkyyttä, aito uteliaisuus ja empaattisuus ovat luonteenpiirteitä.

Haastattelijan kehityskertomukseni on mennyt lyhykäisyydessään seuraavasti. Kun matkaviestintä-projekti alkoi, tein kaikkia mahdollisia aloittelijan virheitä, joista tutkimuskirjallisuudessa mainitaan. Työyhteisön ohjaus oli alussa tehokasta ja itseohjautuvuuskin kohdallaan nauhakuunteluineen, ja osasta virheistä pääsin eroon. Pidän

pitkään työvoittona jokaista haastattelua; sitä, että olin rojhennut mennä sen tekemään. Kuuntelematon jännittäjä alkoi saada pikkuhiljaa varmuutta otteisiinsa. Tähän auttoivat kymmenet haastattelut, joten tutkimusteema alkoi iskostua mieleen. Työ näyttäytyi entistä motivoivampana, kun omat kyvyt kasvoivat ja näki oman kenttätyöpanoksensa tutkimuksen kokonaisuudessa. Varmuutta saatuani heittäydyin haastattelijan rooliini; jokainen haastattelu tuntui antavan tutkimustiedon lisäksi myös minulle itselleni henkilökohtaisesti jotain. Aloin nauttia saadessani informantit puhumaan avoimesti. Ensimmäisten kuukausien aikana jaksoin olla vilpittömän utelias ja kiinnostunut jokaisesta tutkittavasta. Tilanne alkoi vähitellen saada rutiininomaisia piirteitä. Lähes jokaisessa haastattelussa jossain vaiheessa ajattelin kyllästyneenä: ”olen kuullut tämän saman jo kymmeniä kertoja”. Pian huomasin näytteleväni informanteille aidosti kiinnostunutta. Tunsin vihdoon päässeeni teini-ikäisenä haaveilemaani ammattiin: näyttelijäksi. Näyttelinkö kenttätyöntekijän rooliini?

Missä siis menevät sopeutumisen, mukautumisen, uppoamisen ja teeskentelyn rajat? Margaret Mead (1977, 7) kirjoittaa: ”Immersing oneself in life in the field is good, but one must be careful not to drown.” Kentälle ”uppoaminen” ja sopeutuminen ovat olleet pitkään läsnä antropologisessa keskustelussa. ’Going native’ -käsite on ollut yksi tässä keskustelussa käytetyistä termeistä. Kuten Ilmari Vesterinen (1999, 101) toteaa, USA:ssa jokaisen yliopiston antropologian laitoksella liikkuu tarinoita opiskelijoista ja antropologeista, jotka ovat samastuneet tutkittaviinsa niin, että ovat kadottaneet tutkijaidentiteettinsä. He ovat esimerkiksi jääneet pysyvästi tutkittavaan yhteisöön, menneet naimisiin tutkittavansa kanssa, ovat ryhtyneet tutkittaviensa separatistisen liikkeen johtajiksi tai ovat alkaneet marssimaan mielenosoittajina tutkittaviensa kanssa.

Läheisyyden ja etäisyyden peliä käsittelee myös Kirsten Hastrup (1995, 19). Hän korostaa omien kenttäkokemustensa perusteella, että pelkkä ’oleminen’ (’being’) kentällä ei ole riittävää. Kenttätyön onnistumiseksi tarvitaan ’joksikin tulemista’ (’becoming’). Se ei tarkoita antropologin asteittain tulevan identtiseksi tutkittavien kanssa, vaan että tutkija antautuu vieraalle todellisuudelle ja sallii itsensä muuttuvan kenttätyöprosessissa; yksilö ei enää ole sama kuin ennen kentälle lähtöä. Muutos on usein niin perusteellinen, että on vaikeaa indentifioitua entiseen minään.

Mikä sitten on liiallista muuttumista? Laura Aro kuvaa väitöskirjassaan tutkimuksensa eri vaiheita. Hän piti päiväkirjaa, jossa prosessoii tutkimuksen kulkua. Huomioni kiinnittyi viimeiseen kommenttiin: ”tutkija kameleonttina: mukaudun liikaa?”. Aro toteaa, että pelko oman identiteetin menettamisestä on kenttätutkijan arkea. Mukautuuko tutkija välttyäkseen hankalilta tilanteilta ja saadakseen tarvitsemansa tiedot samoin kuin kameleontti vaihtaa väriä suojellakseen itseään? (Aro 1996, 318-319.) Judith Okely puolestaan tutki ryhmää oman kulttuurinsa sisällä, romaneja Englannissa. Kenttätyön aikana hän huomasi omaksuneensa uutta pukeutumistyyliä, uusia kehon liikkeitä, ruokailu- ja peseytymistapoja, uutta kieltä: ”Dropping my ’aitches and throwing in swear words, I was doing Eliza Dolittle in reverse and without Professor Higgins to supervise me”. (Okely 1996, 23-26.) Okelyn sopeutuminen vaikuttaa sopeutumiselta parhaimmillaan – tai huijaukselta pahimmillaan. Itse olen huomannut ajattelevani Rosemary Firthin tavoin: ”To me, the experience of becoming an anthropologist includes that of learning to play a part so well that one may occasionally forget whether it is natural one or not” (Wengle 1988, 32: Firth 1972, 3). Kenttätutkijan työstä on tullut rooli. Se on niin luonnollinen, ettei enää hämmästele jokaiseen tutkimustilanteeseen sisältyvää aitoutta, sopeutumista, mukautumista - tai jopa teeskentelyä.

Vuosina 2000 ja 2001 tein vain parisenkymmentä haastattelua. Huomasin taas nauttivani haastattelemisesta, mutta tietty rutiini ei ottanut poistua. Vaikka rutiini toi otteisiin itsevarmuutta, se aiheutti myös negatiivisia piirteitä. Tutkimusprojektin alussa en osannut kohdistaa huomiotani täysipainoiseen kuuntelemiseen, koska olin epävarma ja huolestunut etten unohtaisi jotain tärkeää teemaa tai jotain yksittäistä kysymystä. Myöhemmin olin niin rutinoitunut tutkimusteemaamme, etten välttämättä aina huomannut, jos informantti toi esille uusia näkökulmia. Olin liian valmistautunut kuulemaan jo tutuksi käynyttä tematiikkaa. Tämä oli oikeastaan vielä pahempaa kuuntelemattomuutta kuin alussa. Pidinkin ”kenttätaukoa” lokakuusta 2000 alkaen ennen kuin taas aloitin haastattelujen tekemisen toukokuussa 2001. Toimistossa istumisen ja paperitöiden jälkeen oli kiinnostavaa lähteä haastattelemaan. Ajattelin kenttätyön sujuvan vanhalla rutiinilla, mutta yllätyksekseni huomasin, että minulla oli samoja vaikeuksia kuin tutkimuksen alussa. En enää jännittänyt tai hermoillut, mutta oli haastavaa viedä haastattelua loogisesti eteenpäin. Itsereflektio ja –kritiikkikään eivät aina luonnistuneet: suosin edelleen toisia haastateltavia toisten kustannuksella ja teeskentelin kiinnostunutta,

vaikka olisin kyllästynyt. Haastattelutilanteen intensiivisyyskin hämmästytti; muistin, että tätä työtä ei todellakaan voinut tehdä puolihuolimattomasti.

Tutkijan mukautuminen otetaan usein itsestään selvänä, mutta mielestäni on yhtä tärkeää muistaa, että myös informantti joutuu sopeutumaan tutkimustilanteeseen. Pohdinnat siitä, miten antropologin persoona vaikuttaa informanttiin, ovat saaneet vähän huomiota. Tutkijan on usein mahdotonta arvioida yhden haastattelun perusteella, kuinka paljon informantti sopeutuu haastattelijan persoonaan. Tapio Nisula (1997, 171) huomauttaakin, että antropologisen kirjoittamisen uusi muoto näyttäisi hyödyntävän juuri itsensä paljastamisen konventioita. Monet etnografit täyttävät tekstinsä kokemuksiinsa perustuvilla tunnustuksilla sen sijaan, että arvioisivat, miten heidän oma persoonansa ja läsnäolonsa vaikuttaa niihin kanssakäymisen ja vallankäytön muotoihin, joiden varaan kenttätyö rakentuu. Antropologin persoona ja läsnäolo muokkaavat aina kanssakäymisen ehtoja työskentelipä hän missä tahansa ja millä metodilla hyvänsä. (Nisula 1997, 171; ks. myös Okely 1992, 3-4.)

Metodikirjallisuudessa (esim. Hirsjärvi & Hurme 103-105; Jauhiainen 1982, 190) kyllä pohditaan, miten informantti pyrkii mahdollisesti antamaan sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia ja yrittää sopeuttaa ne tutkijan (kuviteltujen) asenteiden mukaisiksi. Lisäksi haastattelijalla saattaa olla vastaajaan ja tutkimustulokseen liittyviä tai aiempien vastausten synnyttämiä odotuksia, jota heijastuvat halo-efektinä haastateltavan vastauksiin. Harry F. Wolcottin (1995, 83) mukaan varsinkaan pitkäkestoisessa kenttätyössä tutkittavat eivät voi teeskennellä loputtomiin. Ennemmin tai myöhemmin asiat ”normalisoituvat” ja tutkija pystyy tarkkailemaan ihmisten arkipäivää. Sama toimii tutkijan suuntaan: tutkija ei voi esittää roolia tai ”näyttää vain parasta puoltaan” pitkään, tutkijan oma persoona tulee kyllä esille. (Wolcott 1995, 83-84, 145.)

Paul Rabinow (1977, 152) muistuttaa informantin sopeutuvan jo suostuessaan tutkittavaksi. Tutkittavan täytyy oppia eksplikoimaan omaa kulttuuriaan, tulla tietoiseksi siitä ja pyrkiä havainnollistamaan omaa maailmaansa. Hänen pitää oppia esittämään sen osia antropologille, ulkopuoliselle, joka ei selvästikään ymmärrä edes ilmiselviä asioita. Informantilta kysytään lukemattomilla tavoilla hänen maailmansa osista, ja hänen täytyy rakentaa siitä kuva ulkopuoliselle, jonka kanssa hänellä on vain vähän yhteistä. Informantin

on tultava itsereflektiiviseksi ja tietoiseksi joistain elämänsä aspekteista, jotka aiemmin ovat mahdollisesti olleet itsestäänselvyksiä. Kun hän huomaa, mitä antropologi ajaa takaa, informantin on keksittävä, kuinka esittää se tutkijalle. Tässä on alku hybridille, kulttuurien väliselle tuotteelle, etnografialle. Antropologiset totuudet ovat kulttuurien välisiä. Ne ovat olemassa elettyinä kokemuksina, mutta niistä tehdään faktoja kenttätutkimuksen tuloksena: haastatteleamalla, havainnoimalla, kokemalla. Kenttätutkimusprosessi vaatii sekä antropologin että informantin sitoutumista. (Rabinow 1977, 152-153.)

Kentän ulottuvuudet

Kaukana 'siellä' – lähellä 'täällä'?

Kentän käsite on sirpaloitunut ja laajentunut 1800-luvun lopusta, jolloin Alfred Haddon ja Charles Seligman alkoivat vaatia rajatun alueen intensiivistä tutkimusta tai Franz Boas alueellisesti rajattuja tutkimusongelmia (Stocking 1983b, 81; Vesterinen 1999, 105). Kenttä on moniulotteinen ja –selitteinen asia, jonka ominaisuuksia lopulta kaikki antropologit joutuvat pohtimaan.

Reservaatissa kenttä hahmottui minulle lopulta enemmän ihmisten käyttäytymisen, sanomien ja tapahtumien kautta kuin selkeänä paikkana, jossa olisin järjestelmällisesti tehnyt havainnointityötä. Kiinnostuin reservaatissa ollessani siitä, mitä Matt nimitti 'natiividiskurssiksi'. Kenttä ulottui fyysisestikin paljon kauemmaksi kuin pelkkään menominee-resevaattiin. Kuunneltuani menominee-aktivisteja huomasin, etten lopulta kyennyt rajaamaan kenttääni pelkästään menomineihin, vaan mukana vaikutti myös hyvin laaja makrostruktuuri. Minun olisi pitänyt palata tutkimuksen alkumetreille: tutkimusongelman hahmottamiseen, tutkimuksen rajaamiseen, kentän tarkempaan määrittelyyn ja metodien valintaan. Reservaatikokemukseni jälkeen ymmärsin kentän tarkoittavan tutkittavia ihmisiä olipa fyysinen miljöö mikä tahansa.

Kun palasin reservaatista, käytännössä ilman tutkimusaineistoa, päätin jatkaa kirjalliseen materiaaliin pohjautuvalla linjalla. Harkitsin kuitenkin käyttäväni myös omia kokemuksiani hatarine kenttämuistiinpanoineen tukemaan lasten ja nuorten kirjoitelmia. Olin reservaatissa ollessani kyseenalaistanut paljon asioita, joista olin kirjoittanut kandidaattiesitelmääni itsestäänselvyyksinä. Pelkät kirjoitelmat eivät mielestäni riittäneet aineistoksi. Tarvitsin omia havaintokokemuksia tukemaan tulkintojani.

Pekka Junkala (1999, 198) toteaa artikkelissaan 'Kenttätyö etnologian profiilina' kentän olleen pitkälti aikaan ja paikkaan rajattu konteksti, jossa kenttätyö on suoritettu. Samalla koko kenttätutkimus määrittyy tämän paikallis-ajallisen rajauksen avulla. Kenttä on kuitenkin moniulotteisempi käsite. Junkala kysyykin, missä määrin kenttä on tutkijan luomus ja missä määrin kenttä näyttäytyy tutkittaville ihmisille. (Junkala 1999, 198.) Kun pyysin menominee-nuoria kirjoittamaan esseitä, he määrittivät usein kentän puolestani: ”I have lived here in reservation all my life”. Kenttää olivat sekä nuorten kirjoitelmat että se, mihin heidän kirjoitelmiansa sisältö keskittyi heidän kertoessaan menominee-identiteetistään: menominee-reservaattiin.

Nykyantropologiassa tutkitaan yhä useammin oman kulttuurin ilmiöitä. Matkaviestintätutkimushanke toteutettiin omassa kulttuurissani. Toisin kuin reservaatissa, minulla ei ollut vaikeuksia hahmottaa, mitä ymmärsin projektin kentällä. Tulkitsin kentäksi ensisijaisesti tutkimamme ihmiset. Toiseksi, hahmotin kentän ilmiöksi, joka sisälsi matkaviestintään liittyvän tematiikan - yleisen matkaviestintädiskurssin, kuten menominee-reservaatissa ‘natiividiskurssin’.

Kolmanneksi, liitin kenttään perinteisen ajattelun mukaan myös paikan. Kun soitin kollegoilleni tai ystäväilleni kenttätyömatkalta, sanoin esimerkiksi: ”Olen kentällä Joensuussa”. Kentällä oleminen tarkoitti minulle matkalla olemista tutkittavien ihmisten luona, poissaoloa ns. omasta normaalista arkipäivästä. Kuvaan myös jokaisessa kenttäpäiväkirjassa matkantekoa haastattelu- tai havainnointikohteeseen. Matkaa pidin eräänlaisena irtautumisena tutkijankammiosta autenttiseen tutkimustilanteeseen.

Olin varannut huoneen Gasthausista ja olin ilmoittanut tulevani illalla yhdeksän aikoihin, haastattelun jälkeen. Lähdinkin aiemmalla bussilla mitä olin suunnitellut ja olin perillä jo

neljän paikkeilla iltapäivällä. Talsin sitten rinkkoineni Gasthausiin ja tilanne oli niin kuin olin vähän ounastellut: paikka oli kiinni. Onneksi ovesta oli lappu ”soita numeroon se ja se”. [---] Puheluun vastasi sama nainen, jolle olin tehnyt huonevarauksen. Sitten sainkin yksityiskohtaiset ohjeet: mene ensimmäisen autonlämmityspylvään luo, avaa luukku, ota ulkoavain, pääset sisälle. Tein ohjeiden mukaan. Kun olin päässyt sisään, minua varten oli jätetty kaksi avainta, yhden ja kahden hengen huoneitten avaimet – tarpeen mukaan. Nainen vielä varmisti, mihin aikaan haluan aamupalan... Olin koko sisäänpääsyepisodista aika hämmästynyt ja huvittunut. Ajattelin, että kylläpä täällä luotetaan ihmisiin. Varmaan paikalliset tiesivät talon käytännön eli kun talon väki ei ole paikalla niin ulkoavaimen saa siitä pylvästä. Sisältä olisi ainakin saanut kääreästyä virvokkeita mukaan, niitä oli respassa [vastaanotossa] avoimesti saatavilla kuin tarjottimella. Muutenkin palvelu huvitti minua: kuinka monta kertaa tavallisissa hotelleissa kysytään asiakkaalta milloin tämä haluaa aamiaisen. Niissä vaan ilmoitetaan: aamiainen 7.00 – 10.00. Gasthaus tuntui siis suorastaan luksukselta, vaikka puutteltaan vaatimatonta olikin. Ja olin tietenkin paikan ainoa asiakas. [...] Olin aika puhki päästyäni huoneeseeni. Minulla oli tunti aikaa virkistäytyä ennen haastattelua. Katselin Jyrkiä [tv-ohjelma] ja samalla silmäilin kertauksen vuoksi kysymyksiä. Ajattelin nimittäin ensi kontaktin perusteella, että Hiltusten trio olisi aika hankala pala; he ikään kuin olivat ”joutuneet” sattumalta mukaan tutkimukseen. (KP1350999)

Anna-Leena Siikala (1997, 46) pohdiskelee artikkelissaan ’Toisiinsa virtaavat maailmat’, että hänen hakeutumisensa erilaisiin kulttuureihin, Tyynen meren saarille, Siperian ja Venäjän syrjäkyliin on johtunut tutkimuksellisista tavoitteista. Mutta myös muut matkat aina lapsuusmaisemista yliopiston arkistoihin ovat avanneet hänelle näkökulmia kulttuuriperinteen luonteen ja yhteisöllisyyden merkityksen arvioimiseen. Siksi hän toteaaakin menettäneensä kentän paikallisessa mielessä. Kulttuurin tutkijan kenttä on siellä missä ihmiset elävät. Erilaisilla kentillä on kuitenkin eronsa, sillä onhan maailmanjärjestelmien reunoilla erilaiset elinehdot kuin keskuksissa. (Siikala 1997, 46)

Kahdella kenttätyölläni ja kahdella kentällä oli selkeitä eroja. Ensimmäinen oli menetelmissä: reservaatissa yritin opetella osallistuvaa havainnointia, matkaviestintä-projektissa keskeisenä metodina oli teemahaastattelu. Menetelmissä kohtaamiani ongelmia olen analysoinut edellisissä luvuissa. Ensimmäinen kenttätyö tapahtui vieraassa,

myöhempi omassa kulttuurissani. Reservaatti edusti selvästi 'toista', ja niin kuin totesin, juuri se teki työstä raskasta⁸. Kentälle pääsy oli huomattavasti olettamaani vaikeampaa. Päivikki Suojanen (1997, 155) kuitenkin huomaa, että tutkijan luoma kuva tutkimuskohteestaan on yhtä ongelmallinen silloin, kun hän tutkii omaa kulttuuriaan. Nykykulttuurin ilmiöiden tutkija joutuu jatkuvasti kasvokkain ilmiökentän läheisyyden aiheuttaman perspektiiviongelman kanssa. Tutkija joutuu kohtaamaan ilmiökentän itsestäänselvyyden: olettaa sääntöjä, normeja, ajattelutapoja kykenemättä kysymään niiden taustoja ja syy-yhteyksiä. Tutkijan tulisi pohtia tutkimustyössään, paljonko hänen elämäkokemuksensa vaikuttavat tutkimuksen ennako-oletuksiin, motivaatioon ja tulkintaan. Läheisen kulttuuri-ilmiön tutkiminen edellyttäisi ulkopuolisen näkökulman hankintaa ja hallintaa edes hetkeksi. Tutkijan pitäisi etäännyä tutusta kulttuurista, kyetä kyseenalaistamiseen ja kokonaan uudenlaisten kysymysten muodostamiseen. (Suojanen 1997, 155.) 'Lähellä täällä' suoritettu kenttätyö voi siis olla yhtä haasteellista kuin 'kaukana siellä' tehty tutkimus. Tästä äärimmäisenä esimerkkinä voisi olla 'itsen' käyttäminen tutkimuskohteena. Maarit Knuutila (1999) tutki pro gradussaan naissukupolvelta toiselle välittyvien keittämisen myyttisiä teemoja, keittämistarinoiden arkkityyppejä. Hän teki kenttätyötään haastateltavien parissa, mutta myös omassa keittiössään. Henkilökohtaisten tutkimusintressien ja elämäntilanteen perusteella luonnolliseksi tutkimuskohteeksi, kentäksi, muodostui niin tutkittavien kuin omakin keittiö. Hän toteaaakin olevansa keittiössään yksin: on vain omat toiminnat ja omat ajatukset, eikä ketään muita, joita observoida – kuten perinteisesti ajateltuna kenttätyössä kuuluisi olla. (Knuutila 1999, 135.) Tutkimusote on erittäimen subjektiivinen ja vaatii jopa tavallista enemmän kykyä itsereflektioon.

Reservaatissa tutkimuskohteena oli yhteisö ja kenttä oli myös maantieteellisesti rajattavissa; se tuntui olevan "saari" tutumman kulttuurin keskellä. Matkaviestintä-projektissa tutkimuskohteena oli ilmiö, ja sitä luovat ja ylläpitävät ihmiset. Kentälläoloaika oli reservaatissa 24 tuntia vuorokaudessa kuukauden ajan. Kuten olen maininnut, lyhyt aika oli omiaan vain hämmentämään. Silti nimenomaan ympärivuorokautinen 'toisen' läsnäolo oli raskasta. Matkaviestintä-projektin aikana

---

⁸ Vrt. Stig Söderholmin (1997, 110-111) esittelemä käsitys kentästä toiseuden representaationa. Kentän on oletettu poikkeavan länsimaalaisesta kulttuurista. Kenttä edustaa antropologisessa keskustelussa 'toista' (ks. s. 31).

tunsin olevani tutkimuskentän ympäröimänä. Tarkkailin ympäristössäni lähes jatkuvasti matkapuhelimeen liittyvää tapakulttuuria, seurasin matkaviestintään liittyvää keskustelua medioissa ja jopa matkapuhelimiin liittyvää mainontaa. Silti en tuntenut uupuvani kuten reservaatissa; tutkimus tehtiin omassa kulttuurissani eikä vaatinut uudenlaisen elämäntavan omaksumista. Sitä paitsi yksittäinen haastattelu oli vain ”piipahdus”, ”vierailu” kentän tutkimustilanteessa. Nimitinkin arkipuheessa yksittäistä haastatteluani ”keikaksi”. David M. Fetterman (1989, 19) kertoo omasta kenttätutyöstään työelämästä syrjäytyneiden parissa. Hän teki kahden viikon kenttätutyöjaksoja parin kuukauden välein kolmen vuoden ajan. Fettermanin mukaan tämä mahdollisti intensiivisen kenttätutyön ja sen jälkeen etääntymisen kentästä, jonka aikana hän analysoi aineistoaan. Analyysin jälkeen hän pystyi palaamaan kentälle testaamaan hypoteesejaan. Onkin ollut mielenkiintoista pohtia, voidaanko työssäni käytettyä menetelmää pitää eräänlaisena ’ennen Malinowskia’-metodina, jossa antropologit tekevät tukiasemastaan käsin vain pikaisesti vierailuja tutkittavien luokse ja palaavat takaisin majapaikkaansa. Tutkimusprojektissamme haastatteluja tehtiin neljän vuoden ajan: kokonaisuutta ei voitane pitää pelkkänä ”piipahduksena kentällä”. Sen sijaan reservaatissa lähes sorruin ’ennen Malinowskia’-metodiin. Muutinhan pois reservaatista keskelle tutumpaa, ”valkoista” amerikkalaista kulttuuria. Käväisin loppuaikoina vain pikaisesti kentällä, opettamassa lapsia, ja oleskelin muun ajan pikkukaupungissa eurooppalaisten ja valkoisten amerikkalaisten luona.

Merkittävä ero näiden kahden eri kentän välillä oli myös ennakoasenneitumisessani. Menominee-reservaattiin lähdin suurin odotuksin. Reservaatti näyttäytyi eksoottisena ja mystisenä, tutkittavat ihmiset selkeästi ’toisina’. Paluu todellisuuteen tapahtui kuitenkin nopeasti, kun huomasin ajattelevani menominee-nuorten olevan pohjimmiltaan samanlaisia kuin suomalaisissa kouluissa tuntemani nuoret. Mystifiointi katosi täysin. Matkaviestintä-projektin alkaessa tutkimusongelma ja -kohde vaikuttivat sen sijaan varsin arkisilta. Romantisointia alkoi ilmetä tutkimuksen edetessä, kun mitä erilaisimmat kenttätilanteet saivat minut pohtimaan tutkimusprosessin moninaisuutta. Rutinoituminen tutkimustematiikkaan ja realismi häivyttivät kuitenkin kaiken mystisyyden ja kenttäromantiikan. Silti kenttätilanteissa usein mietin, kuinka onnekas olinkaan saadessani työssäni kohdata niin ennalta arvaamattomia asioita ja nähdä ihmiselämän kirjoja. Anita Kelles (1984, 66) toteaaakin, että kenttätutyöhön lähteminen saattaa jopa

edellyttää mielikuvia ja romanttisia visioita, jotta kenttätyö herättäisi uteliaisuutta ja tutustumisenhalua.

Kahden 'kentän' väliset erot:

	Menominee-reservaatti	Matkaviestintä-projekti
Menetelmä	Havainnointi	Haastattelu
Oman kulttuurin suhde tutkittavaan kulttuuriin	Vieras	Tuttu
Tutkimuskohde	Yhteisö	Ilmiö
Kentälläoloaika	Kuukausi 24h/vrk	Useita lyhyitä "vierailuja" neljän vuoden ajan
Ennakkosuhtautuminen	Eksoottinen	Arkinen

Kentän 'totuudet'

Ilkka Ruohonen (1997, 69) määrittelee itsensä "saarettomaksi" antropologiksi tutkiessaan Portugalin siirtomaiden uskontoja. Käytännön syiden vuoksi hänen tutkimuksensa perustuivat pitkälti arkistomateriaaliin. Tarkemmin ajateltuna muut ovat määritelleet Ruohosen saarettomaksi – tutkijaksi ilman kenttätyötä. Ruohosen mukaan antropologiassa lienee pohjimmiltaan kysymys siitä, mistä ja miten tutkija tutkimuskohteensa hakee, ja siitä missä ja miten antropologi tutkimuskohteestaan kirjoittaa. Clifford Geertz on todennut, että antropologi on sekä *siellä* että *täällä*. Geertzin mukaan onnistunut oleminen *täällä* luo antropologin. Antropologin elämähän kuuluu luentosaleissa, seminaareissa, kirjastoissa ja työhuoneessa. Työ *täällä* siis legimitoi antropologin. Oleminen *siellä* kuuluu turistimaiseen kuriositeettiiluokkaan. Kenttätyö sinällään ilman etnografiaa olisi siis tutkimuksellisesti arvotonta. (Ruohonen 1997, 69-70; Geertz 1988.)

Ruohonen jatkaa, että kenttätyö *siellä* ja sen laatu määrittyvät suhteessa kirjoittamistyöhön *täällä*. *Siellä* olemisen laatua määritellään myös kulutetun ajan pituuden, informanttien määrän tai paikan syrjäisyyden perusteella. (Ruohonen 1997, 70.) Näitä Ruohosen mainitsemia seikkoja voitaisiin pitää antropologian eksotismina yhä tänä päivänäkin. Yleensä ihmisiin, myös antropologi-ystäviinikin, tekee huomattavasti suuremman vaikutuksen kuukauden kenttäoleskeluni menominee-reservaatissa kuin

neljän vuoden aikana tekemäni kenttätyöt Suomessa. Vaikka matkaviestintä-projektissa kentällä kulutettu aika ja informanttien määrä on suuri, reservaatin eksoottisuus vaikuttaa arvostetummalta. Klassinen mielikuva antropologisesta kenttätyökuvauksista sijoittuu usein tropiikin eksoottisiin maisemiin. Anja Nygren (1997, 160) näkee, että maantieteellisellä ja sosiaalisella etäännyttämällä kentästä luodaan erilainen ja eksoottinen kohde, joka sijaitsee ”kaukana siellä”. Samalla antropologin ja kentän kohtaaminen rakennetaan matkaksi ajassa taaksepäin kadotettuun menneisyyteen. Tutkimuksen laadun takeena onkin ollut harhaanjohtavasti se, mitä enemmän vaikeuksia ja eksoottista erilaisuutta siihen on liittynyt.

Kentän käsitettä käytetään paljon yleisessäkin keskustelussa. Esimerkiksi politiikassa on ilmaisu ’puolueen kenttäväki’, maanpuolustuksessa puhutaan ’kenttäarmeijasta’ ja kirkossa ’kenttäpapista’. Matkaviestintä-tutkimushankkeen rahoittajayritysten edustajat ottivat usein yhteyttä kysyäkseen: ”Mitä kentällä tapahtuu juuri nyt? Mitä ne nuoret oikeasti tekevät kännyköillään ja ajattelevat nykyisistä matkaviestintätrendeistä?”. Kiinnitän näissä lauseissa huomiota kahteen seikkaan. Ensinnäkin, kentällä he tarkoittivat tutkimiamme ihmisiä. Toiseksi, he halusivat tietää mitä nämä kentän ihmiset, nuoret, *oikeasti* tekevät ja ajattelevat. Tässä pääsemme mielestäni antropologian ja etnologian peruskysymykseen: tehtävänä on tutkia sitä, mitä ihmiset ajattelevat ja tekevät; millaisena sosiaalinen todellisuus näyttäytyy. Kentällä näyttää olevan jonkinlainen ’totuus’, jota haetaan.

Mutta mikä sitten kentällä olemisessa on itse tutkimusta? Kuten aiemmin mainitsin, huomasin vapaa-ajallakin seuranneeni jatkuvasti ihmisten matkapuhelimen käyttöä, mediassa käytyä keskustelua matkaviestinnästä ja matkaviestintään liittynyttä mainontaa. On varmasti tuttua kaikille kulttuuriantropologian, etnologian ja folkloristiikan opiskelijoille ja tutkijoille, että tutkimusteema on mukana elämässä jatkuvasti. Mutta pelkkä kentällä oleskelu ei riitä. Kenttätyö on suunniteltua ja pitkäjänteistä; nämä ominaisuudet tekevät siitä *työtä*. Voidaan palata luvun kolme määritelmään. Kenttätyöllä tarkoitetaan intensiivistä ja pitkäkestoista oleskelua ja elämistä tutkittavan kulttuurin parissa sekä tutkimusaineiston keruuta. Bo Lönnqvist (1999, 13-14) kokoaa ajatuksen: kulttuurin tutkimuksen metodina ja profiloivana tekijänä toimii kenttätyö eli tutkijan

oleskelu ja toiminta mahdollisimman lähellä tutkittavia ihmisiä ja heidän kulttuuriaan sekä kommunikointia tutkittavien omalla kielellä.

Kentän tekstit etnografiaksi

Muistiinpanot: yksityisiä vai jaettuina?

Etäytyminen eli etäisyydenotto on kaiken kriittisen tutkimuksen perusedellytys. Etäytyminen tarkoittaa ihmisen älyllistä kykyä (tilapäisesti) irrottautua tunne-elämästään ja lakata tuntemasta yhteenkuuluvuutta. Tutkija pystyy tarkastelemaan asioita etäännyneestä intersubjektiivisestä näkökulmasta. Antropologiassa tämä tapahtuu pitämällä päiväkirjaa, kirjoittamalla havainnoista ja pohdinnoista, keräämällä suullisia lausumia sekä lukemalla tutkimuskohdetta käsittelevää kirjallisuutta. Kenttätöolosuhteissa päiväkirjan kirjoittaminen on yksi tapa käsitellä tunteita; se on samalla itsensä tarkkailua, terapiaa ja oppimista. Kenttätöön aikana työtä tekee "eläytyvä minä". "Etäännyneen minän" vuoro tulee silloin, kun kenttätö on tehty ja kirjoitetaan etnografiaa. Tässä tilanteessa on pystyttävä arvioimaan kenttäaineiston lähdearvoa. (Gothóni 1999, 141-143.)

Kirjoittaminen, etenkin päiväkirjan pitäminen tai kirjeiden kirjoittaminen, voi auttaa antropologia säilyttämään identiteettinsä. (Wengle 1988, 117; Sanjek 1990, 108, 111). Margaret Mead (1977, 7) toteaa teoksessaan 'Letters from the Field' kirjeiden merkityksestä: "Nevertheless, letters written and received in the field have a very special significance. Immersing oneself in life in the field is good, but one must be careful not to drown. One must somehow maintain the delicate balance between empathic participation and self-awareness, on which the whole research process depends. Letters can be a way of occasionally righting the balance as, for an hour or two, one relates oneself to people who are part of one's other world and tries to make a little more real for them this world which absorbs one, waking and sleeping." (Ks. myös Sanjek 1990, 112.) Malinowski (1967, 175) puolestaan totesi päiväkirjan kirjoittamisesta: "This morning... it occurred to me that

the purpose in keeping a diary and trying to control one's life and thoughts at every moment must be to consolidate life, to integrate one's thinking, to avoid fragmenting themes". Hän tähdensi myös opiskelijoilleen päiväkirjan kirjoittamisen auttavan kanavoimaan omia tunteita pois tieteellisistä muistiinpanoista. Malinowskin omat päiväkirjat käsittelevät Malinowskin yksinäisyyttä, seksuaalisia tarpeita, terveystekijöitä, suuttumusta ja ärtymistä tutkittaviin – mutta myös kovaa työtä, jota hän teki. (Kuper 1993; 13-14.) Myös George W. Stocking Jr. (1983b, 102-103) huomaa päiväkirjojen tärkeyden Malinowskille: ne toimivat ”varaventiilinä”, kun tämä oli kykenemätön tai haluton ilmaisemaan tunteitaan päivittäisessä kanssakäymisessä. (Ks. myös Wolcott 1995, 146.) Malinowskiahän pidetään kenttätyön uranuurtajana, mutta päiväkirjojen julkistamisen jälkeen kauhisteltiin. Malinowski ei ollutkaan arkkityyppinen ideaali kenttätyöntekijä: natiivien ystävä ja kaikesta toiminnasta ja ilmiöistä kiinnostunut antropologi. (Wengle 1988, 108.) Judith Okely (1996, 35) toteaa Malinowskin päiväkirjojen kielenkäytön olevan kiinnostavaa; ne osoittavat hänen kantavan oman kulttuurinsa stereotyyppisiä mielikuvia ja arvoja, vaikka hän halusikin ottaa Trobriandin kulttuurin vakavasti. Kenttätyöstressi, esimerkiksi eristäytymisen tunne ja vieras elämäntyyli, ovat tietenkin omiaan herättämään kenen tahansa huonot puolet. Malinowskin etnosentrisiä asenteita ja jopa rasistisia tunteita ei kuitenkaan voida selittää kenttätyöahdistuksella tai stressillä, pohjalla ovat sen aikaiset valkoisen miehen kulttuuriarvot. (Okely 1996, 35.) Päiväkirjat ja henkilökohtainen kirjeenvaihto saattavat siis osoittaa niiden takana olevan tyystin toisenlaisen ihmisen kuin mitä etnografioiden perusteella saattaisi päätellä. En usko, että olisin kirjoittanut menominee-nuoren identiteettiä käsittelevään opinnäytetyöhön sarkastisesti ”intiaanikirouksia langettavasta naisesta” tai ”isoisan hengestä” kuten sähköpostikirjeissäni tein.

Osallistuvan havainnoinnin vaatimukseen kuuluvat systemaattiset tai epäsystemaattiset muistiin merkityt havainnot (Suojanen 1982b, 15). Tässä tapahtuivat ensimmäiset virheet reservaatissa. Kirjoitin muistiinpanoja päivittäin vain vajaan viikon ajan enkä osannut päättää, mitä havaintojani kirjoittaisin ylös. En ollut koskaan aiemmin kirjoittanut kenttäpäiväkirjaa, joten minulla ei ollut harjaantumista siitä. Kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen vaikutti kuitenkin olevan jotain, mitä antropologin *olisi* automaattisesti *tehtävä*. Kun opetustyö vaati voimia, en enää jaksanut tehdä ”toista” työtä, kirjoittaa havainnoistani. Kenttäpäiväkirjaa parempana aineistona pidänkin sähköpostikirjeitä

ystävilleni; kirjoitin päivittäin kolmelle ystävälleni pitkiä viestejä, joissa kuvasin reservaatin tapahtumia, omia tekemisiäni ja ajatuksiani. Valitettavasti niistä vain osa on säilynyt. Ja lisäksi: omat muistot ovat tallella. Tunteet ja tunnelmat palautuvat vieläkin elävästi mieleen, vaikka niistä ei paljoa muistiinpanoja olekaan (vrt. Aro 1996, 313).

Matkaviestintä-projektissa kirjoitin jokaisesta haastattelusta kenttäpäiväkirjaani vuosina 1998-1999. Kirjoitin melko vähän itse haastattelujen sisällöistä. Olen kirjoittanut matkanteosta haastattelukohteeseen, haastattelukontaktin luomisesta (sen onnistumisesta tai epäonnistumisesta), haastattelutilanteesta (ajasta ja paikasta) ja ylipäänsä haastattelun sujumisesta. Kenttäpäiväkirjani voitaisiin luokitella metodologisiksi. Olen sisällyttänyt tekstiin myös paljon arvioita informantin persoonasta. Eniten olen kuitenkin kirjoittanut 'tunnustuksellisuudesta', rutinoitumisesta ja omista sopeutumisen/mukautumisen/näyttelemisen/teeskentelemisen aiheuttamista tunnoistani. Nämä teemat ovat luoneet eniten ristiriitaisia ajatuksia. En ole kirjoittanut paljoakaan esimerkiksi lasten, nuorten ja aikuisten haastatteluiden eroista tai siitä, mitä kenttätilanteissa tulisi huomioida eri ikäryhmiä tutkittaessa. Tämä on mielenkiintoista, koska vastaavasti keskustelimme tästä paljon tutkimusryhmässämme. En myöskään ole kirjoittanut sukupuolen vaikutuksesta kenttätilanteissa. En ole pitänyt sitä ongelmallisena kysymyksenä siitä huolimatta, että sitä on käsitelty paljon tutkimuskirjallisuudessa. Myös eettisten kysymysten pohtiminen puuttuu kenttäpäiväkirjoistani, vaikka mietinkin tätä teemaa erityisen paljon aivan tutkimuksen alusta asti. Kyseenalaistin jatkuvasti omaa asemaani tutkimuskentässä; halusinko olla omalta osaltani edistämässä matkaviestintäteollisuutta. Ratkaisin tämän ongelman ajattelemalla, että yritysten edustajat saivat projektiltamme puolueetonta tietoa myös negatiivisista asioista, jotka liittyivät ilmiöön – ja ehkä saimme heidät suhtautumaan vakavasti niihin liittyviin eettisiin ongelmiin.

Kirjoitin kenttäpäiväkirjani ensisijaisesti siksi, että sovimme niin tutkimuksen alussa. Tämä on luonnollisesti vaikuttanut motivaationi kirjoittaa niitä. Kenttäpäiväkirjojen tarkoitus oli valottaa muille tutkimusryhmän jäsenille sellaisia seikkoja, joita ei haastattelulitteraatioista pystyisi lukemaan. Kuten aiemmin totesin, kirjoitin ”julkisetkin” päiväkirjani rehellisesti, mutta kielenkäyttöni niissä oli huomattavasti stilisoidumpaa kuin käsikirjoitetuissa muistiinpanoissa. Teemat olivat lähes samoja, toisinaan kirjoitin

yksityiseen muistikirjaani omasta henkilökohtaisesta elämästäni ja sen vaikutuksesta yksittäisen haastattelun kulkuun.

Vuosina 2000 ja 2001 en kirjoittanut ainuttakaan kenttäpäiväkirjaa. Olin pitänyt kenttäpäiväkirjan kirjoittamista aiemmin pakonomaisena työnä, josta en nähnyt olevan suoranaista hyötyä tutkimuksen sisältöön. Olin helpottunut kun kirjoittamisesta luovuttiin. Olin aiemmin jo lopettanut henkilökohtaiseen ”mustaan muistikirjaani” kirjoittamisen. Kirjoittaminen ei ollut minun vahvin tapani prosessoida asioita. Se oli puhuminen. Kuten Pertti J. Peltto ja Gretel H. Peltto (1980, 185) toteavat, yksinään kenttätöitä tekevä joutuu kohtaamaan yksin kentän ongelmat. Tutkimushankkeissa, joissa ohjaaja ja kenttätöntekijät ovat kentällä yhtä aikaa, säännölliset tapaamiset tarjoavat mahdollisuuden teoreettisten ideoiden, konkreettisten tietojen ja tutkimusmenetelmien vertailulle. Silloin ei jokaisen tarvitse käydä läpi omaa yritys- ja erehdys -prosessiaan: toisen kokemuksista voi oppia. (Peltto & Peltto 1980, 185.) Juuri tätä pidin erityisen arvokkaana matkaviestintä-projektissa. Haastattelujen läpikäyminen kollegoiden kanssa oli minulle paras tapa käydä kenttätutkimusta läpi. Samoin raportointivaiheessa dialogi heidän kanssaan tuotti parhaimman tuloksen. Etäännyminen kentästä onnistui minulta parhaiten silloin, kun keskustelin työryhmässämme tutkimustilanteista, haastateltavista ja omasta roolistani. Kirjoittaminen on yksinäistä toimintaa. Se ei ole suoraan vastaanottavaa samoin kuin keskustelu; puhuminen ja kuunteleminen ovat minulle lyhyempi tie kentästä etäännytykseen ja objektiiviseen ajatteluun kuin kirjoittaminen. Tämä riippuu paljon varmasti persoonasta samoin kuin tutkimusteemastakin ja –olosuhteista. Reservaatissa olisi ollut olennaista, että olisin jaksanut kirjoittaa muistiinpanoja. Tällä hetkellä olen lähes täysin muistikuvieni varassa, koska minulla ei ole esimerkiksi haastatteluja konkreettisina osoituksina tutkimustilanteista kuten matkaviestintä-projektissa.

Oma motivaationi kirjoittaa kenttäpäiväkirjaa on siis heikko. Tarvitsen ’toisen’, jolle tuottaa tekstiä. Reservaatissa en jaksanut pitää kenttäpäiväkirjaa, mutta halusin kirjoittaa ystäväilleni päivittäin sähköpostia reservaatin tapahtumista. Matkaviestintä-projektissa kirjoitin kenttäpäiväkirjoja, koska tutkimusryhmässämme päätettiin niin tehdä. Myöhemmin en niitä kirjoittanut, vaan kokosin haastattelulitteraatioon merkintöjä, niin muiden kuin omiinkin haastatteluihin. Muistiinpanoni eivät koskeneet

haastattelutilanteita, vaan tähtäsivät seuraavaan vaiheeseen, raportin (etnografian) muodostamiseen: analysoin materiaalia. Voidaan siis sanoa, että hyppäsin yhden vaiheen yli jättämällä kirjoittamatta kenttäpäiväkirjan ja analysoidessani suoraan yksittäistä haastattelua tähtäimessäni seuraava raportti.

Kiinnostava olisi, mitä joku toinen löytäisi reservaattimatkan päiväkirjamerkinnöistä tai matkaviestintä-projektin kenttäpäiväkirjoista. Itse en ole havainnut niissä paljoakaan tutkimuksen teoreettisia kysymyksiä pohdiskelevaa analyysiä, pikemminkin oman itseni, havainnoitavien ja haastateltavien luonneanalyysiä. En kirjoita muistiinpanoihini teräviä huomioita tutkimuksen yleisestä kulusta, vaan katsauksia yksittäisistä tutkimustilanteista.

Tulkinnan kautta etnografiaan

Vaikka vasta viime vuosikymmenien aikana on systemaattisesti pohdittu kenttätöön ja kirjoittamisen suhdetta, myös Bronislaw Malinowski huomautti etnografian tuottamisen haasteesta: ”In Ethnography, the distance is often enormous between the brute material information [...] and the final authoritative presentation of results. The Ethnographer has to traverse this distance in the laborious years between the moment when he sets foot upon a native beach, and makes his first attempts to get in touch with the natives, and the time when he writes down the final version of his results.” (Malinowski 1922, 3-4.)

Antropologiassa tapahtuneen keskustelun perusteella voidaan sanoa, että viime vuosikymmenien suurimmat aikaansaannokset antropologiassa eivät ole olleet kenttätöön tuloksia, vaan ne on tehty antropologin tutkijakammiossa. Voidaan siis kysyä, onko kenttätöön merkitys vähentymässä. Ilmari Vesterinen vastaa, että ilman kentältä hankittua materiaalia tutkijalla ei ole mistä kirjoittaa ja mitä tulkita. Keskustelun ansiosta antropologia on tieteenalana kuitenkin tullut tietoiseksi itsestään ja pyrkii aktiivisesti itseymmärrykseen. (Vesterinen 1999, 113.)

James Clifford oli yksi tämän edellä mainitun antropologisen keskustelun käynnistäjistä. Hänen mukaansa antropologinen kenttätö on esitetty sekä tieteellisenä ’laboratoriona’ että henkilökohtaisena ’siirtymäriittinä’. Nämä kaksi metaforaa kuvaavat sopivasti

tieteenalan mahdotonta yritystä yhdistää objektiivisuus ja subjektiivisuus. Kahdeksankymmentäluvulle saakka tämä naamioitiin marginalisoimalla kenttätutkimuksen intersubjektiiivinen perusta poistamalla se etnografisista teksteistä ja sijoittamalla esipuheeseen, muistelmiin, anekdootteihin. Uudempi suuntaus painottaa tutkittavan omaa ääntä ja esittää tutkijan persoonallisia elementtejä teksteissä. Tämä luonnollisesti muuttaa etnografian diskursiivista strategiaa ja kirjoittajan auktoriteettia. Kulttuurinen tietämys on riippuvaista intersubjektiiivisesta dialogista, kääntämisestä ja projektioista. Tämä asettaa perustavanlaisia ongelmia mille tahansa tieteen alalle. (Clifford 1986b, 109.)

Kirsten Hastrupin (1995, 16) mukaan ei ole mahdollisuutta muuttaa sitä tosiseikkaa, että antropologia on radikaalia tulkintaa, eikä se siten voi olla totuudenmukaista ('weretfrei'). Etnografiaa tuotetaan tietystä tiedon näkökulmasta, tulkinnan kautta - tietynä aikakautena. Antropologinen tieto alkaa sosiaalisen kokemuksen jakamisesta kentällä ja todellisuuden dokumentoimisesta. Mutta antropologinen tieto ei pääty tähän. Maailma pitää selittää sanoin ja tämä sisältää aina vääristymiä, koska todellisuus eletään, todellisuutta ei puhuta tai kirjoiteta. Antropologinen tieto pitää kuitenkin tuottaa kirjoittamalla. Sosiaalisen kokemuksen ja kirjoittamisen välillä on silti syvä ontologinen jatkuvuus. Tämä jatkuvuus löytyy antropologien subjektiivisuudesta, relativistisuudesta ja refleksiivisyydestä. Etnografi edustaa jatkuvuutta kentällä, missä hän jakaa muiden sosiaalisen kokemuksen olematta enää oma itsensä. Etnografinen kuvaus on kuitenkin parhaimmillaankin vain potentiaalisuuden tavoittelemista, joka perustuu antropologiseen mielikuviin. Siksi yksityiskohtaisinkin kuvaus ei ole yksiselitteisen todellisuuden selittämistä. (Hastrup 1995, 16, 59-60, 69.)

Anita Kelles (1984, 216) näkee etnografian syntyvän paitsi kentällä esiintyvistä ilmiöistä, myös tulkinnoista, joita näille ilmiöille annetaan. Siksi vierasta kulttuuria tutkiessaan antropologi ei ole pelkästään osallistuva havainnoitsija vaan myös osallistuva tulkitsija. Kentällä kohtaa kaksi erilaista etnologikkaa tutkijan ja tutkittavien pyrkiessä ymmärtämään toistensa ajattelua. Tutkimusanalyysit ovat tämän kulttuurisen vuorovaikutuksen tulosta, joten tulkitsijan rooli korostuu. Siksikään tiedonhankinnan subjektiivista ja objektiivista ominaisuutta ei voida pitää toisilleen vastakkaisina ja toisensa poissulkevinä. Tieto on intersubjektiiivista ja aina subjektiivisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti sekä persoonallisesti välittyntä. (Kelles 1984, 216-218.)

Näitä edellä mainittuja ideoita voidaan löytää jo 1600-luvulta. Empirismin isänä on pidetty englantilaista filosofia Francis Baconia. Bacon (1960, 20) näki tiedonhankinnan perustuvan aistihavaintoihin. Baconin mukaan inhimilliset rajoitukset haittaavat tiedon hankintaa ja tarkastelutavan puutteellisuutta aiheuttavat jo ihmisen synnynnäiset harhakuvat. Luonto ei välity täysin alkuperäisenä inhimillisten olentojen kuvaamana. Kaikki ihmiset ovat keskenään erilaisia, joten ihmisten yksilölliset ominaisuudet heikentävät tutkimuksen objektiivisuutta. Lisäksi ihminen muodostaa käsitteitään sekoittamalla omia luonteenpiirteitään havainnoitavien olioiden luonteeseen. Myös kielen aiheuttamat harhakuvat vaikuttavat tuloksiin. Asioiden ilmaisemiseen käytetään sanoja, jotka ovat usein epämääräisiä ja merkitykseltään erilaisia eri ihmisille. (Bacon 1960, 20-25; ks. myös Pelto & Pelto 1980, 47.)

Harri Englund (1994, 196) toteaa, että viime vuosikymmenien antropologisen diskurssin perusoivalluksia ovat olleet etnografiseen kirjoittamiseen liittyvät kysymykset. Aina 1980-luvulle asti etnografiat nähtiin lähes ongelmattomana kenttätöön ja teorian välittäjänä. Kenttätöössä tehdyt havainnot voidaan kuitenkin ilmaista vain tiettyjen vakiintuneiden tekstuaalisten sääntöjen ja pakotteiden puitteissa. Tutkijat ovat muodostaneet omia retorisia keinojaan tutkimuksen kohteen esittämiseksi. Etnografiat ovat rakentaneet 'toisen', jonka kuvaamisessa 'holismin' vaatimus on olennaista. Ongelmia on aiheuttanut kuitenkin 'toisen' erilaisuus: vieras kieli ja kulttuuri on saatettu pakottaa antropologin kielen ja kulttuurin merkitysrakenteisiin. Pelastukseksi tähän ongelmaan on tarjottu itsereflektiota ja -kriittisyyttä. (Englund 1994, 196.)

Itsereflektio eli subjektiivinen kenttätöiden läpikäyminen sekä kirjoittaminen ja kenttätöökokemuksen suhde ovat olleet tutkimusraportoinnin uusia elementtejä. Reflektiivisuuden korostaminen perustuu pitkälti siihen, että tutkijan ja tutkittavan välinen vuorovaikutus vaikuttaa aina syntyvään tutkimusaineistoon tavalla tai toisella. Reflektiivinen tutkimusote tarkoittaa, ettei omia sosiokulttuurisia ja teoreettisia perusteita oteta ikään kuin annettuina, vaan niihin suhtaudutaan kriittisesti. (Junkala 1999, 192.)

Laura Aro (1996, 28) näkee itsereflektiolla olleen selkeä tilauksensa aikamme antropologisessa diskurssissa. Kulttuurinen 'toinen' ei ole enää pelkkä deskriptio kohde vaan etnografian mahdollinen kriitikko. Kysymys on myös tutkijan omien premissien

kyseenalaistamisesta tai ainakin niiden selvittelystä tietoisesti. Tutkija tekee itse kenttätönsä. Hän on itse kirjoittanut etnografiansa, johon hän on ilmentänyt myös henkilökohtaisia asioitaan, omaa itseänsä. Aron mukaan on ironista, että tutkijat ovat tähän asti erottaneet tutkijanminänsä kokevasta yksityisminästään. On syntynytkin kokonainen genre, jossa tutkija on kirjoittanut suhteellisen vapaasti omasta tutkijanurastaan ja kokemuksistaan. Aro pitää näitä suurelta osin näitä kirjoituksia esityksinä tutkijantien hauskoista ja viihteellisistä hetkistä. (Aro 1996, 28-29.)

Itsereflektio on käytännössä ollut sitä, että tutkija tilittää ns. 'avauskertomuksessa' kokemuksistaan kenttätöössään. Tämän tyyppiset tilitykset kuuluvat jo paradigmaan. Ne ovat aivan kuin "takuu" siitä, että tutkija on ollut kentällä. Kriitikoille ne puolestaan ovat enemmänkin osoitus tutkijan narsistisuudesta. Tutkijan ja tutkittavan suhteen problematisointi on kuitenkin välttämätön; ilman sitä tutkimus ei pysty ylittämään tutun, itsestäänselvän ja vieraan, erilaisen kuilua. Reflektiivisen ja kriittisen otteen tulee kulkea mukana koko etnografiassa, kaikessa analyysissä. Tutkija pysyy siis tulkinnoissaan avoimena ja uskaltaa ottaa myös erehtymisen riskin. (Aro 1996, 29.)

Vaikka itsereflektiota harrastattaisiin jatkuvasti, kuilu kenttätöiden ja etnografian kirjoittamisen välillä on silti olemassa. Kenttätutkijalta vaaditaan empaattisuutta ja osallistumista. Silti tutkijan on voitava raportoida viileästi ja ulkopuolisesti havainnoistaan (Aro 1996, 29; Okely 1992, 2). Samalla tutkijan ja informantin välinen suhde, intersubjektivisuuden ongelma, on noussut keskeiseksi teemaksi antropologisessa itsereflektiossa. Tämä tarkoittaa sitä, että keskeisenä kysymyksenä on se, voidaanko 'toista', 'toisen' ajatusmaailmaa intentioita ylipäänsä tutkia. (Aro 1996, 29-30.)

Ilmari Vesterisen tavoin myös Harri Englund (1994, 217) toteaa klassisen etnografian kritisoinnissa antoisinta olleen se, että antropologit ovat oppineet olemaan entistä tietoisempia omasta työstään. Vain teoreettisesti perustellut käsitejärjestelmät ja tutkijan oman kulttuurisen taustan kriittisestä tiedostamisesta rakentuva teoria on välttämätön onnistuneelle kulttuurien käsitteellistämiseksi. Teorian tarkoituksena ei ole kuitenkaan hylätä etnografiaa, vaikka kenttätöiden itseisarvo initiaatoriittinä antropologien työyhteisöön voisi myös olla kritisoinnin aihe. On kuitenkin edelleen selvää, että juuri kenttätö suu antropologialle erityisaseman ihmistä tutkivien tieteiden joukossa.

Antropologisen teorian nousun myötä kentälle ei enää mennä selvittämättä, mitä halutaan tarkastella ja mitkä asiat ovat tutkimuksen kannalta relevantteja. Tosin itse kenttätöönkin on voitava muuttaa tutkijan käsitystä relevanteista seikoista, mutta tietty ongelmakeskeisyyden vaatimus on välttämätöntä. Antropologiaa tulee aina tehdä suhteessa johonkin ongelmaan ja teoriaan. (Englund 1994, 217-218.)

Kenttäromatiikkaa ja raskasta työtä

Sähköposti ystävälle 20.8.1998:

On kyllä keikkaa [haastatteluja] ollut ihan väsymykseen asti. Eilen tulin takas Kokkolasta, olin siellä pari päivää. Huomenna meen sit Treelle [Tampereelle] työhuoneelle tekeen paperihommia. Oon kyllä varmasti taas huomisen jälkeen ihan poikki, niin olin viime viikollakin. Osa haastatteluista menee tosi pulkkaan, toiset on joo/ei-tasoa. Siis aivan uskomatonta miten jotkut näistä nuorista kertoo avoimesti elämästään. Eilinen kokkolalaispoika kertoi tuntikaupalla kiusaamiskokemuksistaan. Tämmöiset on kyllä tän duunin rikkaus, mut toisaalta tekee tästä myös rankkaa kun pitää toimia sympaattisempaattisena sielunhoitajana. Tästähän sais väännettyä jonkun 'kenttätöön kokemukset'-jutun. No, kai kaikki antropoloogit kuulevat yhtä sun toista haastatteluissaan, oli oma tutkimusaihe mikä tahansa.

Antropologin työtä on aina romantisoitu. Antropologien on nähty olevan ikuisesti yksinäisiä, kodittomia ja pelottomia seikkailijoita, jotka etsivät yksinkertaisempaa, turmeltumatonta maailmaa. (Wengle 1988, xviii.)

Yksinäisyyden ja erillisyyden tunteen romantisointia voidaan nähdä Claude Lévi-Straussinkin teksteissä, kun hän määrittelee etnografin työn kutsumukseksi: ”Pyrkien koko ajan säilyttämään ihmisyytensä etnografi yrittää tuntea ja arvioida ihmistä riittävän korotetusta ja etäännytetystä näkökulmasta voidakseen abstrahoida tietyn yhteisön tai sivilisaation erityispiirteet. Hänen elin- ja työskentelyolosuhteensa eristävät hänet fyysisesti omasta ryhmästään pitkiksi ajanjaksoiksi: altistuessaan rajuille muutoksille hän saavuttaa eräänlaisen kroonisen juurettomuuden tilan; hän ei tunne milloinkaan olevansa

kotonaan, hän on psykologisesti raajarikko. Kuten matemaattiset tieteet tai musiikki, etnografia on yksi harvoista autenttisista kutsumuksista. Sen voi löytää itsestään vaikei olisi koskaan opiskellut sitä.” (Lévi-Strauss 1997, 57.)

Paul Rabinow kuvailee kuuluisassa teoksessaan 'Reflections on Fieldwork in Morocco' (1977) kuinka päätyi valitsemaan antropologian alakseen. Häntä viehätti Lévi-Straussin käsite 'juurettomuus'. Rabinow tunnisti itsensä etääntymisen ja erillisyyden kuvauksesta; hän oli kyllästynyt länsimaalaisuuteen tietämättä miksi. Rabinow kiinnostui näkemyksestä, että läntinen kulttuuri oli vain yksi monista, eikä oma kulttuuri ollut edes se kiinnostavin. Lisäksi antropologia näytti olevan ainoa tiede, jossa oli pakko poistua nojatuolista ja erkaantua kollegoista – kentälle. (Rabinow 1977, 3.)

Toisiin taas kenttäromantiikka ei tehoa. Harry F. Wolcott toteaa, että Lévi-Strauss varmasti hämmästytti paljastaessaan: ”Finally, why not admit it? I realized early on that I was a library man, not a fieldworker... In the unforgiving landscape of Central Brazil, there was many a time I had the feeling I was wasting my life!... I did enough to learn and to understand what fieldwork is, which is an essential prerequisite for making a sound evaluation and use of the work done by others” (Wolcott 1995, 185; Lévi-Strauss and Eribon 1991, 44-45.) Lévi-Strauss näyttääkin siis romantisoivan tulkitsevan kirjoittajan työtä, ei kenttätöitä.

Jokainen antropologi ja antropologian opiskelija voisi kirjoittaa oman oppimiskertomuksensa kenttätöistä. Yksikään kenttätökokemus ei ole samanlainen, mutta jokainen antropologi kohtaa kentällä samankaltaisia ongelmia. Jostain pitää antropologian opiskelijankin kenttätönsä aloittaa. Istuessani kenttätökurssin luennoilla ja kirjoittaessani esseitä kenttätöiden tekemisestä en ollut lainkaan sisäistänyt sitä, mitä havainnointi ja haastattelujen tekeminen vaativat. Erikoista tässä on se, että samaan aikaan kuitenkin tein ensimmäiset kenttätöharjoituksetkin. Luettu tieto ja käytäntö eivät kohdanneet: muutama havainnointi- ja haastatteluharjoitus eivät olleet riittäviä. Pidin itseäni vielä neljä vuotta sitten varsin teoreettisesti suuntautuneena opiskelijana ja kenttätöharjoitukset tuntuivat oikeastaan ”välttämättömiltä pahoilta”, suorituksilta. Olisin mieluummin käyttänyt senkin ajan teoreettiseen kirjallisuuteen tutustumiseen, sillä ”kyllähän haastatella ja havainnoida kaikki osaavat”. Tämä oli mielipiteeni silloin. Nyt

ajattelen, että aloitin nojatuoliantropologina. En tosin tehnyt tutkimusta sekudaarilähteisiin nojaten, vaan luin muiden tekemiä tutkimuksia omassa nojatuolissani. Reservaatissa kohtasin kentän ongelmia ensimmäistä kertaa. Sen jälkeen olin upota kylmään veteen aloittaessani laajamittaiset kenttätööt matkaviestintä-projektissa. Opin hiljalleen kenttätöön vaatimia taitoja ja lopulta nautin haastattelu- ja havainnointityöstä. Työ kuitenkin rutinoitui niin paljon, että teki mieli palata takaisin nojatuoliin. Kenttätöiden aikana nautin omasta tutkijakammioistani. Sen jälkeen olikin taas innostavaa lähteä kentälle – ”oikeisiin” töihin, kuten työryhmässämme kenttätöitä kutsuimme.

Antropologinen kenttätö on todellakin Rabinowia mukaillen tutkimuksen alueista se, joka vaatii poistumista nojatuolista ja menemään ihmisten pariin. Useissa tutkimusprojekteissa toiset ihmiset keräävät materiaalin, toiset litteroivat ja toiset analysoivat. Tutkimustyö on fragmentoitunut. Se ei enää olekaan homogeeninen prosessi, jossa yksi ihminen vie läpi koko tutkimuksen. Eräs tutkimusjohtaja kuvasi matkaviestintä-projektin kenttätöiden olevan varsinaista ”koiran työtä” pitkin matkoineen ja kymmenine haastatteluineen. Aineiston analysoijia pidetään ”oikeina tutkijoina”, kentällä olevat ovat tutkimuksen ”työläisiä”. Kuitenkin vain tekemällä kenttätöitä voi mielestäni hahmottaa tutkittavan yhteisön tai ilmiön kokonaisuuden. Vasta sitten tutkittavaa kohdetta pystyy analysoimaan syvällisesti. Onkin suuri haaste suorittaa kenttätö onnistuneesti. Vaikeaa on myös kenttätöön kirjoittaminen etnografiaksi. Itselläni on tuo tie vasta alkamassa.

Lähteet

1) Painamattomat:

Tekijän kenttäpäiväkirjat, muistiinpanot ja kirjeet. Säilytteillä tekijällä.

Opintosuorituksiin kuuluneet essee ja raportit:

Havainnointiharjoituksen raportti. Kenttämetodologia-kurssin harjoitus syyslukukaudella 1995.

Haastatteluharjoituksen litteraatio 24.2.1996. Kenttämetodologia-kurssin harjoitus.

Havainnointiraportti ortodoksisesta jumalanpalveluksesta. Uskontoetnologia-kurssin harjoitus kevätlukukaudella 1996.

Raportti Judinsalon kenttätömatkasta 3.-7.6.1996.

'Kenttätöön metodiikkaa: osallistuva havainnointi tutkimuksessa'. Metodikirjallisuus' -kurssin essee syyslukukaudella 1996.

Tekijän kenttäpäiväkirjat 154:stä haastattelusta ajalta 4.8.1998 – 3.11.1999. Sisältyy *Mobile Phone Culture of Children and Youth in Finland*-tutkimushankkeeseen. Säilytteillä Tampereen yliopistolla.

2) Painetut:

Alho, Olli 1981: Juurien etsijöitä. Teoksessa Kelles-Viitanen, Anita (toim.): Suomalaisen antropologian uranuurtajia. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura. Suomen Antropologisen Seuran Toimituksia 7.

Anttila, Veikko 1997: Kansatiede – kansallisesta tieteestä kulttuurin yleisselittäjäksi. Teoksessa Korhonen, Teppo & Leimu, Pekka (toim.): Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen: Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Aro, Laura 1996: Minä kylässä. Identiteetikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bacon, Francis 1960 (1620): *The New Organon and Related Writings*. New York: Liberal Arts.

Bernard, H. Russel 2002: *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Third Edition. Walnut Creek: Altamira.

- Clifford, James 1986a: Introduction. Teoksessa Clifford, James & Marcus, George E. (toim.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Clifford, James 1986b: On Ethnographic Allegory. Teoksessa Clifford, James & Marcus, George E. (toim.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Clifford, James 1990: Notes on (Field)notes. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. New York: Cornell University Press.
- Englund, Harri 1994: Kulttuurin käsitteellistäminen: essee etnografian metodologiasta. Teoksessa Nisula, Tapio (toim.) *Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Suomen antropologisen seuran julkaisuja*. Tampere: Gaudeamus.
- Fetterman, David M. 1989: *Ethnography Step by Step. Applied Social Research Methods Series. Volume 17*. Newbury Park: Sage.
- Gothóni, René 1997: Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutkimuksesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Grönfors, Martti 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.
- Hastrup, Kirsten 1995: *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*. London: Routledge.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1982: *Teemahaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jackson, Bruce 1987: *Fieldwork*. Urbana: University of Illinois Press.
- Jackson, Jean E. 1990: "I Am a Fieldnote". *Fieldnotes as a Symbol of Professional Identity*. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. New York: Cornell University Press.
- Jauhiainen, Marjatta 1982: Tutkimushaastattelu folkloristin näkökulmasta. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.): *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.
- Junkala, Pekka 1999: Kenttätutkimus etnologian profiilina. Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.): *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kantokorpi, Otso 1997: Miten taide voi olla inkeriläistä? Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätutkimuksesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karsten, Rafael 1920: *Intiaanien parissa Ecuadorin aarniometsissä. Kuvauksia kolmivuotiselta tutkimusmatkalta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

- Keesing, Roger M. 1981: *Cultural Anthropology: A Contemporary Perspective*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kelles, Anita 1984: Antropologisen kenttätöiden ongelmia. Tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Knuuttila, Maarit 1999: Keittämistarinoita. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 37.
- Korkiakangas, Pirjo 1996: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen arkisto 42. Vammala: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kuper, Adam 1993: *Anthropology and Anthropologists. The Modern British School*. London: Routledge.
- Lapsley, Hillary 1999: Margaret Mead and Ruth Benedict. *The Kinship of Women*. Massachusetts: University of Massachusetts Press.
- Lederman, Rena 1990: *Pretexts for Ethnography: On Reading Fieldnotes*. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. New York: Cornell University Press.
- Lévi-Strauss, Claude 1997 (1955): *Tropiikin kasvat*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Lutkehaus, Nancy 1990: *Refractions of Reality: On the Use of Other Ethnographers' Fieldnotes*. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. New York: Cornell University Press.
- Lönnqvist, Bo 1999: Mitä etnologia on? Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvat*. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Malinowski, Bronislaw 1922: *Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Malinowski, Bronislaw 1960 (1954): *Magia, tiede ja uskonto sekä muita esseitä*. Helsinki: WSOY.
- Malinowski, Bronislaw 1967: *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Stanford: Stanford University Press.
- Mead, Margaret 1977: *Letters from the Field, 1927-1975*. New York: Harper & Row.

Niiranen, Timo 1992: *Pioneers of Finnish ethnology*. Teoksessa: Räsänen, Matti (toim.): *Pioneers – The History of Finnish Ethnology*. *Studia Fennica Ethnologica* 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nisula, Tapio 1994: *Uranuurtajia ja myyttejä: antropologisen kenttätöiden historiaa*. Teoksessa Nisula, Tapio (toim.): *Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Suomen antropologisen seuran julkaisuja. Tampere: Gaudeamus.

Nisula, Tapio 1997: *Etnografia, ekshibitionismi, uuseksotismi*. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nygren, Anja 1997: *Antropologi toiseuden rakentajana*. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Okely, Judith 1996: *Own or Other Culture*. London: Routledge.

Oksman, Virpi & Rautiainen, Pirjo 2001: *'Se on sitä nykypäivää'*. *Matkaviestintä lasten ja nuorten tietoyhteiskuntana*. Teoksessa Kangassalo, Marjatta & Suoranta, Juha (toim.): *Lasten tietoyhteiskunta*. Vammala: Tampere University Press.

Ottenberg, Simon 1990: *Thirty Years of Fieldnotes. Changing Relationship to the Text*. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. New York: Cornell University Press.

Pelto, Pertti J. & Muessig, Raymond H. 1980: *The Study and Teaching of Anthropology*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company.

Pelto, Pertti J. & Pelto, Gretel H. 1976: *Human Adventure. An Introduction to Anthropology*. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.

Pelto, Pertti J. & Pelto, Gretel H. 1980: *Antropologinen tutkimus. Suomen Antropologisen Seuran monisteita*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Pennanen, Jukka 1992: *The relationship between ethnology and cultural anthropology in Finland*. Teoksessa: Räsänen, Matti (toim.): *Pioneers – The History of Finnish Ethnology*. *Studia Fennica Ethnologica* 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Powdermaker, Hortense 1966: *Stranger and Friend. The Way of an Anthropologist*. New York: W.W. Norton & Company.

Rabinow, Paul 1977: *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Berkeley: University of California Press.

Raybeck, Douglas 1992: *Getting Below the Surface*. Teoksessa DeVita, Philip R. (toim.): *Naked Anthropologist – Tales from Around the World*. Belmont: Wadsworth.

Ruohonen, Ilkka 1997: Etäisyyden ja läheisyyden peli. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sanjek, Roger 1990: Vocabulary for Fieldnotes. Teoksessa Sanjek, Roger (toim.): Fieldnotes. The Makings of Anthropology. New York: Cornell University Press.

Sarmela, Matti 1977a: Esipuhe: Antropologia Suomessa 1976. Teoksessa Sarmela, Matti & Kajanoja, Pauli & Kurtén, Björn & Jerman, Helena & Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.): Antropologia Suomessa 1976. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Sarmela, Matti 1977b: Suomalaisen kulttuuriantropologian alkuvaiheita. Teoksessa Sarmela, Matti & Kajanoja, Pauli & Kurtén, Björn & Jerman, Helena & Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.): Antropologia Suomessa 1976. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Siikala, Anna-Leena 1997: Toisiinsa virtaavat maailmat. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siikala, Jukka 1997: Kulttuurin käsite ja etnologian ongelma. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suojanen, Päivikki 1982a: Osallistuva havainnointi työvälteenä. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.): Kulttuurin kenttätutkimus. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Suojanen, Päivikki 1982b: Tutkimusstrategia ja tutkijan ideologia. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.): Kulttuurin kenttätutkimus. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Suojanen, Päivikki 1997: Työkaluna tutkijan persoona. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa 1982: Sosiaaliantropologia ja perinnetieteellinen näkökulma kylätutkimuksessa. Teoksessa Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.): Kulttuurin kenttätutkimus. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Stocking, Jr. George W. 1983a: History of Anthropology: Whence/Whither. Teoksessa Stocking, George W. Jr. (toim.): Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork. History of Anthropology, Volume 1. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Stocking, Jr. George W. 1983b: The Ethnographer's Magic. Fieldwork in British Anthropology from Tylor to Malinowski. Teoksessa Stocking, George W. Jr. (toim.): Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork. History of Anthropology, Volume 1. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Söderholm, Stig 1996: Antropologinen kulttuurintutkimus. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.): Kulttuurintutkimus. Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Söderholm, Stig 1997: Kartan piste vai moderni uusheimo? Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Van Maanen, John 1988: *Tales from the Field: On Writing Ethnography*. Chicago: University of Chicago Press.

Vesterinen, Ilmari 1999: Mitä kulttuuriantropologia on? Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.): Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Viljanen, Anna Maria 1997: Kaukaa haettua – antropologisia maailmoja, suomalaisia keskusteluja. Teoksessa Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.): Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wengle, John I. 1988: *Ethnographers in the Field. The Psychology of Research*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.

Wolcott, Harry F. 1995: *The Art of Fieldwork*. Walnut Creek: Sage